

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ГУМАНІТАРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ПЕРЕКЛАДУ

Пояснювальна записка

до дипломної роботи

другого (магістерського) рівня

СПЕЦИФІКА КОНЦЕПТОСИСТЕМИ РОМАНУ ДЖ. ОРВЕЛЛА «1984» ТА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Виконав:

студент VI курсу, групи ГФ-313м

спеціальності 035 – «Філологія»

за ОПП 035.04 – Германські мови та

літератури (переклад включно)

КОНОНЕНКО ДАР'Я ІГОРІВНА

Керівник: *к. філол. н., доц. А. Б. Підгорна*

Рецензент: *к. філол. н., доц. Г. М. Костенко*

Запоріжжя – 2018

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Запорізький національний технічний університет
 (повне найменування вищого навчального закладу)

Інститут, факультет ЕТІ, гуманітарний факультет
 Кафедра теорії та практики перекладу
 Ступінь вищої освіти (освітній ступінь) магістр
 Спеціальність РЗБ "Філологія"

Напрямок підготовки РЗБ "Германістична мова та література (переклад віршів)"
 (код і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

“ ” 20 року

ЗАВДАННЯ
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЕКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТУ

Конюненко Дарі Тарівні
 (прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проекту (роботи) Специфіка концептосистеми роману
Дж. Орвелла "1984" та її відтворення
українською мовою
 керівник проекту (роботи) Лізагорка Анна Борисівна, к. філол. н. д. ф. н.
 (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від “ ” 20 року №

2. Строк подання студентом проекту (роботи) _____
 3. Вихідні дані до проекту (роботи) Теоретичні та практичні аспекти
вітчизняних та зарубіжних дослідників (Міслова В.В.,
Ковалюк О.М., Приходько В.М., Селіванова В.В.),
а також теми роману Дж. Орвелла "1984" та його перекладу
українською мовою В. Шовчука та В. Данилюка

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Теоретико-методологічні засади дослідження
специфіки концептуалізації філософії в художніх творах.
2. Виявлення концептосистеми роману Дж. Орвелла "1984"
засобами мови. 3. Відтворення образної концептосистеми
роману Дж. Орвелла "1984" засобами української мови.
4. Вирішення проблем та відсутність у надзвичайних ситуаціях

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6. Консультанти розділів проекту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
Розділ 1.	Пігертня А.Б., доц.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Розділ 2.	Пігертня А.Б., доц.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Розділ 3.	Пігертня А.Б., доц.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Розділ 4.	Мурован С.В., з.в.н.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Норматив.	Пігертня А.Б., доц.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1.	Вибір теми курсової роботи	Вересень	Виконано
2.	Написання Розділу 1	30 вересня	Виконано
3.	Написання Розділу 2	29 жовтня	Виконано
4.	Написання Розділу 3	29 жовтня	Виконано
5.	Написання Розділу 4	30 жовтня	Виконано
6.	Написання Вступу та Висновків	1 грудня	Виконано
7.	Виконання роботи	9 грудня	Виконано
8.	Подання роботи ректору для написання рецензії	11 грудня	Виконано
9.	Захист дипломної роботи	17 грудня	Виконано

Студент

[Signature]
(підпис)Конюшенко В.І.
(прізвище та по батьку)

Керівник проекту (роботи)

[Signature]
(підпис)Пігертня А.Б.
(прізвище та по батьку)

РЕФЕРАТ

МР: 131 с., 2 рис., 4 додатки, 91 джерело.

Об'єкт дослідження – мовна концептуалізація дійсності в художніх творах, зокрема романі Дж. Орвелла «1984».

Мета роботи – дослідження концептосистеми роману Дж. Орвелла «1984», аналіз її складових, мовних засобів їх об'єктивації в тексті оригіналу та засобів відтворення при перекладі засобами української мови

Методи дослідження – описовий метод; метод концептуального аналізу; метод стилістичного аналізу; системно-функціональний метод; метод компонентного аналізу; компаративний метод; метод перекладацького аналізу.

В першому розділі дипломної роботи окреслено основні характеристики концепту як складового елементу концептосистеми, описано його структуру та властивості. В другому розділі надані детальні характеристики параметрів виокремлення авторських та ключових концептів, а також засобів їх об'єктивації. Третій розділ роботи містить аналіз лексико-граматичних трансформацій та порівняльний аналіз двох варіантів перекладу з точки зору повноти відтворення авторської концептосистеми. Четвертий розділ дипломної роботи присвячений питанню охорони праці та безпеки у надзвичайних ситуаціях. В результаті проведеного дослідження та аналізу зроблено висновок щодо еквівалентності і адекватності перекладів роману українською мовою, запропонованих В. Шовкуном та В. Данмером. В додатках надано наукові роботи, написані за темою дипломної роботи.

КОНЦЕПТОСИСТЕМА, КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ, КОНЦЕПТ, ГІПЕРКОНЦЕПТ, МАКРОКОНЦЕПТ, МОВНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ, ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ, ВІДТВОРЮВАНІСТЬ.

ЗМІСТ

Завдання на роботу

Реферат

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПЕЦИФІКИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ДІЙСНОСТІ В ХУДОЖНІХ ТВОРА	11
1.1. Когнітивна лінгвістика та лінгвоконцептологія	11
1.2. Концептосистема та концепт як її ключовий компонент	14
1.3. Особливості дослідження авторських концептосистем.....	
РОЗДІЛ 2. ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТОСИСТЕМИ РОМАНУ ДЖ. ОРВЕЛЛА «1984» ЗАСОБАМИ МОВИ.....	27
2.1. Параметри виокремлення ключових концептів художнього твору та їхня об'єктивація засобами мови.....	27
2.2. Концептосистема роману Дж. Орвелла «1984» та її репрезентація засобами мови.....	35
2.2.1. Ключові концепти роману Дж. Орвелла «1984».....	35
2.2.2. Індивідуально-авторська інтерпретація гіперконцепту TOTALITARIANISM	47
РОЗДІЛ 3. ВІДТВОРЕННЯ АВТОРСЬКОЇ КОНЦЕПТОСИСТЕМИ РОМАНУ ДЖ. ОРВЕЛЛА «1984» ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	56
3.1. Труднощі відтворення концептосистеми художнього твору засобами іншої мови	56
3.2. Переклад концептуально значущих одиниць роману Дж. Орвелла «1984» українською мовою	64
3.2.1. Реалії та неологізми	64
3.2.2. Назви та слогани.....	72
3.2.3. Стилiстично та концептуально забарвлені одиниці	75
РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ	78

4.1. Аналіз потенційних небезпек.....	78
4.2. Заходи по забезпеченню безпеки.....	80
4.3. Заходи по забезпеченню виробничої санітарії та гігієни праці	82
4.4. Заходи з пожежної безпеки	87
4.5. Заходи по забезпеченню безпеки у надзвичайних ситуаціях	89
ВИСНОВКИ.....	93
SUMMARY	97
ДОДАТКИ.....	108
Додаток А. Наукова стаття автора у фаховому виданні	108
Додаток Б. Тези автора № 1	115
Додаток В. Тези автора № 2	121
Додаток Г. Тези автора № 3	126

ВСТУП

Художній текст протягом тривалого часу є об'єктом дослідження різних галузей лінгвістики. Останнім часом увага вчених концентрується на лінгвокогнітивних стратегіях отримання й обробки інформації, представленої в художньому творі [72], описі психологічного «портрета» автора і його/її «портрета» як мовної особистості через авторські концептуальні метафори [18], порівнянні образних картин світу різних поетів [5], виявленні особливостей когнітивного стилю поетів і прозаїків [10] та ін. [13; 38; 42]. Подібні дослідження зумовлені необхідністю осмислення авторських концептосистем як структур репрезентації знань, оскільки на їх основі можна формувати ідеї про ментальні моделі дійсності самого автора твору, а також мовної спільноти, представником якої є цей автор.

Теоретичною базою для подібних досліджень виступає відносно нова лінгвістична наука – **когнітивна лінгвістика**, яка досліджує мову як експонент когнітивних структур і процесів свідомості. Увага вчених когнітивістів зосереджується на співвідношенні когнітивних механізмів свідомості з природною мовою і її мовленнєвою реалізацією. Наприкінці 90-х рр. XX ст. у складі когнітивної лінгвістики виокремилася нова галузь – **лінгвоконцептологія**, яка має на меті опис концептів та окреслення мовних засобів їхньої репрезентації [57, с. 366]. Прихильники цієї течії займаються дослідженням процесів концептуалізації світу та внутрішнього рефлексивного досвіду, проводячи аналіз залежності концептуалізації від різноманітних чинників: етносвідомості, соціуму, культури та субкультури певної групи, індивідуальної свідомості. Окрема увага приділяється опису концептуалізації у філогенезі й онтогенезі. Окрім того, лінгвоконцептологія надає визначення параметрів концептосистеми і її зв'язку з концептуальною й мовною картинами світу. В межах цієї науки досліджується диференціація концептуальних сфер (доменів) у концептосистемі й етносвідомості, опис констант культури як системи культурних концептів народу, обґрунтування

поняття концепту, його співвідношення з поняттям і значенням, з'ясування структури концепту, визначення ролі мовної репрезентації при встановленні його складу, розробка методики концептуального аналізу [57, с. 403].

Таким чином, **актуальність** даної дипломної роботи, присвяченої специфіці концептосистеми роману Дж. Орвелла «1984», зумовлена необхідністю осмислення концептуальних одиниць як структур представлення знань. Згідно з окресленою вище вагомістю лінгвокогнітивних досліджень, за сукупністю концептів можна робити висновки про ментальні моделі дійсності, які відображені в мові взагалі і в мовній свідомості конкретних індивідів, а саме авторів художніх текстів, концептосистема яких досліджується. В дипломній роботі окреслено важливість аналізу способів відтворення авторської концептосистеми засобами іншої мови та лексико-граматичних трансформацій, які супроводжують цей процес.

Об'єктом дослідження є мовна концептуалізація дійсності в художніх творах, зокрема романі «1984» Дж. Орвелла.

Предметом аналізу є структура авторської концептосистеми досліджуваного роману, мовні засоби її об'єктивізації та способи відтворення при перекладі роману українською мовою.

Метою роботи є дослідити концептосистему роману Дж. Орвелла «1984» і проаналізувати її складові, їх мовну об'єктивацію в тексті оригіналу й відтворюваність при перекладі засобами української мови.

Окреслена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- розглянути загальні положення когнітивної науки та її ключові поняття;
- окреслити структурні особливості та параметри викоремлення концептів, а також специфіку авторських концептосистем;
- описати основні засоби об'єктивізації авторських концептів та виокремити мовні одиниці-активізатори концептів досліджуваного роману;

- проаналізувати труднощі перекладу роману-антиутопії та визначити основні способи перекладу/лексичні трансформації при передачі тексту аналізованого роману засобами української мови.

Матеріалом роботи є текст роману Джорджа Орвелла «1984» [78] та його переклади українською мовою В. Шовкуна [45] і В. Данмера [44].

У процесі аналізу було застосовано такі **методи дослідження**: *описовий метод* – опис завдань та історії виникнення лінгвоконцептології, основних властивостей концепту та його структури, *метод концептуального аналізу* – для аналізу структури та специфіки об'єктивації авторських концептів; *метод стилістичного аналізу* – для вивчення стилістичних особливостей аналізованих текстів; *системно-функціональний метод* – для вивчення функціонування мовних одиниць як тих, що об'єктивують аналізовані концепти; *метод компонентного аналізу* – для встановлення структури плану змісту лексичних одиниць; *компаративний метод* – для виявлення особливостей та відмінностей передачі лексичних одиниць у двох варіантах перекладу роману; *метод перекладацького аналізу* – для аналізу труднощів, що можуть виникнути під час перекладу текстів даного типу та виявлення шляхів їх подолання через застосування перекладацьких трансформацій.

Новизна роботи полягає в тому, що вперше було здійснено комплексний аналіз концептосистеми роману Дж. Орвелла «1984» із реконструюванням її основних складових та їх інтерпретацією. Окрім того, було проведено детальний аналіз та порівняння двох українських перекладів роману (В. Шовкуна та В. Данмера) з огляду на специфіку відтворення ними авторської концептосистеми роману.

Теоретичне значення роботи полягає у її внеску до таких галузей германістики як лексикологія та стилістика англійської мови, матеріали дослідження деталізують знання про англomовний художній текст. Результати наукової роботи сприяють поглибленню знань і уявлень лінгвістичного загалу щодо когнітивної лінгвістики, лінгвоконцептології та перекладознавства.

Практичне значення дослідження полягає, перш за все, в можливості застосування отриманих результатів на практиці при вивченні лінгвоконцептології, дослідженні авторських концептів певного твору, аналізу концептосистеми як втілення авторської мовної картини світу та способів перекладу художніх текстів, зокрема перекладу утопій/антиутопій. Окрім того, методологію дослідження можна використовувати при аналізі текстів інших типів та функціональних стилів, складанні лекцій, семінарських занять, доповідей.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дипломну роботу виконано в межах ініціативної наукової теми № 61118 кафедри теорії та практики перекладу ЗНТУ «Система й структура германських мов у когнітивно-комунікативній парадигмі знання». Тему роботи затверджено наказом ректора ЗНТУ № 311 від 31.10.2018.

Апробація роботи. Матеріали дослідження було апробовано на Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції (м. Маріуполь, 2017) [22], X Міжвузівській студентській науково-практичній конференції «Різдвяні студентські наукові читання» (ЗНУ, 2017) [23] та Щорічній науково-практичній конференції «Тиждень науки – 2018» [48]. За результатами всіх трьох конференцій було опубліковано тези доповідей. Окрім того, за темою роботи було опубліковано 1 наукову статтю у фаховому виданні України (Index Copernicus) [49].

Структуру дипломної роботи зумовлено науковою логікою дослідження, його метою та поставленими завданнями. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел (91 найменування). Загальний обсяг роботи – 131 сторінка.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПЕЦИФІКИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ДІЙСНОСТІ В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ

1.1. Когнітивна лінгвістика та лінгвоконцептологія

Когнітивна лінгвістика – галузь мовознавства, яка вивчає мову як засіб отримання, зберігання, обробки, переробки й використання знань, і спрямована на дослідження способів концептуалізації й категоризації певною мовою світу дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду [27, с. 341]. Об'єктом когнітивної лінгвістики є мова як експонент когнітивних структур і процесів свідомості. Предметом виступає співвідношення когнітивних механізмів свідомості з природною мовою і її мовленнєвою реалізацією. Становлення когнітивної лінгвістики як окремої галузі мовознавства відбулося на Міжнародному симпозіумі навесні 1989 р. у Дуйсбурзі (Німеччина), організатором якого був Р. Дірвен. На цьому симпозіумі започатковано видання журналу «Когнітивна лінгвістика» (на той час головний редактор Д. Герартс) і створено Міжнародну асоціацію когнітивної лінгвістики. К. Рахіліна відзначає, що, можливо, точкою відліку треба вважати попередню конференцію у Трирі, також організовану Р. Дірвеном, або збірник праць 1988 р., виданий за редакцією Б. Рудзки-Остін (Лувенський католицький університет, Бельгія). До цього часу ця галузь була представлена індивідуальними дослідженнями американських учених.

Когнітивна наука поставила перед собою завдання дослідження пізнання (когніції) і пов'язаних із ним процесів і структур, хоч це завдання певною мірою вже реалізували такі галузі науки, як філософія, логіка, психологія. К. Стеннінг пише: «Складіть разом логіку, лінгвістику, психологію та комп'ютерну науку, і ви отримаєте когнітивну науку» [82, с. 210]. На той час когнітивну науку розглядали насамперед як галузь, що

досліджує системи представлення знань і процеси отримання, обробки, переробки та використання інформації не лише людиною, а й комп'ютером [57, с. 366].

Наприкінці 90-х рр. XX ст. у складі когнітивної лінгвістики виокремилася нова галузь – **лінгвоконцептологія**, метою якої став опис концептів і мовних засобів їхньої репрезентації. *Завданнями* лінгвоконцептології є: 1) дослідження процесів концептуалізації світу та внутрішнього рефлексивного досвіду; 2) аналіз залежності концептуалізації від різноманітних чинників: етносвідомості, соціуму, культури та субкультури певної групи, індивідуальної свідомості; 3) опис концептуалізації у філогенезі й онтогенезі; 4) визначення параметрів концептосистеми і її зв'язку з концептуальною й мовною картинами світу; 5) диференціація концептуальних сфер (доменів) у концептосистемі й етносвідомості; 6) опис констант культури як системи культурних концептів народу; 7) обґрунтування поняття концепту, його співвідношення з поняттям і значенням; 8) з'ясування структури концепту; 9) визначення ролі мовної репрезентації при встановленні його складу; 10) вироблення методики концептуального аналізу; 11) створення типології концептів; 12) характеристика текстових і художніх концептів у творах і творчості майстрів слова тощо [57, с. 403].

Головним поняттям лінгвоконцептології є **концептуалізація**, яка представляє один із процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні й упорядкуванні результатів внутрішнього рефлексивного досвіду людини й уявлень про об'єкти, явища дійсності та їхні ознаки; понятійну класифікацію, «один із найважливіших процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні отримуваної нею інформації, яка надходить із різних каналів і приводить до творення концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи в мозку (психіці) людини» [26, с. 93].

Основним методом дослідження сучасної лінгвоконцептології вважають **концептуальний аналіз**, який, з одного боку, розглядається як аналіз концептів, а з іншого – як аналіз за допомогою концептів [41, с. 117]. Російський психолінгвіст Р. Фрумкіна зазначає, що між різними авторами немає згоди не тільки відносно того, яким повинен бути набір процедур, котрий треба вважати концептуальним аналізом, а і стосовно того, що слід вважати його результатом [67, с. 96]. Дослідниця наголошує на тому, що концептуальний аналіз є не стільки окремим методом, скільки сукупністю методик, об'єднаних спільною метою [67, с. 3].

Виокремлення лінгвоконцептології як галузі когнітивної лінгвістики визначило позитивні й негативні наслідки для концептуального аналізу. З одного боку, воно зумовило більш чіткі завдання щодо розробки цього методу та сприяло формулюванню його принципів і засад. А з іншого боку, при описі концептів дослідники стали захоплюватися мовною репрезентацією, ототожнюючи глибинні семантичні ролі із поверхневими мовними функціями, що веде до ігнорування будь-якої базової когнітивної моделі і зводить концептуальний аналіз до опису валентності мовних одиниць, здебільшого ключових репрезентантів концепту, або до опису його метафоричних моделей. Унаслідок цього когнітивні механізми залишаються скритими за численними мовними фактами [57, с. 419-420].

Особливе місце в розвитку лінгвоконцептології займає дослідження **концептуальної картини світу**, яка представляє інтеріоризований людиною або етносом світ [57, с. 406]. Термін «**картина світу**» вперше застосовується фізиком В. Герцем на межі XIX і XX ст. у значенні сукупності внутрішніх образів зовнішніх об'єктів, які служать для виведення логічних суджень щодо поведінки цих об'єктів. Ці образи відтворюють суттєві ознаки об'єктів і певну кількість зайвих відношень, хоч останніх уникнути не вдається, оскільки вони створюються розумом. До логіки й філософії термін «картина світу» був транспонований Л. Вітгенштейном. Згодом картина світу перетворюється на універсальну категорію природничих і гуманітарних наук.

В. І. Постовалова визначає її як глобальний образ світу, який лежить в основі світогляду людини, тобто виражає сутнісні властивості світу в розумінні людини, які є результатом її духовної діяльності [52, с. 8-10]. Т. В. Цив'ян окреслює межі картини світу, зауваживши, що «якщо світ – це люди і середовище в їхній взаємодії, то картина світу – результат переробки інформації про середовище й людину» [69, с. 5]. Тим самим, поза межами картини світу наявний певний фрагмент свідомості, який не проектується безпосередньо на людину та її довкілля. Однак, на думку дослідників, картина світу як суб'єктивний образ об'єктивної реальності, входить до класу ідеального [58, с. 21], тому дуже важко відділити фрагмент ідеального від рефлексивного. Це спричиняє розгляд у складі картини світу мови мистецтва, зокрема, й текстових світів, наукової площини тощо.

Отже, кінець XX століття дав початок новій гуманітарній науці – когнітивній лінгвістиці, яка займається дослідженням когніції і пов'язаних із нею процесів і структур. Наприкінці 1990-х років з когнітивної лінгвістики зародилась окрема галузь – лінгвоконцептологія, яка мала на меті опис концептів і мовних засобів їхньої репрезентації. Основним поняттям цієї науки є концептуалізація, яка передбачає осмислення й упорядкування результатів внутрішнього рефлексивного досвіду людини й уявлень про об'єкти, явища дійсності та їхні ознаки. Класичним методом сучасної лінгвоконцептології є метод концептуального аналізу – аналіз концептів та аналіз за допомогою концептів. Концептуальна картина світу розкриває значення сукупності внутрішніх образів зовнішніх об'єктів, що слугують для виведення логічних суджень щодо поведінки цих об'єктів

1.2. Концептосистема та концепт як її ключовий компонент

Усю пізнавальну діяльність людини (когніцію) можна розглядати як ту, що розвиває вміння орієнтуватися в світі, а ця діяльність пов'язана з

необхідністю ототожнювати і розрізняти об'єкти, для чого і виникають концепти. До кінця XX ст. лінгвісти зрозуміли, що носій мови – це носій певних концептуальних систем. Експлікація процесу концептуалізації та змісту концепту доступна лінгвістові, який здатний проаналізувати мову на рівні її носія. Таким чином, на межі тисячоліть на перший план виходить ментальність, бо концепти є ментальними сутностями. Виявлення концепту потребує і виокремлюваність деяких ознак, і предметні дії з об'єктами, і їх кінцеві цілі, і оцінка таких дій. Знаючи роль всіх цих факторів, когнітивісти ще не можуть відповісти на питання про те, як виникають концепти, і вказують на процес утворення смислів в найзагальнішому вигляді [36, с. 30-31].

Термін «**концепт**» є запозиченням із лат. *conceptus* – поняття, від *concipere* – «збирати, вбирати у себе; представляти себе; утворювати тощо» [57, с. 409]. На думку В. О. Лукіна, концептом є ментальний субстрат, «сформований як такий, що збирає, вбирає у себе зміст багатьох форм і виступає їхнім початком («зародком»)» [34, с. 63]. Внутрішня форма й розвинена багатозначність латинського терміна (одним із значень є навіть «утробний зародок») породжує значну кількість тлумачень його західноєвропейських і слов'янських відповідників-запозичень. Наприклад, вважають, що префікс *con-*, що позначає спільну дію, об'єднання в ціле, визначає філософський зміст концепту, який виник у схоластичній логіці П. Абеляра. Середньовічний філософ вважав концептом сукупність понять, поєднання висловлень у єдину точку зору на той чи інший предмет за умови визначальної сили розуму [39, с. 119]. П. Абеляр зауважував, що концепти виникли до створення природи в Божественному розумі як ідея Бога та прообразів одиничних речей [57, с. 409]. За словами Б. Джеймса, концепт є компонентом концепції: «Функція, за допомогою якої ми визначили відносно чіткий і постійний предмет дискурсу, називається концепцією, а думки, які втілюють його, називаються поняттями. Проте слово «концепт» часто використовується як об'єкт самого дискурсу» [74, с. 461]. Згодом Е. Сепір

запропонував класифікацію понять, які можуть бути виражені мовою. На його думку, концепт – це капсула думки, яка у стиснутому вигляді містить (або навіть генерує) всі можливі епізоди життя [79, с. 13].

Незважаючи на різноманітність інтерпретацій, лінгвісти погодилися з тим, що концепт – це розумове уявлення, продукт інтелектуальної діяльності. Загалом, концепт означає «ідею» або «поняття». У більш вузькому сенсі це абстрактна ідея або уявний символ, побудований з іншої ідеї або символу, який характеризує концепт [73, с. 1]. Найбільш активно науковці підкреслюють в концепті такі його ознаки, як знання, культура, психологія і оцінка, що кладуться в основу тієї чи іншої дефініційної моделі [53, с. 48]. Не меншою мірою концепт відбиває знання та уявлення стосовно матеріальних об'єктів реального світу, бо охоплює не лише абстрактні, але й конкретно-асоціативні та емоційно-оцінні ознаки. Поняття концепту можна пояснити як «людське уявлення про те, що існує у світі» [71, с. 14], вужче – концепт пов'язує видове поняття з родовим та навпаки – родове з видовим. Жоден концепт не існує автономно, сам по собі: всі вони тим чи іншим чином є частиною нашого генералізованого знання про світ [70, с. 16].

Ще однією властивістю концепту є те, що існує безліч способів мовної апеляції до нього (*«входів у концепт»*), тобто за допомогою одиниць різних рівнів – лексем, фразеологізмів, вільних словосполучень, речень. З іншого боку, і сама знакова одиниця іноді може відсилати до різних концептів, що дозволяє створювати витончені мовні фігури, засновані на амбівалентності, – загадки, евфемізми, підтексти, натяки, глузування тощо [53, с. 50].

Серед інших властивостей концепту виокремлюють: комплексність побудування, обмеженість свідомістю носія, цінність, умовність і нечіткість, мінливість, складноструктурованість, трирівневе лінгвальне втілення [1; 60; 64]. Вважають, що концепт характеризується **комплексністю побудування**, тому що він одночасно належить до мови, свідомості та культури. За думкою А. М. Приходька, концепт виражає **обмеженість свідомістю носія**, оскільки індивідуальні концепти багатші й різноманітніші

від колективних, мікрогрупових і загальнолюдських як результат того, що колективна свідомість і колективний досвід є похідними від свідомості й досвіду окремих індивідів, що входять у колектив. Вважають, що межі концепту є *умовними* та *нечіткими*. Це пов'язано з тим, що середовище його побудування – свідомість – є об'єктивно синкретичним (всі її елементи схильні до взаємопроникнення і взаємопересічення). Мінливість зовнішнього світу та внутрішньої системи цінностей людини постійно насичують та збагачують обсяг концепту новими ознаками і цим обумовлюють *мінливість* його *структури* [53, с. 51]. Структура концепту представлена щонайменше трьома сферами / шарами, частина яких може перетинатися зі сферами / шарами інших концептів, – активний, пасивний і внутрішній.

Така організація пояснює **складноструктурованність** концепту як лінгвального явища [64, с. 41-42]. Активний шар («основна актуальна ознака, відома кожному носію культури і значима для нього») входить у загальнонаціональний концепт; пасивний (історичний) шар («додаткові ознаки, актуальні для окремих груп носіїв культури») належить концептосистемам окремих субкультур; внутрішня форма концепту («не усвідомлювана в повсякденності, відома лише фахівцям, визначає зовнішню, знакову форму вираження концептів») для більшості носіїв культури є не частиною концепту, а є одним із його культурно детермінованих елементів.

Існують й інші точки зору на структуру концепту. Центром концепту завжди є **цінність**, оскільки концепт служить дослідженню культури, а в основі культури лежить саме ціннісний принцип. З точки зору А. М. Приходька, «оцінність зумовлюється наявністю оцінної складової в денотаті мовної одиниці, що є ім'ям концепту, у властивих цій одиниці оцінних конотаціях, у її сполучуваності з оцінними епітетами» [53, с. 51]. Частота використання мовних одиниць на позначення контексту зумовлюють його актуальність, яка перевіряється шляхом кількісних підрахунків. Показником наявності ціннісного ставлення є застосування оціночних предикатів. Якщо про якийсь феномен носії культури можуть сказати «це

добре» (погано, цікаво і т.д.), цей феномен формує в даній культурі концепт. Крім вже названого ціннісного елемента, в складі концепту виділяються **фактуальний і образний елементи**.

Таким чином, зі сказаного випливає, що лінгвокультурний концепт багатовимірний, тому до визначення його структури можливі різні підходи. Кожен концепт як складний ментальний комплекс включає в себе, крім смислового змісту, ще й оцінку, ставлення людини до того чи іншого об'єкту і інші компоненти:

- загальнолюдський, або універсальний;
- національно-культурний, обумовлений життям людини в певному культурному середовищі;
- соціальний, який визначається приналежністю людини до певної соціальної верстви;
- груповий, обумовлений приналежністю мовної особистості до певної вікової та статевій групи;
- індивідуально-особистий, що формується під впливом особистих якостей: освіти, виховання, індивідуального досвіду, психофізіологічних особливостей [36, с. 42].

Ще однією властивістю концепту є *трирівневе лінгвальне втілення* – здатність концепту існувати у вигляді: системного потенціалу (сукупність засобів втілення / апеляцій, пропонована лінгвокультурою і зафіксована лексикографічно); суб'єктного потенціалу (лінгвальне надбання, що зберігається у свідомості індивіда); текстових реалізацій (дискурсивно специфічні апеляції з конкретними комунікативними цілями).

Мова та мовлення є сферами, які надають засоби для об'єктивізації (семіотизації / вербалізації, маніфестації, репрезентації, профілювання) концепту. З огляду на те, що концепт створюється у свідомості, а культура виступає його детермінантом, проблема *метамовного титулування* є об'єктом дослідження сучасних мовознавців. Наразі, в лінгвістичній науці немає єдності поглядів щодо цього питання. Зокрема, А. Вежбицька

наполягає на обов'язковій наявності в концепті імені [6, с. 18], а І. Я. Стернін і З. Д. Попова [51, с. 9] – на його розсіяності серед мовних знаків. І це не випадково, бо одним із важливих наслідків семантичної багатомірності лінгвоконцепту є його внутрішня розчленованість – «дискретна цілісність смислу» [35, с. 19]. Дослідникові не завжди легко визначитися з дилемою, як слід іменувати концепт, що опиняється у фокусі його уваги, – мовою його інтеріоризації чи мовою його вербалізації. Якщо виходити з того, що концепт є етно-соціо-психо-лінгво-культурним феноменом, то, відповідно, і його віддзеркалення в іншій лінгвокультурі буде іншим. Саме тому, тут слід оперувати тим іменем, яке йому надано відповідною мовою [53, с. 51-52].

Традиційні одиниці когнітивістики (фрейм, сценарій, скрипт і т.д.), володіючи більш чіткою, ніж концепт, структурою, можуть використовуватися дослідниками для моделювання концепту. У більш широкому сенсі структуру концепту можна представити у вигляді кола, в центрі якого лежить основне поняття, **ядро концепту**, а на периферії знаходиться все те, що привнесено культурою, традиціями, народним і особистим досвідом. Побудовані за допомогою мови концептуальні структури скоріше звертаються до можливого, ніж до актуального досвіду індивіду [46, с. 114]. Один і той самий словесний вираз може вказувати на різні концепти однієї і тієї ж концептуальної системи, що відображає неоднозначність мовних виразів. Ми говоримо, що *людина і кінь біжать*, *біжить годинник*, *біжать думки*, *біжить життя*, *біжить струмок*. Але мовні вирази в будь-якому випадку співвідносяться з певним концептом/концептами (або їх структурою). Тому Р. І. Павіленіс розглядає розуміння мовного вираження як його інтерпретація в певній концептуальній системі, а не в термінах певної множини семантичних об'єктів [36, с. 42-43].

Сукупність концептів утворюють концептосистему. Концепти можуть класифікуватися за різними параметрами. З точки зору тематики концепти утворюють, наприклад, *емоційну*, *освітню*, *текстову* та інші *концептосистеми*. Класифіковані за своїми носіями, концепти утворюють

індивідуальні, мікрогрупові, макрогрупові, національні, цивілізаційні, загальнолюдські концептосистеми. Можуть виділятися концепти, що функціонують в тому чи іншому виді дискурсу: *педагогічному, релігійному, політичному, медичному* та ін. Сам дискурс може розглядатися одночасно як сукупність апеляцій до концептів і як концепт, який існує у свідомості носіїв мови [36, с. 38].

З сукупності концептів, як з мозаїчного полотна, складається світорозуміння носія мови. Наприклад, з точки зору релігійного журналу «Вишенський паломник», генетичний код, який увійшов у свідомість нашого народу, в його менталітет і духовний досвід, може бути репрезентований концептами *Слово, Творець, Істина, Добро, Благо, Мир, Свобода, Користь, Людина*, кожен з яких володіє сакральними смислами в межах концептосистеми української православної свідомості. Багатство мови визначається не тільки багатством словникового запасу і граматичними можливостями, а й багатством концептуального світу, концептосферою, в якій формується національна мовна особистість [36, с. 17].

Концептосистема може мати *індивідуальний і колективний* характер. Колективна концептосистема представлена в етносвідомості як узагальнення колективного досвіду певного етносу, що дає змогу його представникам ідентифікувати себе та взаємодіяти. Під індивідуально-авторською концептосистемою Л. Г. Бабенко розуміє універсальний досвід особистості письменника, його світогляд, систему цінностей, що сприяє формуванню нових художніх смислів [2, с. 87]. О. Є. Беспалова зазначає, що індивідуально-авторський концепт, що є елементом індивідуально-авторської концептосистеми, зазвичай визначається як одиниця свідомості поета чи письменника, яка отримує репрезентацію в художньому творі чи сукупності текстів і виражає індивідуально-авторське осмислення суті предметів або явищ [36, с. 6].

У структурі будь-якої концептосистеми є **ядро** (когнітивно-пропозиційна структура важливого концепту), **приядерная зона** (інші

лексичні репрезентації важливого концепту, його синоніми і т.д.) і **периферія** (асоціативно-образні репрезентації). Ядро і приядерна зона переважно репрезентують універсальні і загальнонаціональні знання, а периферія – індивідуальні [36, с. 17-18].

Концепти зводять різноманітність спостережуваних і уявних явищ до чогось єдиного, підбиваючи їх під одну рубрику [8, с. 117-120]; вони дозволяють зберігати знання про світ і стають будівельними елементами концептуальної системи, сприяючи обробці суб'єктивного досвіду шляхом підведення інформації під певні, вироблені суспільством, категорії і класи. Є різні типи структур для представлення знань: схема, картина, фрейм, сценарій (скрипт), гештальт. Теоретично ці структури можуть репрезентувати в мові різні ознаки концепту: *мені радісно* (фрейм), *я радію* (сценарій), *радувати* (схема), *застрибав від радості* (картина) [36, с. 18]. Аналіз концептів, здійснюваний за допомогою наукового апарату лінгвістики, і дослідження концептуального пристрою природної мови дозволяє отримати достовірну інформацію про універсальні і ідіотнічні риси світобачення будь-якого народу, тобто відомості про такий унікальний феномен, який прийнято називати духом народу.

Отже, основною одиницею лінгвоконцептології є концепт, який розуміють як ментальний субстрат, сформований як такий, що збирає, вбирає у себе зміст багатьох форм і виступає їхнім початком. Концепт володіє рядом властивостей, серед яких: комплексність побудування, обмеженість свідомістю носія, цінність, умовність і нечіткість, мінливість, складноструктурованість, трирівневе лінгвальне втілення. Концепт відбиває явище реальної дійсності, оскільки охоплює конкретно-асоціативні та емоційно-оцінні ознаки. Група концептів утворює концептосистему, яка складає розуміння носія мови. Вона може носити як індивідуальний, так і колективний характер. За структурною характеристикою, у межах концептосистеми виділяють ядро, приядерну зону та периферію. Складноструктурована природа концепту передбачає існування вихідної

форми (етимології); стислої до основних ознак змісту історії; сучасні асоціації; оцінки і конотації. За особистим критерієм, концепти можуть бути особистими, віковими і загальнонаціональними. Серед основних ознак цього явища виділяють основну (актуальну), додаткову (пасивну, історичну) ознаки та внутрішню (зазвичай неусвідомлювану) форму. Існують безліч поглядів на структуру концепту та ознак, за якими її виділяють, проте вчені ще не дійшли єдиної думки у цьому питанні. Саме тому, концепт – актуальна проблема сучасної лінгвоконцептології, яка потребує більш детального розгляду.

1.3. Особливості дослідження авторських концептосистем

Художній текст протягом тривалого часу є об'єктом дослідження різних галузей лінгвістики. Нові тенденції в лінгвістиці уможливають аналіз художнього тексту з позицій розумово-мовленнєвої діяльності, з урахуванням текстової єдності екстра- та інтралінгвістичних факторів, особливостей художнього дискурсу, дослідження мовленнєвої схеми тексту як жанрово-композиційного стандарту, входження художнього твору в культурний контекст, його інтертекстуальних ознак тощо. Відомий дослідник М. Тернер вважає, що однією з головних причин вивчення художніх літературних творів є бажання зрозуміти, як працює людське мислення [82, с. 12-14].

У сучасній лінгвістиці існує кілька напрямів дослідження художнього тексту, з яких пріоритетними визнають **антропоцентричний** та **когнітивний**. При когнітивному підході центром дослідження лінгвістів стають **індивідуально-авторські концепти**, під яким розуміють конкретно-чуттєве уявлення суб'єкта про світ. Ці концепти, з одного боку, частково збігаються зі складовими концептів колективної свідомості (виражають суть – ядро поняття), а з іншого – містять унікальні авторські характеристики й

оцінки. Однією із важливих ознак індивідуально-авторського концепта можна вважати **амбівалентність** – потенційну здатність у межах одного концептуального утворення поєднувати характеристики, які контрастують за змістом. Доведено, що індивідуально-авторський концепт вербалізується різними мовними засобами та прийомами, які притаманні поезії автора: синонімами й антонімами, паронімічною атракцією, омонімією й полісемією; засобами вторинної номінації (метафора, метонімія, синекдоха тощо); стилістично забарвленою лексикою; okazіональними одиницями; графічними, фонологічними, граматичними й синтаксичними засобами – все це в сукупності й формує *поле концепта* [65, с. 8]. На думку А. М. Приходька індивідуально-авторські концепти або ідіоконцепти є прикладом концептів, які не підпадають під жодну рубрику класифікацій. **Ідіоконцепти** – це ментальні утворення, які відображають світ цінностей окремого індивіда або авторські метаморфози загальноприйнятих цінностей. Такі концепти є також важливою складовою, оскільки допомагають встановити власний когнітивно-семантичний простір особистості [53, с. 56].

Сукупність індивідуально-авторських концептів утворює **індивідуально-авторську концептосистему**. Як зазначалося у попередньому розділі, концептосистема може носити *індивідуальний* та *колективний* характер. Якщо колективна концептосистема представлена в етносвідомості як узагальнення колективного досвіду певного етносу (*національна картина світу*), що дає змогу його представникам ідентифікувати себе та взаємодіяти, то можна сказати, що індивідуальна концептосистема відбиває *індивідуальну картину світу автора*. Проте, останнім часом під впливом комп'ютерної науки термін «картина світу» часто замінюється термінами «*когнітивна модель світу*», «*ментальна репрезентація*», які позначають універсальне концептуальне представлення дійсності в різноманітності її зовнішніх і внутрішніх зв'язків, що існує у вигляді певної системи понять (час, простір, причина, наслідок, число, частина й ціле тощо). У системах штучного інтелекту картина світу

перетворюється на модель репрезентації знань в інтелектуальному середовищі і служить для розв'язання інтелектуальних завдань [57, с. 406-407].

В. Кононенко стверджує, що **«індивідуально-авторська концептосистема»** носить суб'єктивний характер: «Художній текст створює умови для виявлення широкого спектра різних відтінків, співзначень, трансформованих і переосмислених понять, що ускладнюються асоціаціями й оцінками... Більше того, письменник, якщо він справді виразник народних ідеалів, передає, свідомо чи несвідомо, не лише властиві йому уявлення..., але й етнопсихологічні, психолінгвістичні основи загальнонародного розуміння концептуальних понять» [21, с. 15]. Цю думку розділяють й інші лінгвісти. Наприклад, за В. Г. Ніконовою, картина світу автора «формується поетом залежно від його індивідуального світовідчуття та суб'єктивного осмислення дійсності» [40, с. 14].

Ю. Лазебник та В. Ярмач віддають перевагу терміну **«індивідуально-поетична модель світу»**, основним параметром якої є більший потенціал у вираженні концептуальної моделі. Основна думка полягає в тому, що слово в поетичному тексті охоплює більшу частину універсуму, ніж його словниковий корелят. Окрім цього, воно видозмінює концептуальну картину світу як на словесному, так і на тезаурусному та прагматичному рівнях, отримуючи тим самим додаткове значення [30, с. 103-104]. Звідси автори роблять висновок, що поетична картина світу «претендує на універсальність, намагаючись покрити собою увесь світ...» [Цит. за: 43, с. 132].

Індивідуально-авторська картина світу репрезентується в сукупності концептів автора як носія мови – в концептосистемі як системі концептів автора твору (Д. Ліхачов) за допомогою вербальних засобів. Отже, індивідуально-авторську художню концептосистему (**ідіосферу**) можна охарактеризувати як впорядковану сукупність індивідуальних концептів того чи іншого автора, вона об'єктивована в його мовній картині світу за допомогою мовних засобів, формуючи його *ідіодискурс*. Ураховуючи

викладене вище, **ідіодискурс** розуміємо як прояв творчої особистості поета. Ідіодискурс автора індивідуалізується через когнітивні (концептуальні) характеристики його ідіосфери й ідіостилу. Сукупність мовно-когнітивних механізмів створення текстового простору тим чи іншим автором відрізняє його дискурс від інших [3, с. 54].

Хоча індивідуально-авторська картина світу є певною інтерпретацією світосприйняття особистості, вона також включає в себе *національно-мовну картину світу*, тобто картину того народу, де людина сформувалася як особистість. На формування індивідуальної картини світу значно впливає *гендерна належність*. Картина світу є антропоцентричною, вона безпосередньо пов'язана з культурними цінностями та соціальним розподілом ролей, що ґрунтується на гендерній відмінності. Традиційний погляд на взаємовідносини чоловіка та жінки в соціумі зумовлює домінування маскулінної, або андроцентричної, картини світу [62, с. 24]. Соціально-мовленнєві норми та акценти в застосуванні мовних засобів будуть різними, незважаючи на те, що мова у користувачів спільна, що свідчить про гендерні ознаки мовної картини світу [59, с. 8].

Оскільки основною одиницею концептосистеми є концепт, то при дослідженні авторської концептосистеми слід звертати увагу на складну структуру авторського концепту. З одного боку, до неї відноситься все, що належить будові поняття; з іншого боку, в структуру концепту входить те, що робить його фактом культури – *вихідна форма* (етимологія); *стисла до основних ознак змісту історія*; *сучасні асоціації*; *оцінки, конотації*. З. Д. Попова і І. А. Стернин, проаналізувавши безліч визначень концепту, прийшли до висновку, що когнітивний концепт формується в свідомості людини з: а) його безпосереднього чуттєвого досвіду – сприйняття світу органами почуттів; б) предметної діяльності людини; в) розумових операцій із вже існуючими в його свідомості концептами; г) мовного спілкування (концепт може бути повідомлений, роз'яснено людині у мовній формі; д) свідомого пізнання мовних одиниць [51, с. 40].

Концепти кодуються у свідомості одиницями універсального предметного коду, елементами якого є індивідуальні чуттєві образи, які формуються на базі особистого чуттєвого досвіду. Концепт народжується як образ, але він здатний, просуваючись по східцях абстракції, поступово перетворюватися з чуттєвого образу у власне розумовий, наприклад, образ холоду лежить в основі концепту «страх», тому й існують вирази типу – *тремтіти від страху, зуб на зуб не потрапляє, мороз по шкірі продирає, тремтіння пробігає по спині, кров холоде* і ін. [36, с. 40].

Отже, як би в сучасній лінгвістиці не визначали індивідуально-авторські картини світу, вчені обов'язково акцентують увагу на їх суб'єктивному характері, оскільки формуються вони внаслідок авторських уявлень, трансформацій, реалізують письменницьке ставлення до зображуваних подій, явищ та героїв [43, с. 103-104]. Індивідуально-авторські концепти характеризуються амбівалентністю, тобто здатністю поєднувати в межах одного концепту характеристики, що контрастують за змістом.

Мовна вербалізація концепту відбувається через стилістичні засоби, які притаманні поезії конкретного автора: синоніми, антоніми, пароніми, омоніми і т.д. Інколи автор може вдаватися до утворення графічних, фонологічних, граматичних та синтаксичних okazionalizmів. Усі особисті характеристики автора формують поле його концепта. Індивідуально-авторські концепти не підпадають під жодну класифікацію, вони слугують для відображення світу цінностей окремого індивіда. Тому поняття «індивідуально-авторської картини світу» необхідно розглядати в сукупності з іншими категоріями: гендерна приналежність, вікова категорія, національність.

РОЗДІЛ 2

ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТОСИСТЕМИ РОМАНУ ДЖ. ОРВЕЛЛА «1984» ЗАСОБАМИ МОВИ

2.1. Параметри виокремлення ключових концептів художнього твору та їхня об'єктивація засобами мови

Основним засобом виокремлення авторських концептів є методика концептуального аналізу. Залучення цього методу набуло широкого застосування при дослідженні художнього тексту, що розглядається у когнітології як складний знак, в якому у вигляді індивідуально-авторської картини світу виражене знання автора про оточуючу дійсність [2, с. 15].

Перш за все, слід зазначити, що в широкому науковому визначенні метод концептуального аналізу полягає в розчленуванні думки на її кінцеві (на певному етапі) логічні елементи. Це метод дослідження складних систем понять для різноманітних предметних галузей, мета якого полягає у забезпеченні ефективного аналізу колективної діяльності в цих предметних галузях. Цей метод наслідує, узагальнює, інтегрує й розвиває досягнення сформованих дисциплін і, як наслідок, виокремлюється у самостійний предмет дослідження, який має практичне застосування. Відповідно загальним тенденціям, результати концептуального аналізу відносять до сфери знань про мовні структури [47, с. 1].

При роботі з літературними творами концептуальний аналіз спрямований на моделювання художніх концептів та концептосистем, які відображають специфіку авторського бачення світу, виявлення їх особливостей та вербального вираження, дослідження мовних та когнітивних стратегій розуміння художнього тексту читачем [37, с. 100]. Л. Г. Бабенко і Ю. В. Казарін підкреслюють певну специфіку методу концептуального аналізу художніх концептів. У порівнянні з аналізом окремо взятих концептів, які передбачають дослідження парадигматичних зв'язків слів,

аналіз художніх концептів потребує врахування їх синтагматичних зв'язків. Концепти художнього тексту формуються на синтагматичній основі, мають внутрішньотекстову синтагматичну природу, а тому концептуальний простір художнього тексту формується на більш високому рівні абстракції – на основі злиття, зближення, стягнення загальних ознак концепту, які репрезентуються на поверхневому рівні тексту словами та реченнями однієї семантичної області, що й обумовлює певну цільність концептосистеми тексту, а ключовий концепт представляє собою ядро індивідуально-авторської художньої картини світу, яка втілюється в окремому тексті чи сукупності текстів одного автора [Цит. за: 54, с. 58].

Методикою концептуального аналізу художнього тексту займалися як українські (О. П. Воробйова, Л. І. Бєлєхова, О. М. Кагановська, В. Г. Ніконова, С. В. Волкова та ін.), так і зарубіжні дослідники (О. С. Кубрякова, Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин, Ж. М. Маслова та ін.). Слід зазначити, однак, що науковці по-різному визначають репрезентовану ними методику [54, с. 2].

О. М. Кагановська розглядає алгоритм **семантико-когнітивного аналізу** художніх текстів як поетапний розгляд текстових концептів (*вершинний мегаконцепт* та підпорядковані йому *мезоконцепти, макроконцепти, катаконцепти*) на двох рівнях – семантичному та метасеміотичному [14]. Відповідно до цієї методики, концептополе можна схематично зобразити таким чином:

- за шкалою наростання (зліва направо):
(ката)концепт → мезоконцепт → гіперконцепт → макроконцепт → мегаконцепт
- за шкалою убуття (зправа наліво):
мегаконцепт → макроконцепт → гіперконцепт → мезоконцепт → (ката)концепт [Цит. за: 53, с. 224].

Така структурна типологія дозволяє проаналізувати концепти на різних рівнях, в залежності від змістовної вагомості поняття, яке вони називають.

Методика В. Г. Ніконової – **поетико-когнітивний аналіз** художнього тексту – передбачає поетапне реконструювання художніх концептів. Відповідно до цієї методики аналіз художнього тексту проводиться у *двох напрямках*:

- жанр – текст – мова – концепт (від загальної характеристики поетики художніх концептів);

- концепт – концептуальна схема – смисл (від розгляду концептуальної системи художнього твору і визначення концептуальних пріоритетів письменника до моделювання смислової структури ключових художніх концептів та експлікації концептуального змісту художнього твору) [42, с. 226].

Обидва згадані напрямки обумовлюють перехід від експліцитної (мовно вираженої) інформації до імпліцитної (прихованої) інформації. Окрім напрямків, поетико-когнітивний аналіз художнього тексту передбачає проведення *семи етапів*:

- виокремлення в досліджуваних творах ключових фрагментів – контекстів обсягом від словосполучення до позамовної ситуації, які містять одну тему, що відображає їх згорнутий зміст і втілює авторські інтенції;

- виявлення однієї або кількох тематичних ліній (підтем) виокремлених контекстів, які можуть чергуватися, перетинатися або розвиватися одна за одною;

- аналіз мовної репрезентації тематичних ліній контекстів;

- виділення серед них тематичної домінанти, у складі якої є тематичне слово та смислові реляти (авторські тропи, значення яких співвідносяться з тематичною домінантою);

- ідентифікація художнього концепту на основі тематичного слова як основи тематичної домінанти для лексичного позначення художнього концепту;

- реконструкція концептуальних схем, які лежать в основі словесних поетичних образів, які експлікують художні концепти в тематичних домінантах і смислових релятах виділених контекстів;

- вилучення смислових атрибутів художнього концепту і подання змісту концепту через їх системну взаємодію шляхом семантичного та асоціативного аналізу інформації, яка міститься в концептуальних схемах [42, с. 228].

Подібний підхід дозволяє повністю та всебічно дослідити концепт художнього твору на мовному, граматичному та смисловому рівнях.

Л. І. Белехова пропонує методику концептуального аналізу словесних поетичних образів художнього тексту, яка спрямована на розкриття текстової, підтекстової та позатекстової інформації, що стоїть за ними. Запропонована методика складається з двох етапів: 1) передкатегоризація (виявлення за допомогою лінгвокогнітивних операцій та процедур архетипів, які лежать в основі концептуального тропу та реконструкція передконцептуального виміру словесного поетичного образу шляхом заповнення архетипів та базових концептів), категоризація та концептуалізація (моделювання концептуальних схем на основі тропів), вербалізація (розкриття та опис механізмів експлікації концептуальних образів у поетичному тексті); та 2) реконструкція ментальних просторів поетичного тексту для визначення лінгвокогнітивних операцій та процедур творення нових образів [5, с. 214].

Цей підхід яскраво відображає гетерогенність концепту та досліджує не лише первинну інформацію, а й вторинну, приховану від читача. Саме підтекстова та позатекстова інформація обумовлює цінність концепту. Л. І. Белехова, на відміну від вищезгаданих вчених, акцентує увагу саме на смисловому навантаженні та важливості розкриття задуму автора.

За методикою Л. Г. Бабенко концептуальний аналіз художнього тексту передбачає виявлення набору ключових слів тексту, визначення базового концепту (концептів) тексту, опис позначуваного ними

концептуального простору тексту [2, с. 302]. Саме виявлення ключового концепту лежить в основі художнього аналізу твору. Така класифікація має схожі риси з методикою, запропонованою О. М. Кагановською, яка бере за основу вершинний мегаконцепт та розглядає його на семантичному, метасеміотичному та метаметасеміотичному рівнях.

Іншим прикладом концептуального аналізу може слугувати методика О. М. Ракітіної. Беручи за приклад концепт МОРЕ, дослідниця проводить концептуальний аналіз у такій послідовності:

- виявлення просторових характеристик концепту;
- дослідження специфіки відповідного типу простору у порівнянні з іншими;
- опис ставлення людини до концепту [47, с. 5].

Як ми бачимо, обов'язковою складовою аналізу за О. М. Ракітіною є дослідження ставлення реципієнта. Саме тому, можна сказати, що вчена бере за основу антропоцентричний підхід.

Отже, незважаючи на численні дослідження, присвячені концептуальному аналізу художнього тексту, єдиної універсальної методики його здійснення не існує. Кожен вчений зосереджує увагу на структурній/семантичній/граматичній характеристиці. Однак, для повного та всебічного аналізу концептів художнього твору доцільним є інтеграція різних методів концептуального аналізу, відбір яких залежить від мети дослідження. Прийоми, застосовані у межах різних методик, дають можливість найбільш точно проаналізувати індивідуально-авторську картину світу письменника, з'ясувати смисловий об'єм ключових концептів художнього твору, змодельовати їх структуру, встановити їх місце в мовно-концептуальній картині світу автора.

Досліджуючи індивідуально-авторську концептосистему роману Дж. Орвелла «1984» ми будемо дотримуватись теорії В. А. Маслової, згідно з якою у структурі концептосфери є **ядро** (когнітивно-пропозиційна структура важливого концепту), **приядерная зона** (інші лексичні репрезентації

важливого концепту, його синоніми і т.д.) і **периферія** (асоціативно-образні репрезентації) [36, с. 17-18]. Інтегруємо до цієї теорії таксономію концептів О. М. Кагановської і вважатимемо, що ключовий концепт, або гіперконцепт, складає ядро авторської концептосистеми Дж. Орвела; макроконцепти, що є похідними від гіперконцепту, представляють приядерну зону; а власне концепти, найменші нероздільні одиниці, утворюють, у свою чергу, периферію досліджуваної концептосистеми. Схематично цю структуру можна позначити таким чином:

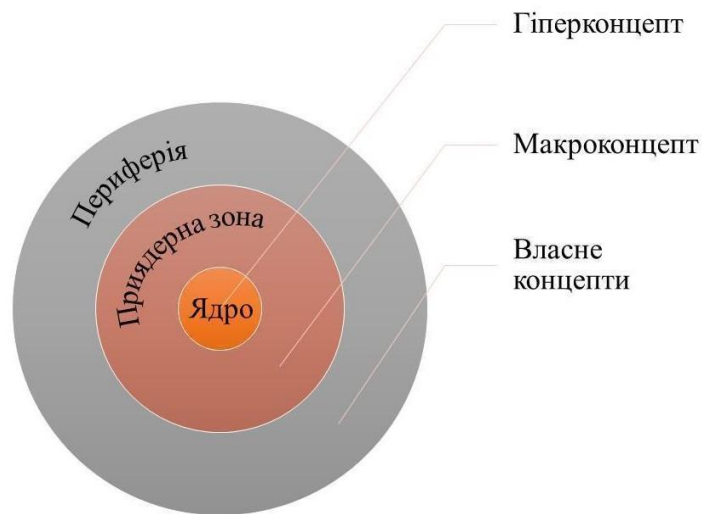

Рис. 2.1. Структура авторської концептосистеми

Образ роману Дж. Орвелла «1984» вже давно став наративним. Знайомство письменника з романом-антиутопією Є. Замятіна «Ми», ідеї, намічені у власній повісті «Скотний двір», а також історичні події Європи та СРСР у першій половині XX століття стали основою нового роману-антиутопії «1984». Цікавим залишається той факт, що роман був написаний у 1948 році, проте з точністю описує події майбутнього. Більшість дослідників роману проводять паралель між політикою Старшого Брата та тогочасним сталінським режимом СРСР. Проте, з огляду на сучасне політичне положення в світі, можна зробити висновок, що антиутопія, написана в далекому 1948 році, залишається та, на жаль, залишатиметься актуальною ще

впродовж тривалого періоду. Саме тому, аналіз авторської концептосистеми роману Дж. Орвелла «1984» є актуальним питанням сьогодення.

Аналізуючи концептосферу роману, ми виокремлюємо гіперконцепти як базові концептотипи, їх видові кореляти – макроконцепти, які представлені, у свою чергу, концептами різного значення та наповненості – власне концептами. Схематично це можна зобразити таким чином:

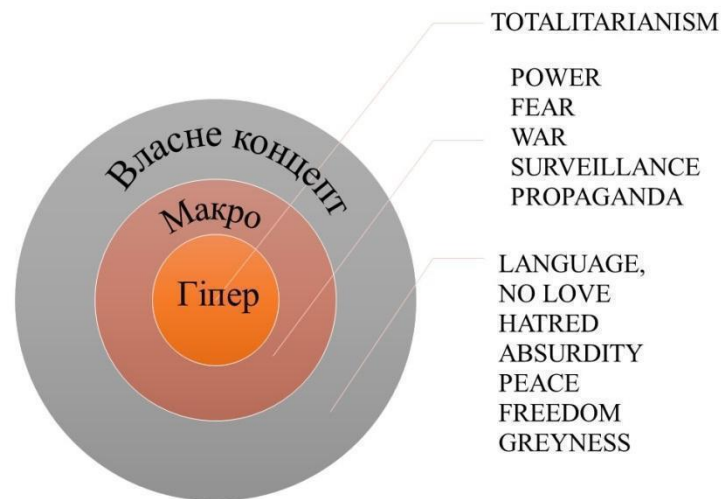

Рис. 2.2. Структура концептосистеми роману Дж. Орвелла «1984»

Зазначимо, що ядро та приєдерна зона концептосистеми роману (гіперконцепт TOTALITARIANISM та макроконцепти POWER, FEAR, WAR, SURVEILLANCE, PROPAGANDA) репрезентують універсальні поняття, які асоціюються у свідомості людей з політикою тоталітаризму, натомість периферія представлена власне концептами, які показують індивідуальне ставлення автора до зображуваного в романі.

На сучасному етапі авторська свідомість визнається домінантною величиною художнього тексту, виходячи з того, що в художній картині представлено знання автора твору про світ, осмислені з урахуванням авторського світобачення. Індивідуальне осмислення дійсності репрезентується у сукупному тексті твору в художньому концепті, який є одиницею авторської свідомості, що складається з поняттєвого, ціннісного та образного компонентів [3, с. 55].

Слід наголосити, що переважна більшість концептів номінуються лексичним шляхом, менша – синтаксичним і фразеологічним [53]. Лексична об'єктивація концептів є узуальним синтетичним прийомом «ословлення» концептів. Вона спирається на той факт, що слово може вбирати в себе узагальнений зміст безлічі форм вираження у природній мові та в тих сферах людського буття, які визначені мовою і які без неї немислимі. Концептуальний інваріант існує у словниковому фонді та, відповідно, у тезаурусі окремих її користувачів. Лексична об'єктивація концепту є сферою засобів, що формують відповідні когнітивно-семантичні простори, тобто тим значеннєвим субстратом, який є посередником між планом змісту і планом вираження концепту. Основна одиниця цього рівня – лексичний знак [53, с. 81].

Трансформація когнітивних ознак концепту в індивідуальній концептосистемі носія мови відносно картини світу народу як прояв філософських категорій особистого і загального найбільш наочно постає в ідіодискурсі письменника. Вивчення варіювання мовних засобів номінації концепту окремого автора відносно колективних, що фіксує мовна картина світу народу, надає доступ до встановлення індивідуальних змін структури концепту і уможлиблює «зробити висновки про світосприйняття автора, характер дійсності, що їм відображається, адекватність і типовість зображення» [29, с. 31]. Іншими словами, дослідження індивідуального художнього дискурсу «передбачає розгляд як набору мовних засобів, так і їх контекстуального використання» [29, с. 31]. Тим самим забезпечується доступ до ідіоконцептосфери письменника і уможливлюється простеження трансформацій концептів художнього твору у світосприйнятті автора, поняттєвого та, головним чином, образно-ціннісного складників концепту як проявів варіювання колективного та індивідуального, тобто синкретичної та диференційованої концептуалізації дійсності [29, с. 4-5].

Отже, для цілісного аналізу художнього тексту необхідно інтегрувати декілька методів концептуального аналізу в залежності від мети дослідження.

Поєднання теорій В. А. Маслової та О. М. Кагановської дозволяє повно та всебічно проаналізувати специфіку авторської концептосистеми роману Дж. Орвелла «1984», виявивши її складові компоненти різних ієрархічних рівнів та дослідивши їх концептуальне навантаження. Так, ядро роману представлено гіперконцептом TOTALITARIANISM, приядерна зона – макроконцептами POWER, FEAR, WAR, SURVEILLANCE, PROPAGANDA, а периферія представлена власне концептами LANGUAGE, NO LOVE, HATRED, ABSURDITY, PEACE, FREEDOM, GREYNESS.

2.2. Концептосистема роману Дж. Орвелла «1984» та її репрезентація засобами мови

2.2.1. Ключові концепти роману Дж. Орвелла «1984»

Специфічною рисою роману Дж. Орвелла «1984» є те, що ключовий концепт TOTALITARIANISM, який водночас відбиває і основну ідею роману, не знаходить прямого лексичного відображення. Натомість він представлений рядом макро та власне концептів, наведених у Рис. 2.2. У лексикографічних джерелах словникове визначення імені концепту TOTALITARIANISM представлене таким чином:

- *centralized control by an autocratic authority* [89];
- *the political concept that the citizen should be totally subject to an absolute state authority* [89];
- *a system of government that is centralized and dictatorial and requires complete subservience to the state* [87];
- *a form of government in which the ruler is an absolute dictator (not restricted by a constitution or laws or opposition etc.)* [90];
- *the principle of complete and unrestricted power in government* [90];

- *a political system in which those in power have complete control and do not allow anyone to oppose them* [86];
- *absolute power, especially when exercised unjustly or cruelly* [90];
- *a political doctrine advocating the principle of absolute rule* [90].

Отже, можна визначити основні ознаки концепту TOTALITARIANISM, які є спільними для більшості вищезапропонованих визначень поняття. Здебільшого це поняття описується через прикметники *complete*, *absolute* та дієприкметник *centralized*. Окрім цього, для найменування поняття часто зустрічаються іменники *power*, *control* та *authority*. Негативна оцінка концепту виражається через лексеми *not restricted*, *unrestricted*, *unjustly*, *cruelly*. Режим тоталітаризму супроводжується повним підпорядкуванням (*subservience*) та робить будь-який опір режиму неможливими (*not allow anyone to oppose them*). Ці ключові слова, що визначають поняття TOTALITARIANISM, утворюють номінативне поле відповідного концепту та яскраво вербалізуються у концептосистемі роману Дж. Орвелла «1984» через концепти POWER (лексеми *power* і *authority*) та SURVEILLANCE (*complete/absolute control*), а також доповнюються концептами FEAR та WAR, які прямо асоціюються із диктаторським режимом, що поширює агресію та викликає страх. Таким чином, сукупність авторських концептів роману повністю відтворюють політику тоталітаризму, а сам роман можна розглядати як пересторогу для майбутніх поколінь.

Розглянемо надалі об'єктивацію кожного з зазначених концептів детальніше. Одним з ключових макроконцептів роману є концепт POWER. Безпосередня пряма номінація через лексему *power* зустрічається у тексті роману 57 разів. Кембріджський словник описує *power* як «*ability to control people and events; the amount of political control a person or group has in a country*» [86]. Знову ж таки спостерігається асоціативний і концептуальний зв'язок між поняттями *power* та *control*, ніби влада передбачає контроль, а контроль надає владу. Слід звернути увагу також на колокацію слів в романі,

коли один із компонентів у словосполученні – іменник *power*: *hypnotic power*, *enormous power*, *mere power*, *frightening power*, *pure power*. Усі наведені лексичні структури використовуються для навмисного збільшення ефекту однопартійності та неможливості існування демократичного устрою держави, що можна підтвердити цитатою із роману:

*It was possible, no doubt, to imagine a society in which **WEALTH**, in the sense of personal possessions and luxuries, should be evenly distributed, while **POWER** remained in the hands of a small privileged caste. But in practice such a society could not long remain stable [78, с. 240].*

У цій цитаті автор графічно виділяє два слова великими літерами для того, щоб описати протистояння ідей, яким має слідувати керівництво держави (*wealth* – благополуччя), та того, що насправді уряд Океанії ставить за мету (*power* – влада).

В романі Дж. Орвелла «1984» також представлений ряд деривативних лексем та лексичних структур, а саме: *powers* (15 разів), *powerful* (17 разів), *overpowering* (1 раз), *overpoweringly* (1 раз), *powerless* (1 раз). Цікавим є використання метафоричних структур *power-hungry people*, *nerve of power*, *calm power*, *overwhelming preponderance of power*. Фігурування лексеми *power* у метафоричних виразах підкреслює актуальність концепту для концептосистеми роману

Як згадувалось вище стосовно словникового визначення терміну *power*, основною лексемою-асоціацією є іменник *control*. У тексті роману цей іменник можна зустріти 26 разів, а також похідні від нього – форма дієслова третьої особи однини *controls* (13 разів) та пасивна форма *be controlled* (2 рази). Деривативні лексеми *controllable* та *uncontrollably* зустрічаються у тексті роману 2 та 3 рази відповідно. Одним з метафоричних висловлювань, які характеризують устрій Океанії є *reality control*, що у новомові називається *doublethink*. Цей приклад ілюструє безмежну владу керівництва держави, якому під силу керувати свідомістю громадян і змінювати реальність. Також лексема *control* зустрічається у колокації *full control* (2 рази) та *controlled*

insanity у виразі *the prevailing mental condition must be controlled insanity* [78, с. 237]. Ця цитата наголошує, що навіть божевільня має відбуватися з дозволу Партії.

Окрім цього, концепт POWER представлений рядом лексичних структур, притаманних саме роману, що досліджуються. Так, наприклад, *enormous face* (3 рази), *Ministry of Truth/Love/Peace/Plenty* (55 разів), *Inner Party* (27 разів), *arrests* (4 рази), *confessions* (8 разів), *executions* (4 рази), *invincible* (2 рази). Усі наведені приклади допомагають краще представити політику Партії та усвідомити небезпеку, у якій живуть жителі Океанії.

Один з головних героїв – О’Брайен, який катує та розстрілює людей у підвалах Міністерства кохання, відверто формулює основну мотивацію, яка керує тоталітарною ідеєю, і зазвичай прикрашається більш менш вміло накладеним гримом, щоб видати її за тріумф розуму, справедливості та демократії: «*Мета влади – влада/The object of power is power*» [45; 78]. Отже, оскільки Старший Брат є персонажем абстрактним, ми його в романі не зустрічаємо (лише опис на плакатах та згадки героїв). Він є чимось недосяжним, ілюзорним, таємничим. А образ тоталітарної влади Орвелл втілює за допомогою О’Брайена. Він виконує функцію ката, який є носієм державної ідеології та уособлює тиранію. Основна ідея Партії («*Who controls the past, controls the future: who controls the present controls the past*» [78]) показує відсутність будь-якого вибору для жителів Океанії.

Для того, щоб краще передати атмосферу тоталітарного суспільства, політичний режим держави, психологічний стан людей, автор використовує багато описів, які вдало поєднуються з діями героїв. Орвелл дуже детально описує процес катування, страждання людей, самі приміщення, де відбуваються тортури. Він занурює нас в атмосферу жаху та відчаю, щоб ми краще зрозуміли вчинки персонажів. У цілому ж в романі «1984», як у будь-якому модерністському романі, описовість значно переважає над подієвістю, оскільки головна мета твору – детальне ознайомлення з життям і побутом

ймовірного світу. Важливіше не те, що відбувається, а те, як виглядає цей жахливий світ [63, с. 309].

Лексико-семантичне поле макроконцепту FEAR характеризується досить численною і різноманітною вербалізацією. Найпродуктивнішим способом мовної реалізації концепту FEAR в досліджуваному романі є пряма номінація за допомогою лексеми *fear*. У тлумачному словнику слово має таке визначення: «*an unpleasant and usually strong feeling caused by the presence or expectation of danger*» [85]. У романі лексема *fear* зустрічається 20 разів. Цікавими є поєднання *mingled fear*, *twinge of fear*, *terrible fear* (2 рази), *frenzies of fear* [78]. Такі словосполучення використовуються для підсилення емоції та вказівки на значний ступінь прояву страху та паніки, що відчують герої твору. Цей прийом допомагає краще відтворити атмосферу зображуваного суспільства та весь жах, який навіює політика Старшого Брата. Окремим випадком емпізи можна вважати вираз *hideous ecstasy of fear* [78]. Кожне слово у цьому словосполученні збільшує ступінь прояву страху.

Часто лексема *fear* йде у поєднанні з іншим іменником. Наприклад: *fear and hatred* (3 рази), *fear and disgust*, *fear and anger*, *fear and vindictiveness* [78]. Орвелл показує, що страх, який навіює Партія, стимулює лише супротив, ненависть, злість, відразу зі сторони суспільства та підштовхує його до помсти. Описуючи Океанію, автор називає її світом страху, зради та мук (*world of fear and treachery and torment* [78]).

Окрім основної лексеми *fear*, концепт представлений рядом дериватів: *be feared* – *бути наляканим*, *fear-ridden* – *охоплений жахом*. Поряд з цими словосполученнями автор зображує образ Старшого Брата як *fearless protector* для більшого протиставлення його образу образу жителів Океанії, які на відміну від Старшого Брату, якому боятися нічого (*fearless*), живуть у постійній напрузі від страху бути покараними навіть за думки (*fear-ridden*).

Крім лексеми *fear*, яка є базовою для позначення концепту FEAR, Орвелл дуже часто застосовує лексему *terror* (8 разів) зі значенням «*extreme fear*». Здебільшого вона представлена у метафоричних виразах *a life of terror*,

horrible pang of terror, black terror. Також слід звернути на деривативну форму *terrible*, яка зустрічається у романі 13 разів. Лексема *horror* є близькою за значенням до лексики *terror* і означає «*a feeling of great shock, anxiety and dislike*» [85], тобто, інтенсивний прояв страху, переляканості та жаху, як результат. Вона зустрічається у романі 10 разів. Часто автор також використовує деривативну від даної лексики номінативну одиницю у вигляді прикметника *horrible* (8 разів), що означає «*causing horror*» [85]: *horrible thing, slightly horrible, horrible way* і т.д.

Поруч із вказаними лексемами (*fear, terror, horror*) вживається лексема *dread*, а саме її дериватив прикметник *dreadful* (8 разів) у значенні «*causing great fear or anxiety*» [84]. Він вказує на сильне відчуття страху, що межує з жахом і є результатом потенційної небезпеки.

Також ми спостерігаємо лексичні одиниці, що можна розглядати як відносні синоніми до імені концепту та похідні лексичні одиниці: *uneasiness* (3 рази), *dismay* (1 раз), *panic* (9 разів), *alarmed feeling* (1 раз), *restless* (2 рази), *hostility* (2 рази), *nervous tic, anxiety* (1 раз) [78].

Вважаємо за потрібне окрему увагу звернути на лексему *fright* (5 разів) та деривативні від неї *frightening* (10 разів), *frightened* (8 разів), *frightful* (1 раз), через їх багаточастотність вживання у романі та метафоричну колокацію з різними лексичними одиницями: *scream with fright, be blue with fright* [78]. Використання стійких виразів лише посилює вплив лексики та показує її актуальність для концептосистеми роману.

Ще однією цікавою ідіомою, яка зустрілася на сторінках роману є *heart was thumping like a drum* [78]. Описуючи фізичні відчуття персонажа, автор будує в читача асоціації із відчуттям страху, тим самим активідує концепт FEAR. Таку ж саме функцію виконує і наступний приклад. Описуючи манеру письма Вінстона як *small but childish handwriting* [78], Орвелл підкреслює, який сильний страх оволодів героєм, коли Сміт почав робити нотатки у щоденнику. Вищезгадані прийоми допомагають автору відобразити атмосферу суспільства та тоталітаризму як правлячої політики держави.

Жителі Океанії живуть у постійному страху, що в них може раптом з'явитися думка, відмінна від ідеології Партії, оскільки вони знають, що *thoughtcrime does not entail death: thoughtcrime IS death* [78, с. 36]. Цікавим є вживання абстрактних іменників *darkness* та *transparency* [78, с. 5, 140], натякаючи, що Великий Брат бачить все (Big Brother Is Watching You [78, с. 4]), для нього все є прозорим – і стіни, і думки.

Розглянемо інший не менш важливий концепт роману – WAR. Кембріджський словник дає таке визначення поняттю: *armed fighting between two or more countries or groups, or a particular example of such fighting* [86]. Це визначення надає концепту абсурдного забарвлення, оскільки ми знаємо, що воєнне положення в країні нав'язано Партією. Лексема *war* зустрічається у романі 89 разів. Тобто автор вживає це слово майже на кожній другій сторінці, хоча війни як такої не існує. Ситуація, яка може повторюватися і повторюється сьогодні в багатьох могутніх державах. Війна як спосіб керування людьми – ось яку пересторогу несе роману Джорджа Орвелла «1984». З цієї точки зору, можна розглядати перехрещення двох концептів: PROPAGANDA та WAR, оскільки правляча верхівка використовує стан війни для залякування людей та пропаганди власної сили. Людина, яка відчуває страх, завжди шукає порятунку, шукає того, хто може вирішити її проблеми. Громадяни Океанії, засліпленні жахом, бачать у Старшому Браті великого Месію, який прийшов до влади, щоб урятувати їх, чого і прагне Партія.

Повертаючись до питання вербалізації концепту WAR, можна виокремити лексичні структури з *war* у препозиції (*war hysteria, war news, war prisoners, war enthusiasm*) та постпозиції (*civil war, bloody war, atomic war, entire war*). Також можна зустріти метафоричний вираз *the art of war*, який вживається і сьогодні, що вкотре підтверджує думку, що роман Джорджа Орвелла залишається актуальним вже більше половини століття. Спираючись та вищенаведене визначення Кембриджського словника, розглянемо лексеми *fight* (6 разів) та *battle* (2 рази) як суміжні до концепту

WAR. Це свідчить про ототожнення у свідомості носіїв англomовної культури поняття війни з поняттям ворожості, боротьби та протистояння.

Лексема *fight* представлена такими дериватами як *fighting* (15 разів) та *prize-fighter* (2 рази). Цікавим є метафорична колокація слів *a decade of confused fighting* [78] – так Орвелл описує історичну добу воєнного положення в Океанії. Дієприкметник *confused* підкреслює неоднозначність відношень ворог-союзник, оскільки країна поперемінно вступає у війну та підписує мирну угоду з двома наддержавами Остазією та Євразією.

Розглянемо також колокацію *a prize-fighter's physique*, яка описує О'Браєна як людину у хорошій фізичній формі, та *prize-fighter's jowl* у описі чоловіка, що прийшов заарештувати Вінстона. Такий опис надає його обличчю більшої мужності. Хоча, не слід забувати, що обидва приклади стосуються представників Партії, тому у рамках роману лексема з позитивною на перший погляд семантикою набуває негативного відтінку.

Лексема *battle* зустрічається у конструкції прикметник+іменник: *desperate battle, sordid battle*; іменник+іменник: *street battle*; іменник+іменник+іменник: *battles of the fifties and sixties*, а також в таких деривативних конструкціях як *battlefield* (2 рази) та *battleship* (1 раз).

Концепція війни передбачає використання зброї. Лексема *gun* зустрічається у тексті роману 19 разів у таких словах та словосполученнях, як *gunsights, gun roaring, a sub-machine gun, machine-gun fire, the booming of guns, machine-gun nests*. Серед найменувань військового озброєння також зустрічаються *tank, submarine, torpedo, rifle, hand grenade, aeroplane forth bullets, plane* у поєднанні з такими прикметниками як *huge, terrible, massed*.

Жителі Океанії постійно чують падіння ракет, телеекран розказує про успіхи вітчизняної армії на різних фронтах. Вінстон Сміт ставить під сумнів існування війни як такої. Можливо Партія сама скидає ракети, щоб тримати народ у страху. Налякана людина – людина, яка підкоряється. Вона шукає притулку і того, хто за неї заступиться та скаже, що все добре і вони впораються. Саме так і робить Внутрішня Партія. Перехрещення концептів

WAR та FEAR втілюється у романі через так звану *war hysteria*. Орвелл використовує це поняття для опису поведінки жителів Океанії. Під страхом бути розстріляними та бомбардованими люди не бачать справжню істину, їхні очі засліплені страхом бути полоненими Остазії чи Євразії, хоча справжній ворог поруч: «...**raping, looting, the slaughter of children, the reduction of whole populations to slavery, and reprisals against prisoners which extend even to boiling and burying alive**, are looked upon as normal, and, when they are committed by one's own side and not by the enemy, meritorious» [78, с. 235].

Сфера прояву концепту POWER тісно пов'язана з функціонуванням ще одного не менш важливого концепту – SURVEILLANCE. Згідно з Кембриджським словником, *surveillance is the act of watching a person or a place, esp. a person believed to be involved with criminal activity or a place where criminals gather* [weblink]. Пряма номінація концепту зустрічається у романі лише один раз, проте синонімічний ряд представлений такими лексемами як *examination* (1 раз) та *watching* (17 разів). Розглянемо детальніше колокацію лексеми *watching*, яка є ключовою і у словниковому визначенні поняття SURVEILLANCE. Найбільш важливим, на нашу думку, випадком вживання цієї лексеми є один зі слоганів Партії BIG BROTHER IS **WATCHING** YOU. Цей вираз зустрічається у романі тричі, з кожним разом навіуючи жах. Окрім графічного виділення курсивом, цитата супроводжується такою емфатичною конструкцією – ***the dark eyes looked deep into Winston's own*** [78], яка підсилює атмосферу спостереження. Плакати Старшого Брата розміщені усюди і в повний зріст, щоб додати ще більшої величі його образу. Його очі «пронизливо вдивляються» з монет, поштових марок, обкладинок книжок, прапорів, плакатів, сигаретних пачок. Кожен рух простежується і оцінюється.

Вербалізація концепту SURVEILLANCE також представлена рядом іменників, які позначають засоби спостереження: *telescreens* (16 разів), *cameras* (2 рази), *microphones* (7 разів). Описуючи телеекрани Орвелл каже: «*With the development of television, and technical advance which made it possible*

to receive and transmit simultaneously on the same instrument, private life came to the end» [78, с. 259]. Люди не знають, коли за ними спостерігають, пристрої для прослуховування і відеоспостереження можуть перебувати на кожному кроці: в лісі, в квартирі, в спальні.

Крім телеекранів, мікрофонів і камер, на вулиці можна було зіткнутися з патрулем: «*patrols (10 разів) ..., who examined the papers of any Party member they found there and asked awkward questions»* [78, с. 148]. Якщо вони помітили, що службовець в робочий час або після темряви знаходиться на вулиці, його могли зупинити і допитати, оскільки така поведінка розглядалося як девіантна, небезпечна, від якої віяло думкозлочином/*thoughtcrime*.

З граматичної точки зору, слід відмітити, що в романі досить активно вживаються пасивні конструкції. Це підкреслює об'єктність жителів та наголошує, що всі дії вже попередньо визначені та виконуються за них. Жителі – це маріонетки в руках Старшого Брата: *be picked up and recognized, be seen as well as heard, being watched, be overheard, be scrutinized*. Ці дієслівні конструкції описують процеси, які допомагають досягти мети спостереження.

Життя будь-якого незгодного з партією схоже на пекло, вони змушені постійно приховувати свої емоції, свої думки, але як обдурити Поліцію Думок, якщо навіть твоє власне тіло може тебе видати: «*A single flicker of the eyes could give you away»* [78, с. 46]. Вінстон мусить постійно контролювати вираз свого обличчя, бо *лицезлочин* суворо карається за законом: «*to dissemble your feelings, to control your face, to do what everyone else was doing, was an instinctive reaction»* [78, с. 22].

Однієї з основних рис будь-якого тоталітарного режиму є пропагандистська діяльність членів суспільства, оскільки уряд прагне нав'язати свою політику та усунути будь-кого, хто може йти всупереч заданому напрямку. У романі концепт PROPAGANDA розкривається через постійне фігурування слова *перемога* у назвах буденних речей, адже

головним важелем тиску на суспільство для Партії є стан війни, в якому знаходиться країна. І загалом лексема *victory* зустрічається сорок три рази, хоча у процесі ознайомлення з романом, можна зрозуміти, що насправді Океанія не знаходиться у стані війни і не має безпосереднього суперника, якого слід перемагати: *victory mansions* (5 разів), *victory gin* (3 рази), *victory cigarettes* (1 раз), *victory coffee* (5 разів), *victory square* (3 рази) [78].

Пряма номінація концепту через лексему *propaganda* зустрічається у тексті роману лише 3 рази. Цей факт не є дивним, оскільки Партії здійснює свою політику завуальовано, ніби переслідуючи цілі добробуту та захисту мешканців країни. Кембріджський словник описує це поняття як *information or ideas that are spread by an organized group or government to influence people's opinions, esp. by not giving all the facts or by secretly emphasizing only one way of looking at the facts* [86]. Діяльність Партії, описана в романі, повністю відповідає пунктам, зазначеним у визначенні терміна *propaganda*, основними характеристиками якої є нав'язування власної, єдиновірної точки зору (*only one way of looking*) іншим людям. Здебільшого політика пропаганди здійснюється угрупованням людей, що володіють певними законодавчими правами (*an organized group or government*) або обіймають високі посади. Саме це явище проілюстровано у романі Дж. Орвелла «1984».

З огляду на це, можна вважати лексему *influence* рівноцінним активізатором описуваного концепту. У романі вона зустрічається 4 рази у словосполученнях *sobering influence* та пасивній конструкції *be influenced*. Цікавий метафоричний ефект фрази *sobering influence* допомагає зрозуміти, що політика правлячої верхівки йшла настільки всупереч канонам управління державою, що навіть несе ефект протверезіння.

Джордж Орвелл ставить Партію в опозицію до жителів країни та пролів в часності. Не дивно, що весь роман побудований на контрастах та протиставленнях. Наприклад, «біло-чорний» колір «новомови»: «*The keyword here is blackwhite. Like so many Newspeak words, this word has two mutually contradictory meanings. Applied to an opponent, it means the habit of impudently*

claiming that black is white, in contradiction of the plain facts» [78, с. 267]. Це слугує засобом пропаганди сповідування ідей Партії. Її застосовують до опонента, який має звичку стверджувати, що чорне – це біле, всупереч очевидним фактам. Така ідея ділить світ на правильний (Партійний) та неправильний. Якщо ти думаєш, що $2+2=4$, а Партія каже 5, то твоя думка біло-чорна, у той час як інша – чорна-біла.

Верхівка суспільства активно пропагандує зраду та знищення сімейних цінностей. Дитина, яка зрадила батьків та розказала про їхні антипартійні вислови, автоматично стає *дитиною-героєм (child hero)*. І як не дивно, саме діти найчастіше і стають зрадниками, адже ними простіше маніпулювати і засаджувати принципи покори ще змалечку. Ця пропаганда втілюється такими лексемами як *to overhear, to denounce, to be frightened, a compromising remark*.

Отже, ядром концептосистеми роману-антиутопії Джорджа Орвелла «1984» є концепт TOTALITARIANISM, який не знаходить прямого відображення на сторінках роману, проте об'єктивується рядом допоміжних концептів. Проаналізувавши визначення декількох словників, ми дійшли висновку, що поле концепту становлять такі поняття як POWER, FEAR, WAR, SURVEILLANCE, та PROPAGANDA. Ці концепти асоціюються з рисами, що притаманні будь-якому суспільству, яке насаджує політику тоталітаризму, а саме: всеохоплююча влада (концепт POWER), постійний страх громадян бути покараним верхівкою влади (концепт FEAR), ретельний нагляд та перевірка на вірність Партії (концепт SURVEILLANCE), насадження єдиної вірної думки та усунення тих, що суперечать політиці влади (концепт PROPAGANDA) та актуальний в межах роману стан постійної війни проти вигаданого ворога (концепт WAR). Кожен з вищезгаданих концептів представлений прямою номінацією та деривативною парадигмою. Серед лексем, об'єктивуючих вищезгадані концепти, зустрічалися метафоричні утворення, що підтверджують актуальність концепту та роману в цілому.

2.2.2. Індивідуально-авторська інтерпретація гіперконцепту TOTALITARIANISM

Окрім загальноприйнятих денотатів концепту TOTALITARIANISM, проаналізованих у 2.2.1, Орвелл пропонує також індивідуально-авторське розуміння цього поняття. Тому, гіперконцепт TOTALITARIANISM представлений в романі ще такими власне концептами, як LANGUAGE, NO LOVE, HATRED, ABSURDITY, PEACE, FREEDOM, GREYNESS.

Номінативний простір концепту LANGUAGE лексично об'єктивований словником Новомови (*Newspeak* [78, с. 6]). Новомова цілеспрямовано розроблена для того, щоб обслуговувати ідеологію наддержави і «унеможливити будь-які інші течії думки» [45]. *Newspeak* – це єдина мова в світі, кількість слів якої щодня скорочується, як каже приятель головного героя роману філолог Сайм: *Ми знищуємо слова десятками, сотнями щодня. Якщо завгодно, залишаємо від мови скелет* [45, с. 53]. Мінімізація словникового складу – це шлях позбавлення людей можливості виражати свої думки, адже при відсутності слів людина не може передати те, про що думає. А без мови і свободи мислення людина стає пішаком, маріонеткою, якою легко керувати. В такому трактуванні можна вважати словник Новомови основним засобом насадження тоталітарної влади.

На нашу думку, концепт LANGUAGE є тим, що активізує ключовий концепт TOTALITARIANISM, оскільки він активно перехрещується з іншими концептами роману. Вищезгадана одиниця-активізатор *Newspeak* є водночас активізатором концептів POWER, SURVEILLANCE, PROPAGANDA та NO LOVE.

Основною лексемою, яка об'єктивує словник Новомови та концепт LANGUAGE в цілому є *doublethink* (29 разів). Для жителів Океанії це найстрашніший злочин, який має найвищу міру покарання. Орвелл каже: «All that was needed was an unending series of victories over your own memory. *'Reality control'*, they called it: in Newspeak, *'doublethink'*» [78]. Ще одним

іменником, який описує пропагуючу тоталітарну політику Партії є *blackwhite* (2 рази) – *the ability to believe that black is white, to know that black is white, and to forget that one has ever believed the contrary* [78, с. 268]. Тобто слово несе у собі семантику повного скорення та сліпого слідування ідеям правлячої верхівки.

Перехрещення з концептов NO LOVE втілюється у романі через лексеми *goodsex* (2 рази) – *intercourse between man and wife, for the sole purpose of begetting children and without physical pleasure* [78, с. 385] та *sexcrime* (2 рази) – *any and all sexual activity which is not specifically goodsex* [78, с. 385]. Оскільки влада забороняє секс заради задоволення і називає цей процес *a duty to the Party* [78, с. 385], то будь-який акт кохання вважається злочином.

За законами Океанії, людина, яка зрадила правлячу верхівку оголошується *неособою* – *unperson* (5 разів). Тобто вона не померла, не зникла, не скоїла самогубство або була ув'язнена. За ідеологією Старшого Брата її просто не існувало. На окрему увагу заслуговує політика звуження сфери думки, яку впровадила Партія для уникнення випадків дводумства. Кожне нове видання словника спрощує мову та зменшує кількість слів, якими можуть послуговуватись жителі країни: *doubleplusgood* (replaces excellent, best and benevolent), *doubleplusungood* (replaces terrible and worst), *thinkpol* (the Thought Police). Подібним способом Партія стримує людей, вона не дає можливості відчувати весь спектр емоцій. Людина не матиме змогу виразити своє незадоволення або щастя, отождивчуватиме значно меншою мірою. Якщо ти не можеш виразити свої почуття, вони втрачають свою значущість. *In fact there will be no thought, as we understand it now. Orthodoxy means not thinking – not needing to think. Orthodoxy is unconsciousness* [78, с. 68]», – наголошує Сайм. З цього можна зробити висновок, що ідеальна людина за версією Старшого Брата – це людина без емоцій, яка несвідомо на інстинктивному рівні сповідує усі закони Партії та не має бажання думати про недосконалість державного устрою.

Дж. Орвелл використав радянську ідеологічну та політичну базу лексики як основу для побудови авторської лексики на позначення реалій життя та назв організацій і установ. Така побудова забезпечує потрібний стилістичний ефект, бо у тогочасній свідомості західних демократичних народів така спрощена і лаконічна лексика викликала асоціації з тоталітарним режимом правління і, звідси, потрібний стилістичний ефект був досягнутий [16, с. 29-30].

Джем Беркс у своєму есе говорить про те, що роман Орвелла несе в собі переконливі застереження щодо сили мови. Роман показує нам, як мова може пристосувати людське відчуття реальності до навіюваних владою способів думання, як вона може бути використана для приховування правди і маніпулювання історією. Мова – один із ключових інструментів політичного домінування, важливий та підступний засіб тоталітарного контролю над реальністю. У той час, коли мова в звичному понятті може розширювати горизонти та поглиблювати розуміння світу, роман Орвелла демонструє, що мова, у випадку застосування політичним режимом, може з легкістю стати протидією людській свідомості [63, с. 310].

У традиційному суспільстві приватне життя людини включає в себе різносторонні контакти з членами сім'ї, друзями, колегами. Їхні взаємини, особливо з близькими людьми наповнює їх життя радістю, теплотою. У тоталітарному суспільстві, в якому живе Вінстон були зруйновані сімейні узи, внаслідок політики Партії. Відносини між людьми, чоловіком і дружиною, батьками і дітьми були дискредитовані. З цього можна виділити ще один концепт – NO LOVE. Для повного охарактеризування концепту наведемо визначення з Кембриджського словника поняттю *love – to like another adult very much and be romantically and sexually attracted to them, or to have strong feelings of liking a friend or person in your family*. Отже, кохання передбачає романтичне та сексуальне тяжіння до іншої людини. Як вже згадувалося раніше, кохання було під суворою заборобою в Океанії і будь-який сексуальним потяг стримувався. Номінативно концепт NO LOVE

представлений словами та словосполученнями: *Junior Anti-Sex League* (3 рази), *debauchery* (1 раз), *sexual pervert* (1 раз). Інтимні стосунки мають бути *furtive* та *joyless*; їх можуть заводити тільки жінки нижчого класу: *and only involved the women of a submerged and despised class* [78, с. 83].

Партія активно пропагандує цнотливість та навмисно вселяє відразу до статевого контакту, оскільки утримання від сексу спричиняє корисну істерію та дає змогу перетворити її на воєнну лихоманку та ідолопоклонство вождям. На лексичному рівні це відбивається через такі словосполучення як *sexual puritanism*, *sexual privation*, *sexual aberration*.

На особливу увагу також заслуговує концепт ABSURDITY, лексично представлений слоганами Партії *War is Peace, Freedom is Slavery, Ignorance is Strength* [78, с. 21]. – *Війна – це Мир, Свобода – це Рабство, Неуцтво – це сила* [45, с. 8]. Абсурдність цих поєднань відіграє ключову роль у романі-антиутопії. Так, концепти PEACE та FREEDOM можна вважати антиконцептами, які стають абсурдними, втрачаючи свої понятійні особливості. Наприклад, Міністерство Миру (*Ministry of Peace* [78, с. 7]) завідує війною, Міністерство Любові (*Ministry of Love* [78, с. 7]) – законом та порядком, а думкозлочин (*thoughtcrime* [78, с. 24]) стає головним предметом боротьби за чистоту рядів. Ю. С. Степанов визначає антиконцепт як «концепт, протиставлений якомусь іншому концепту» [64, с. 21]. Опозиція концептів TOTALITARIANISM vs. PEACE та FREEDOM у досліджуваному романі слугує засобом емпізи та підкреслює всеохоплюючий вплив Партії та безвихідність жителів Океанії. Слід наголосити також, що вони виступають не лише як антиконцепти до концепту TOTALITARIANISM, а також показують, що існує надія на світле майбутнє і повалення тоталітарної влади.

Одним з основних авторських концептів роману є FREEDOM. За Кембріджським словником *freedom is the condition or right of being able or allowed to do, say, think, etc. whatever you want to, without being controlled or limited; a right to act in the way you think you should* [86]. Виходячи з цього визначення, можна висунути думку, що концепт FREEDOM у романі

Джорджа Орвелла є утопічним, хоча широко об'єктивується на його сторінках.

Пряма номінація концепту через лексему *freedom* зустрічається 25 разів. Основними випадками номінації концепту є опис політики Гольдштейна, який був названий ворогом держави: *freedom of speech, freedom of the Press, freedom of assembly, freedom of thought*. Усі ці свободи були під суворою заборонаю в Океанії, що лише підтверджує агресивну тоталітарну політику Партії та дає підстави для перехрещення концептів FREEDOM та ABSURDITY у контексті роману. Невідповідність законів Партії реальній дійсності додає роману більшої гротескності та робить його актуальним на сьогоднішній день.

Ключовою лексемою концепту FREEDOM є *Brotherhood* (23 рази). Це угруповання свідомих людей, які хоч і таємно, але протистоять Старшому Брату і вірять у свою силу та можливість зміни світу на краще. Отже, якщо Братство протистоїть Старшому Братові, а концепт FREEDOM протистоїть концепту TOTALITARIANISM, можна сказати, що Старший Брат є ключовою лексемою концепту TOTALITARIANISM.

BIG BROTHER ↔ TOTALITARIANISM

BROTHERHOOD ↔ FREEDOM

На окрему увагу заслуговує лексема *Book* (21 рази) як символ свободи та надії. Це таємний щоденник, укладений Братством, який відкриває всі таємниці правлячої верхівки і показує, в яку оману вводять заяви Старшого Брата про виконання Трирічки та збільшення порцій шоколаду на людину. Номінативний простір концепту FREEDOM також представлений лексемами з позитивним відтінком значення: *relief* (6 разів) та *hope* (33 рази). Зауважимо, що лексема *hope* зустрічається у різних колокаціях типу *futile hope, unreasonable hope, wild hope, flickering hope, fading hope, tiny fragment*

of hope. Усі ці словосполучення описують слабку надію на покращення становища, яку так ретельно берегли жителі Океанії.

За Орвеллом «*Freedom is the freedom to say that two plus two make four. If that is granted, all else follows*» [78, с. 103]. Отже, свобода – це можливість сказати істину і не бути за неї покараним. Свобода починається з незначних речей, проте з цих речей формується щось більш значуще.

Найчисленнішим за кількістю об'єктивуючих лексем є концепт GREYNESS. Макмілланський словник визначає *greyness* як:

- *between black and white in colour;*
- *used for describing the weather or the light when it is not very bright, because there is a lot of cloud* [88].

Отже, прямою номінацією концепту можна вважати прикметник *grey*, який зустрічається на сторінках роману 12 разів у таких колокаціях: *grey shirts; pinkish-grey stew; greasy grey hair; pale-grey eyes; grey eyes; grey-coloured, skeleton-like thing; go grey*. У більшості випадків лексема вживається для опису людей, їх зовнішнього вигляду та супроводжується прикметниками типу *greasy, pale, skeleton-like* для надання опису відтінку зневіри та страждання.

У контексті роману лексема *grey* часто супроводжується іншою синонімічною в його рамках лексемою *dirt*: «*..his body was grey all over with ancient, ingrained dirt*» [78, с. 342]. Вона зустрічається на сторінках 22 рази, з них деривативні конструкції типу *dirty clothes, feel dirty and etiolated, filthily dirty, dirty bodies, dirty jobs, dirty toes, dirty-mindedness, dirty slip of paper, dirty-looking crocuses*. Така численна кількість вживання лексем показує атмосферу бруду та відчаю, яка панувала у світі, який описує Джордж Орвелл.

Описуючи житловий будинок, в якому живе головний герой, автор каже: «*Victory Mansions were old flats, built in 1930 or thereabouts, and were **falling to pieces**. The plaster **flaked constantly** from ceilings and walls, the pipes **burst** in every hard frost, the roof **leaked** whenever there was snow, the heating*

system was usually **running** at half steam when it was not **closed down** altogether from motives of economy» [78, с. 27]; «sordid **colonies** of wooden dwellings like **chicken-houses**» [78, с. 6]. Ряд дієслів дає повну картину тогочасних будівельних споруд, в яких проживали своє безпорадне життя працівники Департаментів та їхні сім'ї, а порівняння з курником надає відтінку зневаги. Проте, для більшої контрастності автор описує **scarlet banners of the Youth League** та *posters that were plastered everywhere* на фоні яскравого сонця та блакитного неба: *though the sun was shining and the sky a harsh blue, there seemed to be **no colour** in anything, except* [78, с. 40]. Такий контраст лише акцентує увагу на сірості життя і робить прірву між верхівкою суспільства та звичайними жителями ще більш неосяжною.

Партія змальовує населення Океанії як *tall muscular youths and deep-bosomed maidens, blond-haired, vital, sunburnt, carefree* [78, с. 76]. Проте насправді по місту ходять *small, dark, and ill-favoured* [78, с. 77]; *little dumpy men, growing stout very early in life, with short legs, swift scuttling movements, and fat inscrutable faces with very small eyes* [78, с. 77]. Така амбівалентність поглядів підкреслює різючу різницю між світом, який змальовує влада та істинною картиною. Цю думку можна пов'язати з перехрещенням концептів GREYNESS та PROPAGANDA.

Як було сказано в теоретичній частині – межі концепту можуть бути дуже розмиті. Тому не можна не прослідкувати зв'язок попередньо описуваного концепту з концептом HATRED. З огляду на визначення цього поняття (*a strong feeling of dislike; hate* [86]), можна вважати, що основною лексемою, об'єктивуючою концепт в романі є лексема «*hate*», яка зустрічається 30 разів, серед яких *Two Minutes Hate, Hate Week, the Hate, Hate Song*. Усі ці реалії є актуальними для роману та слугують засобом нав'язування ідей Партії. Звідси можна зробити висновок про перехрещення концептів HATRED та PROPAGANDA. Цікавим є факт, що автор пише *the Hate* з великої літери та з означеним артиклем *the*, тобто лексема передає

ненависть не як емоцію, а як запрограмоване Партією дійство, що має свій початок та кінець.

Можна сказати, що населення умисно скеровують відчувати ненависть. Безліч факторів спонукають їх до цього: постійне залякування війною, пропаганда стримування сексуального бажання, постійні Двохвилинки та навіть Тижні ненависті – все це не формує в людині нічого, крім безумства, ненависті, огиди. Проте Партія не враховує, що у свідомих людей, як Вінстон Сміт, така політика лише взрощує ненависть до усієї правлячої верхівки. Цікаво, чи хтось взагалі кричав на Гольдштейна під час першої Двохвилинки Ненависті, або усі бачили в цьому можливість виплеснути свій гнів по відношенню до Старшого Брата? «*Thus, at one moment Winston's hatred was not turned against Goldstein at all, but, on the contrary, against Big Brother, the Party, and the Thought Police*» [78, с. 19]. Окрім прямої номінації, концепт представлений деривативом *hatred* (24 рази) та рядом синонімічних лексем типу *loathing, disgust, dislike*.

Про почуття головного героя до Старшого Брата говорить його щоденник, в якому майже однією з перших з'явився запис *DOWN WITH BIG BROTHER*. Розум Вінстона був затьмарений, він не розумів, що робить і чим ризикує. Прийшовши до тями, Вінстон побачив, що написав це п'ять разів великими літерами. Навіть Парсонс, сусід головного героя, який в день був завзятим послідовником тоталітарної політики, вночі вимовив *DOWN WITH BIG BROTHER*, за що і потрапив згодом до Кімнати 101.

Отже, роман-антиутопія «1984», який приніс всесвітню славу його автору Дж. Орвеллу, має складну концептосистему. Вона представлена концептами різного значення та наповненості. Ядром виступає концепт TOTALITARIANISM, який лексично об'єктивований концептами приядреної зони – POWER, FEAR, WAR, SURVEILLANCE, PROPAGANDA та периферією – LANGUAGE, NO LOVE, HATRED, ABSURDITY, PEACE, FREEDOM, GREYNESS. Об'єктивуючи певні концепти, автор показує світосприйняття, характер дійсності, адекватність і типовість зображення.

Аналіз концептосистеми автора дає змогу подивитися на світ з його точки зору і, як результат, глибше усвідомити, що саме він хотів сказати, яку пересторогу несе роман-антиутопія для майбутнього покоління. Джордж Орвелл, описуючи світ Океанії, використовує як типові риси тоталітаризму, наприклад, влада, пропаганда та постійне спостереження, так і додає власних індивідуальних рис (новомова, концепція заборони кохання та сірості життя). З огляду на оперування автором ключовими концептами тоталітарного суспільства, роман-антиутопія залишається актуальним і на сьогоднішній день.

В цілому, аналіз показав, що переважна більшість концептів роману об'єктивується лексичним шляхом. Окрім того, слід зазначити, що серед маркованих елементів превалюють абстрактні іменники, що додає відчуття невизначенності та невпевненості у майбутньому. Саме ці риси і характеризують будь-який тоталітарний устрій держави.

Розгляд мовної актуалізації концептів різних рівнів дає змогу цілісно дослідити ключовий концепт, зрозуміти авторську ідею, закладену в романі, та віднайти елементи ключового концепту навіть у тих структурних елементах, які несуть опозиційну ідею. Об'єктивуючи певні концепти, автор показує світосприйняття, характер дійсності, що ними відображається. Аналіз концептосфери певного автора може не тільки показати світ з його точки зору, але й схарактеризувати мовну картину світу етносу, представником якого він є.

РОЗДІЛ 3

ВІДТВОРЕННЯ АВТОРСЬКОЇ КОНЦЕПТОСИСТЕМИ РОМАНУ ДЖ. ОРВЕЛЛА «1984» ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

3.1. Труднощі відтворення концептосистеми художнього твору засобами іншої мови

Художній переклад заслужено вважають одним з найскладніших і найцікавіших видів перекладу. Під час реалізації перекладу професійний перекладач зазвичай буквально створює новий витвір мистецтва. Для виконання якісного художнього перекладу недостатньо просто володіти мовою перекладу, слід відчувати текст оригіналу і реалізовувати переклад таким чином, щоб людина з іншим менталітетом зрозуміла вихідну інтенцію автора тексту оригіналу.

Перш за все, вважаємо за необхідне детально зупинитися на тлумаченні терміну «художній переклад» в контексті останніх досліджень. Зазначимо, що художній переклад – досить складний процес, адже він має свої особливості не тільки на лінгвістичному, а й на стилістичному рівні, а вибір мовних засобів, як правило, визначається на суб'єктивному психологічному рівні в результаті творчої діяльності перекладача. У той же час слід зазначити, що кожен перекладач виділяє для себе сутність літературного перекладу по-різному, керуючись найважливішими, на його думку, складовими цього процесу [17, с. 222]. Серед таких складових можна виділити ознайомлення з текстом оригіналу, аналіз авторського мовного стилю та засобів вираження теми твору, підбір відповідних мовних засобів мовою перекладу для точної передачі думки оригіналу.

В. Комісаров підкреслює, що художній переклад – це, перш за все, переклад художньої літератури [19, с. 154]. І тому основним завданням перекладача є збереження художніх та естетичних особливостей оригіналу, відтворення художнього тексту мовою перекладу. Для досягнення

відповідного художнього та естетичного ефекту при перекладі творів мистецтва прийнятним є, на думку В. Комісарова, трансформувати деякі лексичні одиниці при перекладі або замінювати їх іншими [19, с. 154-155]. Основним при цьому є збереження авторської інтенції та прагматичного потенціалу оригіналу, а також створення тексту, що буде зрозумілим для аудиторії мови перекладу.

Стосовно цього Л. Латишев підкреслює, що під час художнього перекладу такі перетворення є необхідними, адже збереження стилістичних особливостей оригіналу є першочерговим завданням. Тому Л. Латишев інтерпретує художній переклад як певний тип міжмовного перетворення [31, с. 78]. Перед перекладачем стоїть завдання повністю відтворити авторський стиль оригіналу, проте через девіації в нормах мови оригіналу та перекладу він змушений вдаватися до виправданих лексичних та граматичних трансформацій для адекватного сприйняття тексту читачем мови перекладу.

Російський дослідник В. Коптілов, у свою чергу, зазначає, що в сучасному розумінні художній переклад визначається як свого роду словесна творчість, в результаті чого тексти, написані однією мовою, відтворюються за допомогою іншої мовної системи [24, с. 5]. На думку вченого, перекладач виступає як творець нового тексту іншою мовою. Така точка зору, на нашу думку, не є цілком правильною, оскільки надмірне відхилення від «букви» оригіналу спотворює текст та не дає можливості відчувати первинну авторську ідею.

При літературному перекладі відбувається взаємодія і взаємний вплив культур, до яких належить текст оригіналу і текст перекладу. Цей вплив не може бути зменшено тільки до мовної взаємодії, адже він охоплює всі аспекти життя, відображені в творі мистецтва, його особливий національний колорит і національну ідентичність оригінальної роботи [17, с. 223]. Саме тому вважаємо за потрібне підкреслити необхідність повного аналізу

особистості автора, оцінки його цінностей та відтворення їх у тексті перекладу.

На сучасному етапі розвитку перекладацької майстерності, особлива увага приділяється перекладу антиутопічних текстів. Вони характеризуються рядом особливостей, зокрема й у плані використання певних лексико-стилістичних засобів, зумовлених їхньою специфікою: *новоутворень, okazіональних слів, квазіреалій*. Робота з такими елементами викликає труднощі у перекладачів, оскільки важливо передати не лише смисл, що вкладає автор, але й відобразити специфіку його світобачення, відтворити концептосистему твору, активізувати певний концепт.

Антиутопія критикує зміст утопічної ідеї, в тому числі використовуючи її форму, тобто оперуючи словником утопії, одним із завдань якого є маркування простору сприятливого, позитивного, але такого, що ніде не існує. Текстовими маркерами простору утопії/антиутопії є *квазіреалії*, які виражені за допомогою okazіональної лексики і «імітують неіснуючі, фантастичні реалії вигаданого світу» [56, с. 10]. Їх функції (когнітивна, прогностична, нормативна, символічна) набувають полярної оцінності залежно від типу контексту [63, с. 308].

У перекладі художніх творів, написаних у жанрі антиутопії, специфікою яких є вживання значної кількості okazіоналізмів з порушенням граматичних та смислових зв'язків, дотримання всіх граматичних, семантичних і функціональних особливостей вихідного тексту одночасно практично неможливе. Іноді прямий переклад зберігає імпліцитну інтенцію автора, але в більшості випадків проблема вираження пресупозиційних знань автора та їх зв'язку з текстом перекладу також актуальна (особливо якщо мова йде про передачу авторського світобачення). Виникає необхідність шукати варіант передачі інтенції мовою перекладу, який би підходив для даного випадку і не був би обтяжений пресупозиціями вихідного тексту, тобто елементами фонових знань автора як окремої особистості, а також як

представника національно-мовної картини світу, до якої він належить [63, с. 309].

У антиутопічних романах okazіоналізми вказують на уявлення авторів про тенденції розвитку тих чи інших соціально значимих об'єктів. Такі okazіоналізми (що номінують квазіреалії) мають «реальний» та «вигаданий» елементи. Перед перекладачем стоїть завдання відчувати та досягнути обидва ці елементи, виявити місце і функцію okazіоналізмів у тексті та відтворити ці слова і словосполучення засобами мови перекладу так, щоб їх сприйняття читачем було максимально наближене до того, що хотів передати автор [63, с. 309].

Адекватно перекласти реалію та неологізм досить складно. Саме тому перекладач стикається з двома основними труднощами: відсутність у мові перекладу відповідника (еквівалента, аналога) через відсутність у носіїв цієї мови об'єкта (референта), який позначає реалію; необхідність, разом з предметним значенням (семантикою) реалії, передати колорит, національне та історичне забарвлення світобачення автора [8, с. 80]. Для правильної передачі визначення речей, про які йдеться в оригіналі, та образів, пов'язаних з ними, перекладач має повністю та всебічно проаналізувати авторську дійсність, яка відображена в творі [38, с. 145].

Стосовно цього дослідник Л. С. Бархударов виділяє такі можливі способи перекладу: транслітерацію, транскрипцію, калькування, описовий переклад, приблизний і трансформаційний переклади [4, с. 101].

Я. Рецкер, у свою чергу, розподіляє всі трансформації на два типи, а саме:

1) граматичні трансформації у вигляді заміни частин мови або членів речення;

2) лексичні трансформації, які представлені конкретизацією, генералізацією, диференціацією значень, антонімічним перекладом, компенсацією втрат, що виникають у процесі перекладу, а також смисловим розвитком і цілісним перетворенням [55, с. 54].

При **транскодуванні**, різні різновиди якого виділяють обидва дослідники, звукова або графічна форма квазіреалії або okazіоналізму мови оригіналу передається засобами алфавіту мови перекладу. Часто такий спосіб перекладу використовується для передачі власних імен, топонімів, назв засобів масової інформації, релігійних реалій, назв зброї тощо [38, с. 146]. Важливим при цьому є те, щоб похідна мовна одиниця була зрозуміла цільовому читачеві та не виглядала «чужою» в рамках перекладеного тексту. Також слід звертати увагу на те, що перенасиченість тексту транскодованими реаліями може викликати негативний ефект та віддалити читача від твору. Тому потрібно слідкувати за частотністю використання такого способу перекладу.

Інший лексичний спосіб перекладу, **калькування**, передбачає передачу не звукового, а комбінаторного складу слова чи словосполучення, коли складові частини слова (морфеми) чи фрази (лексеми) перекладаються відповідними елементами мови перекладу. Він застосовується переважно при перекладі складних за структурою мовних одиниць [38, с. 147]. Як і у випадку з транскодуванням, такий спосіб перекладу слід використовувати обачно. Калькування можна застосовувати тільки тоді, коли утворений таким чином перекладений відповідник не порушує норми вживання і сполучуваності слів в мові перекладу.

У випадку, коли словник не дає точного еквівалента певній лексемі, або ж коли застосування калькування та транслітерації є недоречним, можна використовувати і інші способи перекладу. **Описовий переклад**, наприклад, застосовується при передачі авторських неологізмів або реалій, а також деяких евфемізмів, які використовуються автором, щоб нівелювати різні види дискримінації. Цей спосіб перекладу вважається неекономним, тому часто перекладачі використовують два прийоми одночасно – транскрипцію або калькування та описовий переклад, який надається у коментарі. Це дає можливість подати інформацію більш стисло і водночас не втратити інформативності [38, с. 146].

Приблизний переклад – пошук найближчого за значенням відповідника в мові перекладу лексичної одиниці мови оригіналу, яка не має точних відповідників у мові перекладу [4, с. 96]. Використання цього засобу зумовлене тим, що не завжди можна знайти відповідник окремій лексемі в мові перекладу через розбіжність національних картин світу. До того ж, коли мова йде про художній переклад, і особливо про переклад утопій/антиутопій, девіантність національних картин вигаданого та реального світів є очевидною через високу насиченість тексту неологізмами та квазіреаліями. Саме тому перекладачі змушені вдаватися до подібного способу перекладу та шукати максимально наближений за значенням варіант мовою перекладу.

У деяких випадках перекладачеві доводиться повністю або частково перебудовувати синтаксичну конструкцію речення, вживати лексичні заміни вихідного слова, тобто те, що називається лексико-граматичними перекладацькими трансформаціями. У таких випадках переклад називається **трансформаційним** [38, с.146]. Такий спосіб перекладу пов'язаний з девіантністю мовних норм оригіналу та перекладу, зокрема відмінними правилами поєднання слів у словосполучення (відношення головного і залежного слова), порядком слів у реченні (прямий або вільний), правилами утворення нових слів (різні словотвірні моделі) та інш.

Заміни частини мови або членів речення є найпоширенішим видом морфологічної трансформації. Такі заміни зазвичай викликані різними нормами сполучуваності в мовах оригіналу та перекладу, як і у випадку з трансформаційним перекладом.

Конкретизація значення – це лексична трансформація, внаслідок якої слово ширшої семантики в оригіналі замінюється словом вузької семантики. У процесі перекладу лексичних елементів перекладні відповідники можуть утворюватися за рахунок не тільки звуження значення слів вихідної мови, а й розширення значення. Лексичною перекладацькою трансформацією, що при цьому використовується, є **генералізація**, внаслідок якої слово із вузьким

значенням змінюється у перекладі на слово із ширшим значенням, нерідко гіпонімом.

Диференціація значень (або контекстуальна заміна) являє собою таку перекладацьку трансформацію, внаслідок якої перекладним відповідником стає слово або словосполучення, що не є словниковим відповідником і що підібрано із врахуванням контекстуального значення слова, яке перекладається, його контексту вживання та мовленнєвих норм і традицій мови перекладу. Аналогічно до випадку вживання трансформаційного перекладу, звернення до контекстуальної заміни може бути вмотивоване відмінністю граматичних/лексичних/словотвірних норм мови оригіналу та перекладу [55, с. 60].

Смисловий розвиток є таким прийомом контекстуальної заміни, коли в перекладі використовується слово, значення якого є логічним розвитком значення слова, що перекладається. Іноді відхилення в перекладі від «букви» оригіналу необхідно для досягнення адекватності перекладу, оскільки в мовах оригіналу та перекладу можуть діяти різні мовленнєві норми та існувати різні традиції мовлення [55, с. 67].

Прийом **цілісної перебудови** являє собою різновид семантичного розвитку, але у випадку цієї трансформації до уваги беруться не елементи, а ціла форма (речення або навіть текст). Особливо багато подібних прикладів серед висловів усного мовлення [55, с. 73].

Перекладацька трансформація, при якій форма слова або словосполучення замінюється на протилежну (позитивна – на негативну і навпаки), а зміст одиниці, що перекладається, залишається в основному подібним називається **антонімічним перекладом**. По суті, термін «антонімічний переклад», який зустрічається у перекладознавчій літературі, є неточним, оскільки слово, що перекладається, не змінюється на антонім у мові перекладу, а змінює лише форму на протилежну, тоді як його зміст, значення залишається без особливих змін. Тому для позначення цього способу перекладу краще використовувати термін *формальна негативація/*

позитивація, в якому підкреслюється саме зміна форми слова або словосполучення і не йдеться про антонімічність як таку, що пов'язана зі зміною значення слова на протилежний.

Отже, означена трансформація представлена трьома видами:

1) негати́вація (слово або словосполучення без формально вираженої суфіксом або часткою заперечувальної семи замінюється в перекладі на слово з префіксом *не* або словосполучення з часткою *не*);

2) позитива́ція (слово або словосполучення з формально вираженою заперечувальною семою змінюється в перекладі на слово або словосполучення, яке не містить формально вираженого негативного компонента);

3) анулювання двох наявних у реченні негативних семантичних компонентів [55, с. 87].

Прийом **семантичної компенсації** виникає, у першу чергу, під час перекладу так званих культурних реалій країни мови оригіналу, аналогів яких не існує в країні мови перекладу. Така трансформація є особливо актуальною для перекладу утопій та антиутопій, оскільки автор формує власний вигаданий світ, що супроводжується утворенням реалій та авторських okazionalizmів, які не мають відповідників у мові перекладу [55, с. 88].

Окрім реалій та неологізмів, труднощі можуть становити і інші лексеми, які в межах тексту набувають специфічних значень, і ці значення є концептуально значущими. Такі одиниці потребують відповідників, що дорівнюватимуть за своїм концептуальним навантаженням одиниці оригіналу. Їхня передача засобами мови перекладу також може супроводжуватися лексичними та граматичними трансформаціями.

Отже, художній переклад, а особливо переклад утопій та антиутопій, є одним з найскладніших видів перекладу. Перед перекладачем стоїть важлива задача не тільки передати авторську інтенцію, закладену в оригіналі, але й створити граматично та стилістично правильний текст мовою перекладу.

Адекватна передача реалій та авторських неологізмів неможлива без використання різноманітних способів перекладу та перекладацьких трансформацій, серед яких розрізняють: транскрибування, калькування, описовий, приблизний та трансформаційний переклади, заміна частин мови або членів речення, конкретизація, генералізація, диференціація значень, антонімічний переклад, компенсація втрат, а також смисловий розвиток і цілісне перетворення.

3.2. Переклад концептуально значущих одиниць роману Дж. Орвелла «1984» українською мовою

3.2.1. Реалії та неологізми

Про реалії як про культурологічне поняття в лінгвістиці та теорії перекладу вперше заговорили на початку 50-х років минулого століття. Л. М. Соболев визначає реалії як «... побутові і специфічні національні слова й звороти, які не мають еквівалентів у побуті, а отже, і в мовах інших країн» [61, с. 281]. Для позначення реалій англomовні дослідники часто вживають терміни «*cultural words*» і «*cultural terms*» [75; 77]. Найчастіше в теорії перекладу поняття реалії пов'язують з іменами С. І. Влахова і С. П. Флоріна, на думку яких це слова або словосполучення, які називають об'єкти, поняття і явища, характерні для життя (географічного середовища, побуту, культури, історичного розвитку) одного народу і чужі для іншого [8, с. 128]. Відповідно до останнього визначення традиційно виділяються чотири класи реалій: 1) географічні та етнографічні; 2) фольклорні та міфологічні; 3) побутові; 4) соціально-історичні [80, с. 140].

Оскільки жанри утопії/антиутопії описують нереальні вигадані світи, реалії, що позначають елементи побуту, національні слова, географічні назви відбиваються авторськими неологізмами. Такі види реалій називають

квазіреаліями, оскільки вони позначають безеквівалентну лексику (тому *реалії*) неіснуючого світу (тому *квазі-*). Є. В. Розен пропонує до поняття «неологізм» відносити тільки ті лексичні одиниці, які являють собою мовні нововведення як з боку позначаючого, так і з боку позначуваного (поява нового слова з новим значенням): «Нова лексика повинна бути абсолютно невідома в мові» [33, с. 31]. При цьому трактуванні за межами мовних нововведень залишаються семантичні переосмислення старих слів. У широкому розумінні, неологізм – це одиниця еволюції мови, яка може стосуватися лише позначаючого (зміна зовнішньої форми позначення), тільки позначуваного (зміна значення слова) або обох сторін знака разом (поява нового слова з новим значенням) [16, с. 3].

За номінативним полем неологізми поділяють на: власне неологізми, трансномінації, семантичні інновації і переосмислення. За способом творення неологізми поділяють на: фонологічні, семантичні, синтаксичні (морфологічні та фразеологічні) та запозичені. В окрему групу відносять індивідуально-авторські неологізми [16, с. 4].

Індивідуально-авторський неологізм, або okazіоналізм – це незвичне, здебільшого експресивно забарвлене слово, утворене на основі наявного в мові слова або словосполучення, іноді з порушенням законів словотворення чи мовної норми, що існує лише в певному контексті, в якому воно виникло [68, с. 139]. Okazіоналізми, так само як і реалії, є типовими одиницями жанру утопій та антиутопій, оскільки вони репрезентують вигаданий автором світ, описують деталі побуту, соціально-політичного життя, а також виконують номінативну та експресивно-оцінну функції.

Основним джерелом утворення okazіоналізмів в романі Джорджа Орвелла «1984» є словник Новомови (*Newspeak*). Новомова – штучний продукт, створений партією для корекції пам'яті людини і її уявлень про світ. Недійсність штучної мови підкреслюється тим, що основи і постулати, які пояснюють мету і принципи створення мови, висвітлені автором в спеціальному додатку «Про новомову». Як стверджує автор, «новомова

покликана забезпечити знаковими засобами світогляд і розумову діяльність прихильників АНГСОЦу... і зробити неможливими будь-які інші течії думки», що «досягалося винаходом нових слів, але в основному вилученням слів небажаних і очищенням тих, що залишилися від неортодоксальних значень» [78, с. 200-201].

До основних рис Новомови належать: високий ступінь клішованості, евфемістичність, порушення основних постулатів спілкування, застосовуваного з метою лінгвістичного маніпулювання, ритуалізоване використання мови, десемантизація не лише окремих слів, а й великих фрагментів дискурсу. Кліше новомови, як правило, орієнтовані або на абстрактний, умовний референт, або на референт, відсутній у дійсності» [16, с. 50]. Наприклад, назви міністерств Океанії, які виконують абсолютно протилежні від їхньої назви функції: *Ministry of Peace* насправді завідує питаннями війни, *Ministry of Love* – охороною правопорядку, *Ministry of Truth* – фальсифікацією історії та пропагандою, а *Ministry of Plenty* розподіляє мізерних ресурсів, що залишилися після задоволення військових потреб. Ці приклади десемантизації надають гротескності та іронічності ситуації. Прикладом евфемізації є дієприкметник *vaporized*, який описує долю тих, хто здійснює думкозлочин. Люди «випаровуються» шляхом вбивства та видалення всіх свідчень їх існування. Отже, дивлячись на ці приклади, зрозуміло, що перед перекладачем роману стояла нелегка задача передати усі вищезгадані специфічні риси авторського словника Новомови роману «1984».

З точки зору перекладацької практики, особливу цінність становлять лексеми словника Новомови Дж. Орвелла. Здебільшого авторські неологізми представлені складними словами, утвореними автором, або скороченнями слів, що вже існують в англійській мові. Таку тенденцію можна пояснити політикою Партії, яка мала на меті пригнічити будь-які творчі поривання, цілі та ідеї. Використання усічених слів робить мовлення більш механічним і не дає шансів для розвитку думки. До першої групи неологізмів, утворених

способом створення складного слова, належать такі: *bellyfeel*, *blackwhite*, *crimestop*, *crimethink*, *thoughtcrime*, *dayorder*, *doubleplusgood*, *doublethink*, *duckspeak*, *facecrime*, *forecast*, *goodthink*, *goodsex*, *joycamp*, *oldspeak*, *oldthink*, *ownlife*, *plusgood*, *sexcrime*, *speakwrite*, *thoughtcrime* [78]. Прикладами неологізмів, утворених шляхом скорочення слів, які вже існували в англійській мові, є: *artsem*, *bb*, *miniplenty*, *minitrue*, *pornosec*, *recdep*, *telescreen*, *thinkpol* тощо [78]. Окремо можна виділити групу неологізмів, утворених за схемою *реалія+загальновживане слово*: *ingsoc*, *prolefeed*, а також скорочені форми назв установ *Miniluv*, *Minipax* [78].

Усі вищезгадані неологізми та новотвори значно ускладнюють процес перекладу роману українською мовою, оскільки перед перекладачем стоїть завдання не тільки еквівалентно передати зміст роману, а й всебічно проаналізувати авторську концептосистему, відтворити її за допомогою відповідних засобів мови перекладу, добираючи відповідники до реалій і okazіоналізмів роману, а також послуговуючись перекладацькими трансформаціями.

До аналізу було взято два переклади. Перший був виконаний Віталієм Данмером [44] у 2013 році та опублікований в мережі інтернет. Другий був випущений у світ у 2015 році перекладачем Віктором Шовкуном [45] під редакцією В. Жупанського.

Зазначимо, що більшість із наведених вище слів в обох варіантах перекладені за допомогою транскрибування okazіоналізму. Вони мають досить очевидну для українського читача етимологію і мотивацію. Так, наприклад: *pornosec* (від англ. *Pornography Section*) обидва перекладачі передають як *порносек*. Український переклад є транслітерацією, оскільки обидва слова («порнографія» та «секція»), що утворюють okazіоналізм є цілком знайомими для українського читача. Прикладом адаптивного транскодування можна вважати переклад лексеми *promiscuity* як *проміскуїтет* (В. Данмер). Варто зазначити, що автор також додає додаткове тлумачення цього okazіоналізму у дужках (*безладні статеві зв'язки*), що

значно полегшує його сприйняття українським читачем. Проте, поєднання описового перекладу та транскодування не можна назвати вдалим у цьому випадку, оскільки такий варіант створює надлишковість та є неекономним. В. Шовкун перекладає цю мовну одиницю як *сексуальна розбещеність*. За загальною кількістю слів, цей переклад є більш економним та повністю відтворює семантичне навантаження лексеми, саме тому, на нашу думку, варіант другого перекладача є більш еквівалентним у контексті роману.

Ще одним прикладом використання транскрибування, а саме транскрипції, як способу перекладу можна вважати передачу реалій роману. Особливу увагу хочемо звернути на переклад реалії *Times* (щотижнева газета у Великій Британії) як *Таймс* В. Шовкуном. Такий спосіб перекладу можна виправдати тим, що *Times* – це найпопулярніше друковане видання Англії і шанс, що реципієнт навіть з незначними фоновими знаннями хоч раз бачив згадку про цю газету, є достатньо великим. В. Данмер при перекладі описуваної реалії вдається до так званої **доместикації**, тобто підміни реалії схожим за семантикою словом, що є звичним та знайомим для аудиторії мови перекладу. Його варіант *Часопис* є ближчим до україномовного читача, проте не можна сказати, що він є більш влучним. Обидва варіанти перекладу можна вважати адекватними та тими, що мають право на існування.

Одним з частотних способів перекладу вважаємо **калькування**, тобто поморфемна або полексемна передача варіанту оригіналу. Так, наприклад, авторський неологізм *blackwhite* обидва перекладачі передають як *чорнобіл* відповідно до норм української мови (з'єднувальна *о*). Поморфемна передача лексеми у вигляді іменника повністю відтворює семантику та функції слова у контексті концепта PROPAGANDA. Отже, слід звернути увагу на додаткові ефекти, яких набуває описувана мовна одиниця при перекладі. Якщо в англійській мові лексема *blackwhite* лише функціонально стає іменником, то для української мови випадки конверсії без зміни зовнішньої форми слова є невластивими. Саме тому В. Шовкун і В. Данмер вдаються до усічення форми *білий* і утворюють власний okazionalizm. Неприродність звучання

лексеми *чорнобіл* надає додатковий емпатичний ефект, тому такий переклад можна вважати більше, ніж вдалим у контексті роману.

Ще одним прикладом калькування можна вважати переклад В. Данмера лексеми *doubleplusgood* як *подвійноплюсдобрий*. Перекладач дослівно передає кожен частину складеного неологізму. В. Шовкун у цьому випадку звертається до часткового калькування: *дваплюсдобрий*. Також частковим випадком калькування можна вважати передачу *doublethink* як *дводумство* (В. Шовкун) та *двоєдумство* (В. Данмер). У цьому випадку перший варіант перекладу є більш правильним з точки зору норм української мови.

Аналіз оригіналу та перекладів виявив випадки, коли перекладачі, застосовуючи однакові способи перекладу, в результаті отримують різні за концептуальним та стилістичним ефектом варіанти. Розглянемо переклади мовної одиниці *facescrime* як *лицезлочин* та *обличчезлочин* (відповідно – В. Шовкун; В. Данмер). За тлумачним словником української мови *лице* має метафоричне значення і представляє «сукупність ознак, що характеризують що-небудь» [83]. Натомість *обличчя* несе буквальну семантику – «передня частина голови людини» [83]. Саме тому можна вважати переклад В. Шовкуна більш вдалим, оскільки він показує зміну сутності людей на більш глибокому рівні. Різною є і лексема *goodthinker* у перекладах обох авторів. Передача В. Шовкуна (*добродум*) є ближчою до авторського стилю Орвелла, а от переклад В. Данмера (*добрепоміркованець*) можна вважати більш описовим і невдалим саме у контексті роману, оскільки за концепцією політики правлячої Партії усі слова мають бути короткими, усіченими, якщо це можливо. Саме тому варіант *добродум* набуває додаткового ефекту та є кращим варіантом в контексті передачі концептів LANGUAGE та PROPAGANDA.

При передачі лексеми *goodsex* українською мовою як *добросекс*, В. Шовкун зберігає первинну семантику. У той же час варіант В. Данмера (*добростат*) набуває іншого відтінку значення. На нашу думку, варіант

першого перекладача є більш доцільним, оскільки мова йде про секс як про процес, а не про стать людини. Якщо В. Данмер насправді мав на увазі *статеві стосунки*, то тут мова йде про амбівалентність прочитання, що ускладнює процес розуміння закладеної автором думки. За аналогією можна проаналізувати лексему *sexcrime* та її передачу як *сексозлочин* (В. Шовкун) та *статезлочин* (В. Данмера). Другий варіант перекладу може ввести читача в оману, оскільки стає незрозумілим, що саме є злочином – статевий акт або зміна статі. Така двозначність розуміння погіршує еквівалентність та адекватність перекладу.

Обидва перекладачі часто вдаються до усічення форми слова. Такі трансформації є повністю виправданими, оскільки ілюструють спробу Партії звужити радіус думки мешканців Океанії. Саме тому, можна говорити про максимальне відтворення концептосистеми роману. Прикладами такого усічення можна вважати передачу лексем *ownlife*, *speakwrite* як *саможит*, *мовопис* (В. Шовкун) та *відщепжит*, *мовоноч* (В. Данмер) відповідно.

При аналізі перекладу В. Данмера не можна не згадати про звернення до **контекстуальної заміни**, тобто передачі змісту залежно від контексту. Дієслово *own* (*володіти*) передається усіченою формою *відщеп*, що походить від дієслова *відщепити*. Як ми бачимо, варіант перекладача є далеким від словникового відповідника, проте краще передає семантику відсторонення, яка переслідувалася в Океанії. Саме тому, такий спосіб перекладу є виправданим в межах концептосистеми роману. Окремим прикладом контекстуальної заміни вважаємо переклад В. Данмером лексеми *telescreen* як *телезахист*. Таке відхилення від словникового відповідника (*screen*=*захист*) можна вважати таким, що передає пропагандиську політику правлячої партії, а саме навіювання уявного захисту та безпеки, та краще активує концепт PROPAGANDA.

Прикладом **смислового розвитку** можна вважати переклад В. Шовкуном неологізму *bellyfeel*, який подається ним як *відчуття нутрощами*. Тобто, при перекладі *belly* (*живіт*) перекладач вживає лексему,

що описує внутрішню частину людського організму. В. Данмер навпаки залишає основу *живіт*, проте заміняє *feel* на *чути* (*живочути*), що також представляє собою смисловий розвиток. Ще однією цікавою ілюстрацією використання описуваного способу перекладу є передача *duckspeak* як *крякомов* (В. Шовкун) та *качкосурж* (В. Данмер). Обидва перекладачі вдаються до лексичних змін. Заміна В. Шовкуном *duck* на *кряко-* свідчить про метонімічне перенесення предмета на дію, яку він виконує (крякати). У В. Данмера можна побачити приклад дисфемінізації: передача нейтрального *speak* як *сурж*, що несе негативний відтінок. Цей же прийом спостерігаємо і при передачі *Newspeak* як *Новосурж*. Не можна сказати, що таке перетворення є доцільним, оскільки перекладач руйнує рамки концепту PROPAGANDA, спотворюючи оригінальну лексему. Лексично нейтральна одиниця *speak* при перекладі набуває емоційної забарвленості, що суперечить правилам та нормам Океанії, в якій будь-які негативні емоції в бік уряду були під суворою забороною. Ще одним прикладом дисфемінізації можна вважати передачу *prolefeed* як *пролежрач*. В. Данмер вдається до умисного спотворення змісту на заміну нейтральної лексики *feed* стилістично забарвленою *жрач*. З огляду на опис головного героя як свідомої людини, яка розуміє недоліки панівної верхівки, всі переклади, окрім описаного вище *Новосуржа*, можна вважати виправданими.

Для точної передачі думки автора та узгодження з нормами української мови перекладачі часто звертаються до однієї з граматичних трансформацій – **пермутації**, наслідком якої є зміна порядку слів у словосполученні або реченні, наприклад, *crimestop* – *стопзлочин* (В. Шовкун). Як ми можемо побачити, при перекладі відбувається перестановка зі збереженням повної форми слів. В. Данмер, навпаки, зберігає порядок слів, проте вдається до їх усічення – *злочизупин*. Таку граматичну трансформацію можна виправдати правилами Новомови, які пропагують скорочення слів. Тому з точки зору концептів LANGUAGE та PROPAGANDA, цей переклад можна вважати більш доречним і близьким до концептосистеми роману. Ще одним

прикладом перестановки слів усередині складеного слова є передача неологізму *crimethink* як *думкозлочин* двома перекладачами. Такий спосіб перекладу вважаємо доцільним, оскільки він краще передає смислове навантаження лексеми.

Отже, при перекладі авторських неологізмів та реалій обидва автори вдавалися до лексичних та граматичних трансформацій з метою повної передачі концептосистеми роману на рівні гіпер, макро та власне концептів, а також для адаптації тексту перекладу до україномовної аудиторії. Серед частотних способів перекладу можна виокремити: транскодування, калькування, контекстуальна заміна та пермутація.

3.2.2. Назви та слогани

Джордж Орвелл у романі «1984» створює окрему країну, з власним устроєм, нормами та порядками. Поява нової держави супроводжується формуванням влади та державних установ. Назви та слогани цих установ виступають реаліями того вигаданого світу і через це становлять окремі труднощі при перекладі. До таких назв можна віднести: *Ministry of Love*; *Ministry of Peace*; *Ministry of Plenty*; *Ministry of Truth*; *Junior Anti-Sex League*; *recdep* та багато інших.

Окрім цього, атмосфера певного устрою створюється автором і за допомогою слоганів, що допомагають активізувати концепти роману, наприклад, *War is Peace*; *Freedom is Slavery*; *Ignorance is Strength*. Вони є актуальними у контексті роману, оскільки активують концепт ABSURDITY і якнайкраще описують беззмістовну політику Партії.

Переклад таких назв та слоганів викликає труднощі, особливо в аспекті специфічності тієї моделі світу, яку створює автор. Дуже часто саме слогани чи назви установ або свят є тими активізаторами ключових концептів, що в комплексі будують концептосистему твору. Через це їх переклад має

відповідати тій думці, яка була в них закладена автором, інакше може спотворитись або загубитись те концептуальне навантаження, що містить у собі кожна окрема концептуально значуща лексема.

З точки зору перекладацької практики, цікавими є переклади вищезазначених міністерств, що представляють законодавчу та виконавчу владу Океанії. Як можна побачити, при утворенні скороченої форми від *Ministry of Love* – *Miniluv*, автор вдається до усічення слова та створює новий okazіonalізм *luv*. При передачі українськими перекладачами зберігається скорочення слова *Мінілюб*, однак В. Шовкун та В. Данмер відмовляються від утворення okazіonalізму та послуговуються емоційно нейтральним словом *любов*. У цьому випадку можна говорити про неповну передачу емоційного навантаження та втрату первинного ефекту оригіналу. За аналогією можна розглянути переклад мовної одиниці *Miniprah* як *Мінімир* обома перекладачами. У цьому випадку автор запозичує слово *рах* з латинської, що також додає стилістичний ефект, оскільки є незвичним для англomовного читача, проте при перекладі описуваний ефект втрачається.

При перекладі двох інших міністерств (*Міністерство Достатку* та *Міністерство Правди*), В. Шовкун тяжіє до усічення форми та пропонує варіанти *мінідос* та *мініправд* відповідно. З огляду на те, що в оригіналі слова *plenty* та *true* подані у повній формі, такий переклад набуває певного емфатичного відтінку та краще відбиває політику скорочення думки, яку навіює Партія. Переклад В. Данмера (*Мініправда* та *Мінідостаток* відповідно) представляє випадок калькування оригіналу і є емоційно нейтральним.

Як вже зазначалося вище, одним зі способів перекладу реалій є смисловий розвиток. Розглянемо переклад назви угруповання Океанії – *Junior Anti-Sex League* як *Молодіжна ліга анти-секс* (В. Шовкун). Прикметник *молодіжна* не є словниковим відповідником *junior*, проте у порівнянні з перекладом *Молодша Ліги Анти-Секс* (В. Данмер) є більш доцільним для активізації концепту. У цьому контексті переклад *молодіжна*

показує середній вік членів групи та слугує додатковим засобом пропаганди відмови від сексуальних стосунків з періоду юнацтва.

Одним з прикладів пермутації при перекладі назв можна вважати передачу неологізму *recdep* (Records Department) у вигляді *дензан* (Департамент Записів). У цьому прикладі, В. Шовкун вдається до перестановки відповідно до українських мовних норм узгодження слів у словосполученні. В. Данмер залишає вихідний варіант *заввід* (Записів Відділ), що суперечить нормам мови перекладу. З огляду на те, що словосполучення функціонує у скороченій формі, обидва варіанти перекладу не суперечать інтенції вихідного концепту POWER, але є достатньо складними для розуміння українським читачем.

Розглянемо приклад передачі слогана Партії *Ignorance is Strength*. В. Шовкун та В. Данмер переклали його, відповідно, як *Неуцтво – це Сила* та *Байдужість – це Сила* відповідно. Обидва варіанти є лексично правильними, проте кожний передає варіант розуміння слогану окремим перекладачем. В. Шовкун звертає увагу на бажання Партії звузити думку громадян Океанії, тому для нього *Ignorance* прирівнюється до *Неуцтво*; у той час як В. Данмер наголошує на тому, що людям нав'язується відстороненість від політичного життя та сліпе слідування законам. В такому перекладі прослідковується натяк, що лише байдужа людина, яка закриває очі на правду, може вижити у соціумі країни. Зазначимо, що в обох випадках зберігається абсурдність думки, тому концепт ABSURDITY вважаємо повністю відтвореним в обох варіантах перекладу слогану.

Отже, аналіз перекладу назв та слоганів роману Дж. Орвелла «1984» показав, що найчастотнішим способів передачі авторських реалій є смисловий розвиток та пермутація. При цьому, було виявлено, що в деяких випадках аналіз перекладу допомагає не лише зрозуміти авторську інтенцію, але й дослідити специфіку сприйняття концептосистеми роману кожним окремим перекладачем.

3.2.3. Стилiстично та концептуально забарвленi одиницi

Багато подiй, зображених на сторiнках роману, представляють соцiально-побутовi явища Океанiї i бiльшiсть з них є звичними та актуальними на сьогодні, зокрема питання ведення вiйни, озброєння армiї, страх перед владою i т.д. Як приклад, подивимось на способи перекладу В. Данмером та В. Шовкуном лексем, що активiзують концепт WAR: *tank* – *танк*, *submarine* – *пiдводний човен*, *torpedo* – *торпед*, *rifle* – *гвинтiвка*, *hand grenade* – *ручна граната*, *plane* – *лiтак* i т.д. Вочевидь, всi вони перекладенi словниковим вiдповiдником. Такий спосiб перекладу вважаємо виправданим, оскiльки еквiваленти цих лексем концептуально повнiстю спiвпадають iз своїми англomовними аналогами, а отже активiзують той самий концепт.

Цiкавою є також передача словосполучення *black terror* як *первiсний жах* (В. Данмер). У цьому випадку, перекладач вiдходить вiд ознаки за кольором, проте це не спотворює смисл висловлювання. В. Шовкун у цьому випадку вдається до калькування (*чорний жах*). Зазначимо, що обидва варiанти чiтко вiдповiдають характеристикам концепту FEAR та всецiло вiдбивають семантику оригiнальної лексеми.

Як приклад контекстуальної заміни, звернемо увагу на переклади *overpowering* – *гострий; непереборний* (вiдповiдно – В. Шовкун; В. Данмер). Варiант В. Шовкуна є допустимим та наvть виправданим, оскiльки колокацiя *гострий запах поту* зустрiчається в українськiй мовi частiше нiж *непереборний запах поту*, проте переклад В. Данмера є ближчим до змiсту тексту оригiналу. Якщо розглядати лексему в межах концепту GREYNESS, одним з основних активаторiв якого є лексема *dirt*, що передає атмосферу бруду та вiдчаю, обидва варiанти перекладу передають огиду та вiдразу, тому можна говорити по повну передачу концепту засобами українськoї мови. За аналогiєю, можна розглядати переклад *power-hungry people* – *жадiбнi до влади; зголоднiлi за владою* (вiдповiдно – В. Шовкун; В. Данмер). Обидва переклади є доцiльними, проте В. Шовкун вдається до заміни слова

відповідно до українського світогляду, а В. Данмер тяжіє до калькування оригіналу.

Досить часто для кращого розуміння семантичного навантаження перекладач змушений звертатися до граматичної трансформації **вилучення слова**, проте не завжди така трансформація є виправдано. Для прикладу розглянемо передачу *futile hope* як *сподіваючись* та *flickering hope* як *надія* (В. Шовкун). Не можна стверджувати, що така передача є повністю еквівалентною, оскільки вилучення означуваних слів зменшує смислове навантаження та спотворює зміст, особливо якщо розглядати лексему в межах концептів PEACE та FREEDOM. У цьому випадку означення *futile*, *flickering* роблять щасливе майбутнє ще більш ілюзорним та зменшують шанси громадян стати вільними. Саме тому переклад В. Данмера є більш точним та ближчим до оригіналу: *даремно сподіваючись, тремтяча надія*.

Також слід зазначити, що у наведених вище прикладах прослідковуються ще одна граматична трансформація – **зміна частини мови** (іменник=дієприслівник): *hope* – *сподіваючись*. Така трансформація спостерігається і у перекладі метафори *nerve of power* як *владний нерв* (В. Шовкун) та супроводжується пермутацією. Цей варіант не спотворює смисл, тому можна вважати його допустимим.

Ще одним прикладом недоцільного вилучення можна вважати переклад ще однієї метафори – *twinge of fear* як *страх* (В. Шовкун). На нашу думку, перекладач не повністю передає весь спектр емоцій головного героя. В цьому випадку можна говорити лише про часткову передачу концептуального навантаження, закладеного автором у це словосполучення. Натомість, В. Данмер при перекладі цього виразу вдається до протилежної трансформації – **додавання слова**. Його переклад звучить як *болючий напад переляку*. Цей варіант краще відбиває рівень страху, який відчуває персонаж, тому можемо вважати його більш концептуально повним.

Вважаємо за потрібне звернути увагу на переклад метафоричного виразу *hideous ecstasy of fear*. Кожна складова словосполучення підвищує

ступінь прояву страху, тому перед перекладачами стояло важливе завдання передати всю повноту емоцій. На нашу думку, з цим краще впорався В. Шовкун та його варіант *гидкий шал страху*. Українське слово *шал* повністю відтворює ментальний стан головного героя. Натомість В. Данмер у своєму перекладі *огидний екстатичний транс зі страху* вдається до певного роду надлишковості, оскільки лексеми *екстатичний* та *транс* несуть схожу семантику, тому додавання слова у цьому випадку не можна вважати виправданим. Проте, з огляду на семантичне поле концепту FEAR, обидва варіанти передають авторський задум щодо специфіки цього концепту.

Не можна не звернути увагу на переклад жаргонізму *пех*. Орвелл умісно спотворює мову пролів, щоб показати їхню неосвіченість. Кращим перекладом, на нашу думку, є варіант В. Шовкуна. Він використовує лексему *следующий*, тобто суржик – поєднання російської та української мов. Це є типовим зображенням неосвічених верств населення в українській літературі. Проте, якщо розглядати *пех* не у контексті жаргону, а як спосіб показати швидкість обслуговування черги, то варіант В. Данмера (*настпний, будь ласка*) є ближчим до оригіналу.

Аналіз двох перекладів представлених В. Шовкуном та В. Данмером показав, що в багатьох випадках перекладачі зверталися до контекстуальної заміни та її окремого підвиду – смислового розвитку. Більшість перекладацьких трансформацій є виправданими та допомагають українському читачеві зануритись в атмосферу роману. Базуючи думку на вищедосліджених прикладах, вважаємо, що переклад В. Данмера є ближчим до концептосистеми вихідного тексту. На наш погляд, надлишкова доместикація, що пропонується в перекладі В. Шовкуна, псує враження від оригінального тексту та заважає зрозуміти інтенцію автора. У такому випадку, ми можливо пізнаємо особистість перекладача, а не автора оригінального тексту. Саме тому, з точки зору адекватності відтворення авторської концептосистеми роману «1984», переклад наданий В. Данмером є більш цінним.

РОЗДІЛ 4

ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

В дипломній роботі розглядається питання специфіки авторської концептосистеми в романі Джорджа Орвелла «1984». Виконання трудових зобов'язань передбачає наявність офісу та робочого місця. Успішне виконання завдання неможливе без персонального комп'ютера, ряду периферійної техніки (пристроїв вводу, виводу інформації, а також її збереження). Крім цього, для продуктивного дослідження робоче місце має бути оснащено відповідного розміру столом, зручним стулом з фіксованою спинкою для зменшення навантаження на спину, шафою або шухлядою для збереження важливих матеріалів.

4.1. Аналіз потенційних небезпек

Безпечна з першого погляду робота в офісі може супроводжуватися рядом небезпек, серед яких:

- ураження електричним струмом, внаслідок несправності електрообладнання, яке використовується під час виконання трудових обов'язків, невиконання правил техніки безпеки при користуванні електричним обладнанням, що може призвести до електротравм різного ступеню або навіть до летального наслідку;
- механічне травмування внаслідок нераціонального розташування робочих місць;
- нервово-психічні навантаження, через специфічність роботи працівників економіко-гуманітарної сфери, яка передбачає постійний контакт з клієнтами, колегами по роботі, керівництвом, контрагентами при вирішенні робочих питань (деякі з них можуть бути конфліктними, суперечливими). Подібний характер роботи може викликати емоційний дискомфорт,

внутрішнє роздратування та емоційну нестабільність під час короткотривалих певних негативних ситуацій, що може призвести до захворювань нервової системи, зниження насаги на працю та стресових станів;

- кістково-м'язові порушення, у зв'язку з тривалим статичним напруженням м'язів спини, ший, рук і ніг, що призводить до ушкодження опорно-рухового апарату;

- негативний вплив електромагнітних, в тому числі і рентгенівських випромінювань при використанні моніторів персональних комп'ютерів (далі ПК) з електронно-променевою трубкою, що призводить до погіршення зору, зниження імунітету;

- недостатнє або надмірне освітлення робочих місць, в зв'язку з несправністю, або хибним вибором освітлювальних приладів, в зв'язку з неправильним розташуванням робочих місць по відношенню до джерел природного та штучного освітлення, що призводить до погіршення зору або ефекту засліплення;

- підвищений рівень шуму, який створюється перетворювачем напруги електронно-обчислювальної машини (далі ЕОМ), її технічною периферією, а також людьми, що працюють у приміщенні, і який призводить до погіршення слуху;

- незадовільні параметри мікроклімату робочого місця, у зв'язку із відсутністю приладів, що забезпечують необхідний повітрообмін та опалювальної системи, які можуть викликати загальні захворювання;

- вірогідність загоряння, в зв'язку з використанням несправного електрообладнання, обігрівачів з відкритим теном, недотриманням, або порушенням правил протипожежної безпеки, відсутністю систем пожежної сигналізації і пожежогасіння, що призводить до пожежі;

- неправильні дії персоналу в умовах надзвичайних ситуацій, які призводять до паніки та загибелі людей;

- небезпека «емоційного вигорання» у зв'язку з важкою розумовою діяльністю, понаднормовою роботою у вихідні дні, що може призвести до небажаних наслідків, таких як пригнічений стан, роздратованість, депресія;
- відсутність або несправність систем очищення повітря, особливо в офісах, що розташовані в промислових містах. Може призвести до поганого почуття, погіршення здоров'я та як наслідок госпіталізації.

4.2. Заходи по забезпеченню безпеки

У приміщенні офісу застосовується широке різноманіття електроприладів: персональні комп'ютери, принтери, ксерокси, факси, освітлювальні прилади, кондиціонери, побутові електроприлади тощо. Небезпека ураження електричним струмом при використанні цих приладів з'являється при недотриманні заходів обережності, а також при відмові або несправності цього обладнання. Наслідки ураження електричним струмом залежать від багатьох факторів: опору організму, величини, тривалості дії, роду і частоти струму, шляхів його проходження через життєво важливі органи, умов зовнішнього середовища.

Для запобігання ураження електричним струмом встановлено електроустаткування, яке відповідає вимогам: ПУЕ («Правила устрою електроустановок») і ГОСТ 12.1.030-81 (2001) «ССБТ. Электробезопасность. Защитное заземление, зануление», величина опору захисного заземлення електрообладнання приміщення – 4 Ом; НПАОП 40.1-1.32-01 «Правила устройства электроустановок. Электрооборудование специальных установок», приміщення, в якому розташовуються ЕОМ, різноманітне устаткування, відноситься до класу пожежонебезпечної зони П-Па, тому передбачений мінімальний ступінь захисту ізоляції обладнання IP44; ГОСТ 12.1.009-76 (1999) «ССБТ. Электробезопасность. Термины и определения» обладнання офісу має подвійну ізоляцію, яка складається з

робочої та додаткової ізоляції; ГОСТ 12.2.007.0-75* (2001) «ССБТ. Изделия электротехнические. Общие требования безопасности» ЕОМ, периферійні пристрої ЕОМ та устаткування для обслуговування, ремонту та налагодження ЕОМ по способу захисту людини від ураження електричним струмом, належать до І класу, оскільки мають подвійну ізоляцію, елемент для заземлення та провід для приєднання до джерела живлення, що має заземлюючу жилу і вилку з заземлюючим контактом. Експлуатація електроустановок і електроустаткування проводиться відповідно до НПАОП 40.1-1.01-97 «Правила безпечної експлуатації електроустановок» та НПАОП 40.1-1.21-98 «Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів»

Ймовірність механічного травмування може виникнути внаслідок нераціонального розташування робочих місць, захаращення робочих місць або у зв'язку з недбалістю та неуважністю обслуговуючого персоналу. Для виключення травматизму згідно ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин» зроблено більш зручне та раціональне розташування робочих місць, таким чином збільшена відстань між ними, яка відповідає нормативним значення (площа на одне робоче місце має становити не менше ніж $6,0 \text{ м}^2$, а об'єм не менше ніж $20,0 \text{ м}^3$).

У зв'язку із стресовими ситуаціями та нервово-емоційними навантаженнями у працівників може виникнути ймовірність захворювань загально-невротичного характеру.

З метою зниження нервово-емоційного напруження, стомлення зорового аналізатора, поліпшення мозкового кровообігу, подолання несприятливих наслідків гіподинамії, запобігання втоми, згідно ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин» для робітників із застосування ЕОМ, передбачені регламентовані перерви для відпочинку тривалістю 15 хвилин через кожні дві години, а також обладнані

побутові приміщення для відпочинку під час роботи, кімната психологічного розвантаження. В кімнаті психологічного розвантаження передбачені пристрої для приготування й роздачі тонізуючих напоїв, а також місця для занять фізичною культурою

Для оптимізації відносин у колективі проводяться тренінги з залученням психологів на тему: «Адаптація у новому колективі», «Поведінка в суспільстві».

Для запобігання кістково-м'язових порушень у зв'язку з тривалим статичним напруженням м'язів спини, шиї, рук і ніг необхідно виконувати фізичні вправи 2-3 рази протягом робочого часу.

У зв'язку з частими понаднормовими завданнями може виникнути синдром так званого «емоційного вигорання». Для запобігання перевтоми, слід встановлювати нормований робочий графік відповідно до ст. 50 Кодексу законів про працю України «Нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень». Поява синдрому «емоційного вигорання» може бути попереджена узгодженням тривалості робочого дня згідно зі встановленим чинним законодавством.

4.3. Заходи по забезпеченню виробничої санітарії та гігієни праці

Внаслідок роботи за ПК, на фізіологію людини негативно впливають електромагнітні випромінювання. Щоб зменшити наслідки впливу на людину та знизити негативні показники у робочій зоні до допустимих значень, згідно з ГОСТ 12.2.007.0-75 «Изделия электротехнические. Общие требования безопасности», вироби, які створюють електромагнітні поля, повинні мати захисні елементи (екрани, поглиначі і т.д.). Вимоги до захисних елементів повинні бути вказані в стандартах та технічних умовах на конкретні види виробів. Згідно з НПАОП 0.00-1.28-10 «Правила охорони праці під час експлуатації електронно-обчислювальних машин» та ДСанПіН 3.3.2.007-98

«Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин», на робочих місцях обладнаних ПК встановлені рідкокристалічні монітори, які не є джерелами рентгенівського та електромагнітного випромінювань.

Основними причинами недостатньої або надмірної освітленості робочих місць є несправність або хибний вибір освітлювальних приладів, неправильне розташування робочих місць по відношенню до джерел освітлення.

Незадовільна освітленість на робочому місці або на робочій зоні може бути причиною зниження продуктивності та якості праці, отримання травм. Недостатнє або надмірне освітлення викликає зоровий дискомфорт, що виражається у відчутті незручності або напруженості. Тривале перебування в умовах зорового дискомфорту призводить до розсіювання уваги, зменшення зосередженості, зоровий і загальний втомі.

У офісному приміщенні, згідно ДБН В.2.5-28-2006 «Інженерне обладнання будинків і споруд. Природне і штучне освітлення» передбачене природне та штучне освітлення. Природне освітлення здійснено через світлові прорізи, які забезпечують коефіцієнт природної освітленості (КПО) не нижче 1,5%. Для захисту від прямих сонячних променів, які створюють прямі та відбиті відблиски на поверхні екранів і клавіатури, передбачено сонцезахисні пристрої, на вікнах встановлені жалюзі або штори.

Розрахуємо штучне освітлення для приміщення розміром $10 \times 6 \times 2,5$ ($A \times B \times H$), $L/h = 1,4$; з типом світильника ЛВО (растровий) та кольором стелі, стін, підлоги ($\rho_{\text{ст}}$, $\rho_{\text{с}}$, $\rho_{\text{п}}$), %: 50%, 30%, 10%

Розраховуємо кількість рядів світильників у приміщенні N_p :

$$N_p = \frac{B}{(H - h_p) \cdot [L/h]} = \frac{6}{(2,5 - 0,8) \cdot 1,4} = 2,52 = 3, \text{ шт};$$

Визначаємо максимально припустиму відстань між рядами світильників L_{max} :

$$L_{\max} = \frac{B}{N_p} = \frac{6}{3} = 2, \text{ м};$$

Визначаємо значення індексу приміщення i , що характеризує співвідношення розмірів освітлювального приміщення і висоти розміщення світильників:

$$i = \frac{A \cdot B}{(H - h_p) \cdot (A + B)} = \frac{60}{(2,5 - 0,8) \cdot 16} = 2,2;$$

Визначаємо значення коефіцієнта використання світлового потоку η , створюваного світильниками вибраного типу.

$$\eta = 52\%$$

Визначаємо сумарний світловий потік освітлювальної установки у даному приміщенні Φ_{Σ} :

$$\Phi_{\Sigma} = \frac{E_H \cdot A \cdot B \cdot k_z \cdot z}{\eta} = \frac{300 \cdot 10 \cdot 6 \cdot 1,4 \cdot 1,1}{0,52} = 53307,7 \text{ лм};$$

Визначаємо умовну загальну кількість світильників у приміщенні

$$N_{cv}^* : N_{cv}^* = \frac{A \cdot B}{L_{\max}^2} = \frac{60}{4} = 15, \text{ шт};$$

Розраховуємо світловий потік умовного джерела світла $\Phi_{\text{л}}^*$:

$$\Phi_{\text{л}}^* = \frac{\Phi_{\Sigma}}{N_{\text{л}}^*} = \frac{53307,7}{15 \cdot 4} = 888, \text{ лм};$$

Вибираємо тип стандартної лампи з найближчим значенням фактичного світлового потоку лампи $\Phi_{\text{л}}$, і знаходимо коефіцієнт m :

$$m = \frac{\Phi_{\text{л}}^*}{\Phi_{\text{л}}} = \frac{888}{1050} = 0,84.$$

Визначаємо оптимальну (фактичну) кількість світильників у приміщенні N_{cv} :

$$N_{cv} = N_{cv}^* \cdot m = 15 \cdot 0,84 = 12,6 = 12, \text{ шт};$$

ВИЗНАЧАЄМО ФАКТИЧНУ КІЛЬКІСТЬ ЛАМП У ПРИМІЩЕННІ N_l :

$$N_l = N_{\text{сб}} \cdot n = 12 \cdot 4 = 48, \text{ шт};$$

Визначаємо загальну розрахункову освітленість E_p у приміщенні, що створюється при застосуванні стандартних ламп:

$$E_p = \frac{\Phi_l \cdot N_l \cdot \eta}{A \cdot B \cdot k_z \cdot z} = \frac{1050 \cdot 48 \cdot 0,52}{10 \cdot 6 \cdot 1,4 \cdot 1,4} = 283,64, \text{ лк};$$

Рівні звукового тиску в октавних смугах частот, рівні звуку та еквівалентні рівні звуку на робочих місцях приміщення відповідають вимогам ДСанПіН 3.3.2.007-98 «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин» та ДСН 3.3.6.037-99 «Санітарні норми виробничого шуму, ультразвуку та інфразвуку». Зниження рівня шуму в приміщенні здійснено за допомогою:

- використання більш сучасного обладнання;
- розташування принтерів та різноманітного устаткування колективного користування на значній відстані від більшості робочих місць працівників;
- переведення жорсткого диска в режим сну (Standby), якщо комп'ютер не працює протягом визначеного часу;
- використання блоків живлення ПК з вентиляторами на гумових підвісках;

Неправильне проектування або несправність систем опалення та вентиляції в приміщенні офісу може призвести до негативних впливів на здоров'я працівників у вигляді простудних захворювань, перегрівань, проблем із дихальними шляхами тощо.

Метеорологічні умови в приміщенні офісу – температура повітря, відносна вологість повітря й швидкість його переміщення відповідають встановленим санітарно-гігієнічним вимогам ДСН 3.3.6.042-99 «Державні санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень» і ГОСТ 12.1.005-88 (1991) «ССБТ. Общие санитарно-гигиенические требования к воздуху рабочей зоны». Роботи в офісному приміщенні, належать до категорії Іб –

легка робота, тому передбачені наступні оптимальні значення параметрів мікроклімату:

- у холодний період року: температура 21-23°C; відносна вологість: 40-60%; швидкість переміщення повітря: 0,1 м/с;

- у теплий період року: температура 22-24°C; відносна вологість: 40-60%; швидкість переміщення повітря: 0,2 м/с.

Забезпечення таких параметрів мікроклімату досягається оснащенням приміщень пристроями кондиціонування, вентиляції та дезодорації повітря, системами опалення.

Оптимальні рівні позитивних (n+) і негативних (n-) іонів у повітрі приміщення з ВДТ відповідають вимогам ГН 2152-80 «Санітарно-гігієнічні норми допустимих рівнів іонізації повітря виробничих та громадських приміщень» і становить: $n^+ = 1500-30000$ (шт. на 1см^3); $n^- = 3000-5000$ (шт. на 1см^3). Підтримку оптимального рівня легких позитивних і негативних аероіонів у повітрі на робочих місцях забезпечуються за допомогою біполярних коронних аеройонізаторів.

Відсутність бо неправильне функціонування систем очищення та іонізації повітря може призвести до проблем зі здоров'ям. Ця проблема є особливо актуальною для офісів, що розташовані в промислових містах. Байдуже ставлення до процесів очищення повітря, що надходить ззовні, може стати причиною захворювань дихальних шляхів та погіршення самопочуття в цілому (головний біль, підвищення тиску і тд). Це пов'язано з викидами вихлопних газів та отруйних речовин з заводів, що активно функціонують в межах території міста. З метою зменшення рівня загазованості повітря, в офісних приміщеннях встановлюють вентиляційні системи для очищення і знезараження повітря. Часто на вікнах встановлюють так звані бризери, компактна припливна вентиляція з підігрівом, яка подає свіже чисте повітря з вулиці, підігріває його у зимній період та охолоджує у спекотний. Режим рециркуляції, яким оснащені бризери, дозволяє очищати повітря всередині кімнати від пилу і запахів. Використання подібних

повітроочисних систем зменшує рівень впливу викидів від промислових підприємств та дозволяє безпечно працювати в офісних умовах.

4.4. Заходи з пожежної безпеки

Закон України «Про пожежну безпеку» визначає загальні правові, економічні та соціальні основи забезпечення пожежної безпеки на території України, регулює відносини державних органів, юридичних і фізичних осіб у цій галузі незалежно від виду їх діяльності та форм власності.

Пожежна безпека – стан об’єкта, при якому з регламентованою імовірністю виключається можливість виникнення та розвиток пожежі і впливу на людей її небезпечних факторів, а також забезпечується захист матеріальних цінностей. Для забезпечення пожежної безпеки в установах проводять пожежну профілактику, яка включає в себе комплекс організаційних і технічних заходів, спрямованих на забезпечення безпеки людей, на запобігання пожежі, обмеження її поширення, а також на створення умов для успішного гасіння пожежі.

Для ліквідації пожежі у початковій стадії її розвитку силами персоналу об’єктів застосовуються первинні засоби пожежогасіння. До них відносяться: вогнегасники, пожежний інвентар (покривала з негорючого теплоізоляційного полотна, ящики з піском, пожежні відра, совкові лопати, ломи, сокири тощо), системи автоматичного пожежогасіння.

Первинні засоби пожежогасіння, в залежності від категорії приміщень, можуть розташовуватись як окремо, так і в складі пожежних щитів. Залежно від агрегатного стану й особливостей горіння різних горючих речовин і матеріалів пожежі за ДБН В.1.1-7:2016 «Пожежна безпека об’єктів будівництва» поділяються на відповідні класи.

В офісному приміщенні знаходиться дерев'яна мебель, електронна апаратура, бумажні носії інформації. Проте, оскільки за новими нормами

пожарної безпеки не передбачається визначення конкретного класу пожежі, що супроводжується горінням електрообладнання, клас пожежі у офісному приміщенні (згідно із ДСТУ EN 2:2014 Класифікація пожеж») – пожежі, що супроводжуються горінням твердих матеріалів, зазвичай органічного походження, під час горіння яких, як правило, утворюються тліючі вуглини визначається як клас А. Категорія приміщення (згідно із ДСТУ Б В.1.1-36:2016 «Визначення категорій приміщень, будинків та зовнішніх установок за вибухопожежною та пожежною небезпекою») – визначається як категорії Д.

Відповідно до Наказу МВС України від 15.01.2018 № 25 «Про затвердження Правил експлуатації та типових норм належності вогнегасників», будинки адміністративного та побутового призначення і громадські будинки на кожному поверсі повинні мати не менше двох переносних (порошкових, водопінних або водяних) вогнегасників з масою заряду вогнегасної речовини 5 кг і більше. Крім того, слід передбачати по одному газовому вогнегаснику з величиною заряду вогнегасної речовини 3 кг і більше на 20 м² площі підлоги в офісних приміщеннях з оргтехнікою, коморах, електрощитових, вентиляційних камерах та інших технічних приміщеннях. Приміщення, у яких розміщено оргтехніку, слід оснащувати переносними газовими вогнегасниками з розрахунку один вогнегасник ВВК-1,4 чи ВВК-2, але не менше ніж один вогнегасник зазначених типів на приміщення. Крім цього адміністративні приміщення повинні бути обладнані автоматичними пожежними сповіщувачами, що реагують на підвищення температури, дим, полум'я. Наприклад, сповіщувачі моделей ДТЛ, ІТМ.

Чітке слідування правилам пожежної безпеки зводить ризик виникнення пожеж до мінімуму. Отже, слід ретельно вивчити норм чинного законодавства для уникнення будь-який неприємних та небезпечних наслідків роботи в офісі.

4.5. Заходи по забезпеченню безпеки у надзвичайних ситуаціях

Порядок проведення рятувальних та інших невідкладних робіт при аваріях на АЕС.

У післявоєнний період в Україні посилено розвивалися виробництва хімічної промисловості, будувались атомні електростанції, впроваджувалися екологічно шкідливі технології. Незважаючи на велику кількість заходів, які здійснюються для забезпечення надійного функціонування промислових об'єктів, неможливо повністю виключити ризик виникнення аварійних ситуацій техногенного характеру.

Не випадково у статті 8 Закону України «Про Цивільну оборону України» наголошено, що «Керівництво підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності і підпорядкування забезпечує своїх працівників засобами індивідуального і колективного захисту, організовує здійснення евакозаходів, створює сили для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та забезпечує їх готовність до практичних дій, виконує інші заходи з ІДО і несе пов'язані з цим матеріальні та фінансові витрати».

Сутність рятувальних та інших невідкладних робіт – це усунення безпосередньої загрози життю та здоров'ю людей, відновлення життєзабезпечення населення, запобігання або значне зменшення матеріальних збитків. РІНР поділяють на рятувальні роботи і невідкладні роботи.

До рятувальних робіт відносяться:

- розвідка маршруту руху сил, визначення обсягу та ступеня руйнувань, розмірів зон зараження, швидкості і напрямку розповсюдження зараженої хмари чи пожежі;
- локалізація та гасіння пожеж на маршруті руху сил та ділянках робіт;
- визначення об'єктів і населених пунктів, яким безпосередньо загрожує небезпека;

- визначення потрібного угруповання сил і засобів запобігання і локалізації небезпеки;
- пошук уражених та звільнення їх з-під завалів, пошкоджених та палаючих будинків, із загазованих та задимлених приміщень;
- розкриття завалених захисних споруд та рятування з них людей; надання потерпілим першої допомоги та евакуація їх (при необхідності) у лікувальні заклади;
- вивіз або вивід населення із небезпечних місць у безпечні райони; організація комендантської служби, охорона матеріальних цінностей і громадського порядку;
- відновлення життєздатності населених пунктів і об'єктів; – пошук, розпізнавання і поховання загиблих;
- санітарна обробка уражених;
- знезараження одягу, взуття, засобів індивідуального захисту, територій, споруд, а також техніки;
- соціально-психологічна реабілітація населення.

До невідкладних робіт відносяться:

- прокладання колонних шляхів та улаштування проїздів (проходів) у за валах та на зараженій території;
- локалізація аварій на водопровідних, енергетичних, газових і технологічних мережах;
- ремонт та тимчасове відновлення роботи комунально-енергетичних систем і мереж зв'язку для забезпечення рятувальних робіт;
- зміцнення або руйнування конструкцій, які загрожують обвалом і безпечному веденню робіт;

Рятувальні та інші невідкладні роботи здійснюються у три етапи.

На першому етапі вирішуються завдання:

- щодо екстреного захисту населення;
- з запобігання-розвитку чи зменшення впливу наслідків;
- з підготовки до виконання РІНР.

Основними заходами щодо екстреного захисту населення є:

- оповіщення про небезпеку;
- використання засобів захисту;
- додержання режимів поведінки;
- евакуація з небезпечних у безпечні райони;
- здійснення санітарно-гігієнічної, протиепідемічної профілактики і надання медичної допомоги;
- локалізація аварій;
- зупинка чи зміна технологічного процесу виробництва;
- попередження (запобігання) і гасіння пожеж.

На другому етапі проводяться:

- пошук потерпілих;
- витягання потерпілих з-під завалів, з палаючих будинків, пошкоджених транспортних засобів;
- евакуація людей із-зони лиха, аварії, осередку ураження;
- надання медичної допомоги;
- санітарна обробка людей;
- знезараження одягу, майна, техніки, території;
- проведення інших невідкладних робіт, що сприяють і забезпечують здійснення рятувальних робіт.

На третьому етапі вирішуються завдання щодо забезпечення життєдіяльності населення у районах, які потерпіли від наслідків НС:

- відновлення чи будівництво житла;
- відновлення енерго-, тепло-, водо-, газопостачання, ліній зв'язку;
- організація медичного обслуговування;
- забезпечення продовольством і предметами першої необхідності;
- знезараження харчів, води, фуражу, техніки, майна, території;
- соціально-психологічна реабілітація;
- відшкодування збитків;
- знезараження майна, території, техніки.

Відновлювальні роботи здійснюють спеціально створені підрозділи (бригади). Залежно від рівня надзвичайної ситуації (загальнодержавного, регіонального, місцевого чи об'єктового) для проведення РІНР залучаються сили і засоби ЦО центрального, регіонального або об'єктового підпорядкування.

При радіаційних аваріях викинуті із реактора радіонукліди піднімаються в атмосферу і переносяться у вигляді аерозолів на значну відстань. Потім вони випадають разом з пилом і дощем на місцевість, утворюючи обширні зони радіоактивного забруднення, які є небезпечними для людей і навколишнього середовища.

Організація і проведення РІНР при аварії на АЕС полягає у виконанні заходів, до яких відносяться:

- оповіщення населення про аварію і постійне його інформування про наявну обстановку та порядок дій в даних умовах;
- використання засобів колективного і індивідуального захисту;
- організація дозиметричного контролю;
- проведення йодної профілактики населення, що опинилося в зоні радіоактивного зараження;
- введення обмеженого перебування населення на відкритій місцевості (режими радіаційного захисту);
- здійснення евакуації населення (за розпорядженням Уряду) та інші заходи;
- дезактивація території і техніки.

Отже, аналіз потенційних небезпек та їх можливих наслідків показав, що слід відповідально ставитися до оформлення робочого місця. Слідування всім нормам та правилам охорони праці та безпеки у надзвичайних ситуаціях допомагає успішно уникати небезпек та зменшує ризик отримання механічних травм, уражень електричним струмом, емоційно-психологічних проблем на інших можливих пошкодженнях на робочому місці.

ВИСНОВКИ

Наприкінці ХХ століття увага вчених змістилася на дослідження людини та наукові пошуки крізь призму антропоцентричності. Така зміна фокусу дала початок зародженню нової гуманітарної науки – когнітивної лінгвістики, яка наразі займається дослідженням когніції і пов'язаних із нею процесів і структур. Наприкінці 1990-х років з когнітивної лінгвістики зародилась окрема галузь – лінгвоконцептологія, метою якої став опис концептів і мовних засобів їхньої репрезентації. Основним поняттям цієї науки є концептуалізація, яка передбачає осмислення й упорядкування результатів внутрішнього рефлексивного досвіду людини й уявлень про об'єкти, явища дійсності та їхні ознаки. Класичним методом сучасної лінгвоконцептології є метод концептуального аналізу – аналіз концептів та аналіз за допомогою концептів.

Сьогодні основним об'єктом дослідження лінгвоконцептологів є концепт, під яким розуміють ментальний субстрат, сформований як такий, що збирає і вбирає у себе зміст багатьох форм, виступаючи їхнім початком. Серед властивостей концепту виділяють: комплексність побудування, обмеженість свідомістю носія, цінність, умовність і нечіткість, мінливість, складноструктурованість, трирівневе лінгвальне втілення. У той же час важливо підкреслити, що концепт відбиває явище реальної дійсності, оскільки охоплює конкретно-асоціативні та емоційно-оцінні ознаки.

Досліджуючи складну природу концепту, вчені не забувають про його структуру. За висновками нашого дослідження, структура концепту об'єднує вихідну форму (етимологія); стислу до основних ознак змісту історію; сучасні асоціації; оцінки, конотації. За особистим критерієм, концепти можуть бути особистими, віковими і загальнонаціональними. Серед основних ознак цього явища виділяють основну (актуальну), додаткову (пасивну, історичну) ознаки, а також внутрішню (зазвичай неусвідомлювану) форму. Існують безліч поглядів на структуру концепту та

ознаки, за якими її визначають, проте вчені ще не дійшли єдиної думки у цьому питанні. Саме тому, концепт все ще залишається актуальною проблемою сучасної лінгвістики, яка потребує більш детального розгляду.

Основним способом типологізації концептів є їхнє об'єднання у концептосистеми, які відбивають світорозуміння носія мови. Вони можуть носити як індивідуальний, так і колективний характер. Структура концептосистем включає: ядро, приядерну зону та периферію. При об'єктивації певних концептів відбивається світосприйняття, відношення до дійсності, адекватність і типовість зображення. Аналіз концептосистеми певного автора може не тільки показати світ з його точки зору, але й схарактеризувати мовну картину світу етносу, представником якого він є.

Практична частина дослідження представлена аналізом концептосистеми роману Дж. Орвелла «1984», а також двох перекладів роману, виконаних В. Шовкуном та В. Данмером. Парадоксальністю концептосистеми роману є те, що ключовий гіперконцепт TOTALITARIANISM не має прямих мовних одиниць-активаторів, проте об'єктивується рядом допоміжних концептів. Базуючись на характеристиках поняття TOTALITARIANISM згідно зі тлумачними словниками, було виокремлено ряд лексем, що характеризують досліджуване поняття і можуть слугувати іменами відповідних концептів, а саме: POWER, FEAR, WAR, SURVEILLANCE, та PROPAGANDA. Ці концепти є спільними для держав з насадженою політикою тоталітаризму. Серед основних рис зустрічаємо: всеохоплююча влада (концепт POWER), постійний страх перед владою (концепт FEAR), постійний контроль з боку Партії (концепт SURVEILLANCE), пропагандистка діяльність (концепт PROPAGANDA) та актуальний в межах роману стан постійної війни проти вигаданого ворога (концепт WAR).

Для комплексного обґрунтування специфіки авторської дійсності, було інтегровано декілька методів концептуального аналізу. Поєднання теорій В. А. Маслової та О. М. Кагановської дозволило повно та всебічно

проаналізувати специфіку авторської концептосистеми досліджуваного роману, виявити її складові компоненти різних ієрархічних рівнів та дослідити їх концептуальне навантаження. За класифікацією В. А. Маслової (ядро, приядерна зона, периферія) та О. М. Кагановської (гіпер-, макро- та власне концепти), ядро роману представлено гіперконцептом TOTALITARIANISM, приядерна зона – макроконцептами POWER, FEAR, WAR, SURVEILLANCE, PROPAGANDA, а периферія – власне концептами LANGUAGE, NO LOVE, HATRED, ABSURDITY, PEACE, FREEDOM, GREYNESS.

Кожен з вищезгаданих концептів представлений прямою номінацією та деривативною парадигмою. Серед лексем, об'єктивуючих вищезгадані концепти, зустрічалися метафоричні утворення, що підтверджують актуальність концепту та роману в цілому. Аналіз мовних одиниць-активаторів показав, що переважна більшість концептів роману об'єктивується лексичним шляхом. Окрім того, слід підкреслити домінантну кількість абстрактних іменників, що несуть додаткове стилістичне забарвлення та посилюють відчуття невпевненості у майбутньому, що є характерною рисою політики тоталітаризму.

При аналізі відтворення авторської концептосистеми роману вищезазначеними перекладачами, важливо підкреслити труднощі еквівалентної передачі одиниць, що виступають активаторами концептів. Через важливість відбиття авторської інтенції без втрати граматично-стилістичного потенціалу перекладу, а також через високу насиченість тексту реаліями вигаданої держави Океанії та авторськими неологізмами, перекладачі В. Шовкун та В. Данмер були змушені вдаватися до перекладацьких трансформацій. За основу було взято декілька класифікацій останніх, а саме роботи вчених Я. Рецкера та Л. С. Бархударова. Аналіз перекладів виявив використання *транскрибування, калькування, описового, приблизного та трансформаційного перекладів, заміну частин мови або членів речення, конкретизації, генералізації, диференціації значень,*

антонімічного перекладу, а також смислового розвитку. Серед найчастотніших способів перекладу було виокремлено: транскодування, калькування, контекстуальна заміна, смисловий розвиток та пермутація.

Загалом, аналіз перекладів показав, що більшість трансформацій є стилістично виправданими та допомагають україномовному читачеві глибше зрозуміти авторську ідею. Базуючись на досліджених прикладах, переклад В. Данмера, вважаємо, краще передає концептосистему вихідного тексту. На наш погляд, надлишкова доместикація, що пропонується в перекладі В. Шовкуна, спотворює авторську інтенцію. За адекватністю передачі думки, закладеної в оригіналі, а саме концептосистеми Джорджа Орвелла, переклад В. Данмера є більш цінним. Окрім цього, було встановлено, що дослідження перекладів допомагає проаналізувати специфіку сприйняття концептосистеми роману кожним окремим перекладачем.

SUMMARY

The literary text has been the subject of investigation in different fields of linguistics. Recently the scientists' attention has been concentrated on lingvocognitive strategies of perceiving and processing the information presented in literary works. The focus has been on describing the psychological portrait of an author, his/her portrait as a linguistic individuality through author conceptual metaphors, comparing authors' pictures of the world, finding peculiarities of poets' and novelists' cognitive styles. Such studies are explained by the necessity to understand the author's conceptual systems as structures of knowledge presentation since they can form ideas about mental models of the author's own work as well as of the linguistic community represented by this author. The theoretical basis for research is the relatively new linguistic science – *cognitive linguistics* studying language as an exponent of cognitive structures and processes of consciousness. Cognitive scientists' attention focuses on the correlation of the cognitive mechanisms of consciousness with the natural language and its speech realization. In the late 90's of XX century a new branch called a linguistic conceptology developed from cognitive linguistics. It aims to describe concepts and outline the linguistic means of their representation.

Today, the concept is the object of linguistic conceptology. It is a mental substrate formed as one that gathers, absorbs the content of many forms and acts as their starting point. The characteristics of the concept are: complexity of construction, limited consciousness of the carrier, value, convention and vagueness, variability, complex structure, three-level linguistic embodiment. According to our research, the structure of the concept combines the original form (etymology); history concised to the main content features; modern associations; estimates, connotations. By personal criterion, concepts can be personal, age-related, and nationwide.

The main way of concept typology is their integration into the conceptual system which can be individual or collective. The structure of conceptual systems

includes: nucleus, perianuclear zone, and periphery. An analysis of the conceptual system of a particular author can show the world from his perspective as well as characterize the world linguistic picture of the ethnos which the author represents.

The practical part of the study presents the analysis of the concept system of G. Orwell's novel «1984» as well as analyzes the two translations of the novel made by V. Shovkun and V. Dunmer. The paradox of the conceptual system of the novel is that the key hyperconcept TOTALITARIANISM does not have direct linguistic activating units, but is objectified by a number of auxiliary concepts. Based on dictionary characteristics, a number of lexemes characterizing the TOTALITARIANISM concept, namely POWER, FEAR, WAR, SURVEILLANCE, and PROPAGANDA were distinguished. Among the main features we encounter: comprehensive power (POWER concept), constant fear of power (FEAR concept), constant control by the Party (SURVEILLANCE concept), propagandist activity (the concept of PROPAGANDA), and the actual situation of a constant war against a fictional enemy within the novel (concept WAR).

Several methods of conceptual analysis were integrated into a comprehensive substantiation of the specificity of author's validity. The combination of the theories proposed by V. Maslova and O. Kaganovskaya allowed us to analyze fully and comprehensively the specifics of the author's conceptual system of the novel investigated, to identify its constituent components of various hierarchical levels and to investigate their conceptual significance. According to V. Maslova's classification, the nucleus of the novel is represented by the hyperconcept TOTALITARIANISM, the perinuclear zone is represented by the macroconcepts POWER, FEAR, WAR, SURVEILLANCE, PROPAGANDA, and the periphery – by the concepts LANGUAGE, NO LOVE, HATRED, ABSURDITY, PEACE, FREEDOM, GREYNESS. Each of the aforementioned concepts is represented by a direct nomination and a derivative paradigm. The analysis of the linguistic activators has showed that the vast majority of the concepts in the novel are objectified lexically.

Analyzing the reproductions of the author's conceptual systems, it is important to emphasize the difficulties of the equivalent transfer of units acting as activators of the concepts. Due to the importance to convey the author's intention without losing the grammatical and stylistic potential of the translation, as well as due to the high saturation of the text with the realities of Oceania and author neologisms, V. Shovkun and V. Danmer were forced to resort to translation transformations. As a basis, several classifications of the latter were used, namely the ones by Y. Rezker and L. S. Barkhudarov. For the analysis of the translations, transcription, descriptive translation, approximate and transformational translations, replacement of parts of speech or members of a sentence, concretization, generalization, differentiation of meanings, antonymic translation, as well as semantic development were used. In general, the analysis of translations has shown that most of the transformations are stylistically justifiable and help the Ukrainian-language reader to better understand the author's idea. Based on the examples studied, the translation by V. Danmer reconstructs the concept system of the source text more adequately.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алимударов О. А. Значение, смысл, концепт и интенциональность: система корреляций: дис. ... д-ра филол. н.: 10.02.19. Ростов-на-Дону, 2004. 557 с.
2. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика: [учебник, практикум]. М. : Флинта: Наука, 2003. 496 с.
3. Бабич В. І. Особливості ідіодискурсу К. Сендберга // Мова і культура. К., 2014. Вип. 17. Т. 5. С. 52-61.
4. Бархударов Л. С. Язык и перевод. М. : Международные отношения, 1975. 240 с.
5. Белєхова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... доктора філол. наук: 10.02.04. К., 2002. 476 с.
6. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежбицкая. М. : Школа «ЯРК», 1999. 780 с.
7. Виноградов В. В. Проблема авторства и теория стилей. М. : Госуд. изд-во художественной литературы, 1961. 611 с.
8. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. М. : Международные отношения, 1986. 416 с.
9. Вовчук Н. І. Авторські неологізми як спеціальний засіб художньої виразності і як одиниця поетичного тексту // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії : зб. наук праць Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне, 2000. Вип. 8. С. 62-66.
10. Воробьёва О. П. Вирджиния Вульф в аспекте языковой личности: когнитивный подход // Языки и транснациональные проблемы: мат-лы Первой междунар. науч. конф. / отв. ред. Т. А. Фесенко. Тамбов : Изд-во ТГУ им. Р. Г. Державина, 2004. С. 50-55.
11. Денисова Т. Секрет «айсберга»: О художественных особенностях прозы Э. Хемингуэя // Литературная учеба. Одесса, 1980. № 5. С. 202-207.

12. Заботкина В. И. Новая лексика современного английского языка. М. : Высшая школа, 1990. 124 с.
13. Зозуля М. О. Специфіка ідіостилю романів Ү. Голдінга // Сучасні дослідження мови та літератури: укр.-рос. школа-конф. молодих учених, 26-29 березня 2014 р.: тези доп. Донецьк, 2014. С. 106-109.
14. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя): дис. ... доктора філол. наук: 10.02.05. К., 2003. 502 с.
15. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке // Языковая личность: культурные концепты : [сборник научных трудов] / [науч. редактор Карасик В. И.]. Волгоград-Архангельск : Перемена, 1996. С. 3-16.
16. Картель О. Н. «Новояз» и неологизмы в романе «1984» Дж. Оруэлла // Идеи. Поиски. Решения: сборник статей и тезисов X Междунар. науч. практ. конф. Минск, 23 ноября 2016 г. Часть 5. Мн. : БГУ, 2017. С. 49-55.
17. Козак Т. Б. Особливості художнього перекладу // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». Острог, 2015. Вип. 51. С. 221-223.
18. Колеснік Д. С. Концептуальний простір авторської метафори у творчості Айріс Мердок: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. К., 1996. 260 с.
19. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода. М. : Международные отношения, 1980. 166 с.
20. Кононенко А. А., Кучкаров З. А., Никаноров С. П., Никитина Н. К. Технология концептуального проектирования. М. : Концепт, 2008. 580 с.
21. Кононенко В. Концепти українського дискурсу. К.; Івано-Франківськ : Плай, 2004. 248 с.
22. Кононенко Д. І. Особливості дослідження авторських концептосфер // Мови та літератури у полікультурному суспільстві :

матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. Маріуполь, 2017. С. 203-205.

23. Кононенко Д. І. Особливості дослідження авторських концептосфер // Різдвяні студентські наукові читання: *Vita in lingua* : матеріали X Міжвишівської студентської науково-практичної конференції. Запоріжжя, 2017. С. 63-64.

24. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу : навч. посіб. К. : Юніверс, 2003. 280 с.

25. Кормилов С. И. Современный словарь-справочник по литературе. М. : Олимп; ООО Фирма «Изд-во АСТ», 2000. 704 с.

26. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова. М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. 245 с.

27. Кубрякова Е. С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика, психология, когнитивная наука // Вопросы языкознания. М., 1994. № 4. С. 34-37.

28. Кузнецова М. О. Вербалізація гіперконцепту «POWER» у текстовпросторі саги Дж. Р. Р. Мартіна «A Song Of Ice And Fire» // Мова і культура. К., 2013. Вип. 16. Т. 4. С. 55-61.

29. Кухаренко В. А. Язык Э. Хэмингуэя (опыт лингвостилистического исследования языка писателя) : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». М., 1972. 32 с.

30. Лазебник Ю. С., Ярмак В. И. Поэзия XX века: слово, текст, мир. К. : Наукова думка, 1992. 144 с.

31. Латышев Л. К. Перевод: теория, практика и методика преподавания : учебник. М. : Академия, 2003. 362 с.

32. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка // Русская словесность: от теории словесности к структуре текста: антол. / Ин-т народов России [и др.]. М., 1997. С. 280-287.

33. Лопатин В. В. Рождение слова. Неологизмы и окказиональные образования. М.: Наука, 2003. 286 с.

34. Лукин В. А. Концепт истины и слово истина в русском языке (Опыт концептуального анализа рационального и иррационального в языке) // Вопросы языкознания. М., 1993. № 4. С. 63-86.
35. Ляпин С. Х. Концептология: к становлению похода. Архангельск : Поморский гос. ун-т, 1997. Вып. 1. С. 11-35.
36. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие. Мн. : ТетраСистемс, 2004. 256 с.
37. Маслова Ж. Н., Минахин Д. В. Определение статуса и перспектив когнитивных исследований поэтического текста // Когнитивные исследования языка. М.-Тамбов, 2013. № 13. С. 94-104.
38. Мулік М. Ю. Способи перекладу реалій у романі Д. Брауна «Код да Вінчі» // Філологічні науки. Запоріжжя : ЗНУ, 2009. С. 144-148.
39. Неретина С. С. Слово и текст в средневековой культуре. Концептуализм Абеяра. М. : Гнозис, 1994. 209 с.
40. Никонова В. Г. Трагедійна картина світу в поетиці Шекспіра. Донецьк : ДУЕП, 2007. 364 с.
41. Никитина С. Е. Семантический анализ языка науки. М. : Наука, 2014. 146 с.
42. Ніконова В. Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз : дис. ... доктора філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Дніпропетровськ, 2008. 556 с.
43. Олексій К. Б. Оцінність як маркер індивідуально-авторської картини світу // Мовні і концептуальні картини світу : електрон. версія журн. К., 2011. Вип. 37. С. 131-134. URL: http://philology.knu.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2011_37/31_134.pdf (дата звернення: 15.08.2018).
44. Орвелл Дж. 1984 / пер. з англ. В. Данмер. 2013. 216 с. URL: https://read-online.in.ua/read/b_1984/1 (дата звернення: 10.05.2018).
45. Орвелл Дж. 1984 / пер. з англ. В. Шовкун. К. : Вид-во Жупанського, 2015. 312 с.

46. Павиленис Р. И. Проблема смысла. М. : Мысль, 1983. 286 с.
47. Пасечник С. Є. Метод концептуального аналізу у сучасних вітчизняних лінгвістичних дослідженнях // Мовознавство. Дніпропетровськ, 2007. Т. 2. URL: http://movoznavstvo.com.ua/download/pdf/2007_2/32.pdf (дата звернення: 17.09.2018).
48. Підгорна А. Б., Кононенко Д. І. Особливості дослідження авторських концептосфер // Тиждень науки. Запоріжжя : ЗНТУ, 2018. С. 1589-1592.
49. Підгорна А. Б., Кононенко Д. І. Специфіка авторської концептосфери роману Дж. Орвелла «1984» // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». Острог, 2018. Вип. 2. С. 183-185.
50. Пожарицька О. О. Авторський концепт позитивності в художньому творі: філологічна інтерпретація // Мова. Одеса, 2012. № 18. С. 53-57.
51. Попова З. Д., Стернин И. А. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях. Воронеж : Истоки, 1999. 211 с.
52. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира : [сборник научных трудов] / [науч. ред. Серебрянников Б. А.]. М. : Наука, 1988. С. 8-59.
53. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
54. Приходько І. В. Художній текст в аспекті концептуального аналізу // Філологічні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції. Одеса : Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2017. С. 83-87.
55. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. М. : Международные отношения, 1974. 214 с.

56. Сабина О. Б. Жанр антиутопии в английской и американской литературе 30-50-х годов XX века : автореф. дис. ... канд. філол. наук. М., 1989. 20 с.
57. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
58. Серебренников Б. А. Роль человеческого фактора в языке. М. : Наука, 1988. 242 с.
59. Синельникова Л. Н., Богданович Г. Ю. Введение в лингвистическую гендерологию: пособие к спецкурсу. Луганск : Альма-Матер, 2001. 39 с.
60. Слышкин Г. Г. Концепт фильма «Семнадцать мгновений весны» в русской лингвокультуре // Вестник Самарского гос. ун-та. Гуманитарный выпуск. Самара, 2004. № 1 (31). С. 179-188.
61. Соболев Л. Н. Пособие по переводу с русского языка на французский. М.: Изд-во лит-ры на иностр. яз., 1952. 402 с.
62. Соколова Н. В. Вербалізація концептосфери «фемінізм» в американському жіночому дискурсі XIX-XXI ст. : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04. Одеса, 2007. 253 с.
63. Сосніна Т. В. Способи відтворення квазіреалій у перекладі роману Дж. Оруела «1984» // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. Кам'янець-Подільський, 2012. Вип. 30. С. 308-312.
64. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. М. : Школа «ЯРК», 1997. 824 с.
65. Фадеева Ю. А. Мовні засоби втілення концептосфери роману В. В. Набокова «Дар» : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.02. Харків, 2006. 20 с.
66. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). 5-е изд. М. : ООО Филология, 2002. 416 с.

67. Фрумкина Р. М. Есть ли у современной лингвистики своя эпистемология? // Язык и наука конца XX века. М. : ГУ ВШЭ, 1995. С. 74-117.
68. Ходаковська Н. Г. Індивідуально-стилістичні поетичні неологізми лірики Райнер Марії Рільке: семантичний та функціональний аспекти // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО. К : КНЛУ, 2015. № 31. С. 137-144.
69. Цив'ян Т. В. Лінгвістичні основи балканської моделі світу. М. : Наука, 1990. 203 с.
70. Croft W., Cruse D. A. Cognitive linguistics. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 356 p.
71. Dirven R., Verspoor M. Cognitive exploration of language and linguistics. Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2004. 277 p.
72. Freeman M. The Body in the World: A Cognitive Approach to the Shape of the Poetic Text // Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis / ed. by E. Semino, J. V. Culpeper. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing House, 2002. P. 23-48.
73. Gunina N. A. Concept vs Meaning: Cognitive Approach. URL: http://vestnik.tstu.ru/rus/t_17/pdf/17_1_032.pdf (date of access: 10.06.2018).
74. James W. The Principles of Psychology. NY : ChiZine Publications, 2018. 172 p.
75. Lyons J. Language, meaning and context. Bungay: Fontana, 1981. 256 p.
76. Mizani S. Proper Names and Translation // Translation Journal. 2008. Vol. 12. № 3. P. 8-15. URL: <https://translationjournal.net/journal/45proper.htm> (date of access: 10.07.2018).
77. Newmark P. Approaches to Translation. Oxford : Prentice Hall, 1981. 200 p.
78. Orwell G. 1984. Planet eBook, 1949. 393 p. URL: <https://www.planetebook.com/free-ebooks/1984.pdf> (date of access: 02.06.2018).

79. Sapir E. Language: An Introduction to the Study of Speech. N.Y. : Book Jungle. 1921. 224 p.
80. Shuttleworth M., Cowie M. Dictionary of Translation Studies. Manchester: St Jerome Publishing, 1999. 233 p.
81. Stenning K. Introduction to Cognition and Communication. Cambridge : The MIT Press, 2006. 603 p.
82. Turner M. Death Is the Mother of Beauty. USA : Cybereditions, 2000. 176 p.

ПЕРЕЛІК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

83. Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 23.10.2018).
84. Англо-русский синонимический словарь / [Апресян Ю. Д., Ботякова В. В., Латышева Т. Э. и др.]; под рук. А. И. Розенмана и Ю. Д. Апресяна. [3-е изд.]. М. : Рус. яз., 1998. 544 с.
85. Словарь современного английского языка: в 2 т. / [зав. ред. Попова Л. П.; ред. Самойленко И. И.]. Т. 1. М. : Рус. яз., 1992. 626 с.
86. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/> (date of access: 27.10.2018).
87. English Oxford Living Dictionaries. URL: <https://en.oxforddictionaries.com> (date of access: 23.10.2018).
88. Macmillan Dictionary. URL: <https://www.macmillandictionary.com/> (date of access: 23.10.2018).
89. Merriam-Webster. URL: <https://www.merriam-webster.com> (date of access: 25.10.2018).
90. Roget P. M. Thesaurus of English Words and Phrases. L. : Penguin Books, 1964. 575 p.
91. Vocabulary.com. URL: <https://www.vocabulary.com> (date of access: 27.10.2018).

ДОДАТКИ

Додаток А

Наукова стаття автора у фаховому виданні

ISSN 2519-2558

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
«ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»**

Серія «Філологія»

Науковий журнал
(щоквартальник)

Випуск 2(70)

Острого
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2018

УДК: 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

*Науковий журнал затверджено наказом Міністерством юстиції України
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 23153-12993Р від 23. 02. 2018 року*

*Журнал належить до списку фахових видань ВАК України.
Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.12.2016 № 1604.*

Проіндексовано наукометричною базою Index Copernicus ICI 2016: 69.48. та Google Scholar

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 14 від 27 червня 2018 року)*

Редакційна колегія:

Архангельська А. М., доктор філологічних наук, професор;
Бокальчук Г. М., доктор філологічних наук, професор;
Глотов О. Л., доктор філологічних наук, професор;
Кочерга С. О., доктор філологічних наук, професор;
Лещак О. В., доктор філологічних наук, доцент;
Пасічник І. Д., доктор психологічних наук, професор;
Тищенко О. В., доктор філологічних наук, професор;
Хом'як І. М., доктор педагогічних наук, професор;
Цолін Д. В., доктор філологічних наук, професор.

Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія
«Філологія»: науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, червень 2018. Вип. 2(70).
254 с.

ISSN 2519-2558

Н 34

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам сучасного мовознавства та порівняльного літературознавства, а також методиці навчання іноземних мов. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

УДК: 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.

*Адреса редколегії:
35800, Україна, Рівненська обл., м. Острозь, вул. Семінарська, 2,
Національний університет «Острозька академія»,
факультет романо-германських мов*

ISSN 2519-2558

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2018
© Автори, 2018

<i>Леско Христина Степанівна</i> ІНТЕРФАС: РОЛЬ І МІСЦЕ У МОРФЕМНІЙ СТРУКТУРІ СУФІКСАЛЬНОЇ ПОХІДНОЇ (НА МАТЕРІАЛІ ІСПАНСЬКОГО МАСМЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ)	120
<i>Литвин Оксана Леонідівна, Митчук Інна Михайлівна</i> ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК НАПИСАННЯ БІЗНЕС-ЛИСТІВ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ У СТУДЕНТІВ-МАГІСТРІВ	123
<i>Лонська Ірина Олексіївна</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗОБРАЖЕННЯ ОБРАЗУ КОХАНОЇ В ІНТИМНІЙ ЛІРИЦІ ГРИГОРІЯ ЧУПРИНКИ	127
<i>Майстренко Світлана Віталіївна</i> ВИКОРИСТАННЯ ВЕРБАЛЬНОГО СУТЕСТИВНОГО ВПЛИВУ В ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ	130
<i>Матковська Ганна Олександрівна</i> СИНТАКСИЧНО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИЦІЙНИХ МАКРОФОРМ У РОМАНАХ ВІРДЖІНІ ВУЛФ	134
<i>Матушевська Наталія Володимирівна</i> ТАКТИКА ПРОПОЗИЦІЙ У КОМУНІКАТИВНІЙ СИТУАЦІЇ СПОКУСА (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО КІНОДИСКУРСУ)	139
<i>Михаленко Тетяна Михайлівна</i> МОДЕЛІ ВІЗУАЛЬНОГО СПРІЙНЯТТЯ ВАГИ ОБ'ЄКТІВ	144
<i>Мороз Людмила Володимирівна, Василькевич Світлана Святославівна</i> ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У США	147
<i>Музаннар Лоліта Мохамедівна</i> АРАБОМОВНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС: ХАРАКТЕРНІ РИСИ ТА СПЕЦИФІКА	151
<i>Мялковська Людмила Миколаївна, Тиха Лариса Юріївна</i> СУЧАСНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ	156
<i>Навасельцева Ганна Вікторівна</i> ПРИЗНАЧЕННЯ ЗМЯСТОУНАЙ ФОРМИ РАМАНА У БЕЛАРУСЬКІЙ ЛІТАРАТУРІ	160
<i>Назаренко Марина Миколаївна</i> СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕВФЕМІЗМІВ ТА СПОСОБИ ЇХ ПЕРЕКЛАДУЗ МОВИ ОРИГІНАЛУ	164
<i>Наливайко Марія Ярославівна</i> МАТЕРІАЛИ ДО СЛОВНИКА ПРИЗВИСК ЖИТЕЛІВ ЛЬВІВЩИНИ 2	167
<i>Налётова Наталья Николаевна</i> ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ИЗОБРАЖЕНИЕ БЕЛОРУССКИХ ЖИВОПИСЦЕВ В ПРОЗЕ ВИКТОРА КАРАМАЗОВА	171
<i>Науменко Наталья Валентинівна</i> ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ ВИПІВ	174
<i>Олійник Єліна Вікторівна</i> З'ЯСУВАЛЬНІ ВИСЛІВЛЕННЯ РЕПРЕЗЕНТАТИВНОГО ТИПУ В СУЧАСНІЙ ГАЗЕТНІЙ КОМУНІКАЦІЇ	179
<i>Підгорна Анна Борисівна, Кононенко Дар'я Ігорівна</i> СПЕЦИФІКА АВТОРСЬКОЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ РОМАНУ ДЖ. ОРВЕЛЛА «1984»	183
<i>Пільгуй Наталія Миколаївна</i> ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ ПРИТЧІ ЯК ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ	187
<i>Романюк Світлана Костянтинівна, Трофімчук Вероніка Миколаївна</i> ЗАСТОСУВАННЯ КОГНІТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ НА НЕМОВНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ	190
<i>Собоцька Наталія Володимирівна</i> ХУДОЖНЯ ПРЕЗЕНТАЦІЯ ПРИВАБЛИВОСТІ ЖІНОЧИХ ПЕРСОНАЖІВ У ТВОРЧОСТІ Д. ЛОУРЕНСА ТА А. ЛЮБЧЕНКА	193
<i>Смаль Оксана Віталіївна</i> ТЕМАТИЧНА СТРУКТУРА ЛЕКЦІЇ	197
<i>Совтис Наталія Миколаївна</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «НЕБО» В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ Л. ВЕНГЛІНСЬКОГО	201
<i>Сокаловська Світлана Франківна</i> ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ІМПЛІЦИТНОЇ ТЕКСТОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ	204

Отримано: 28 жовтня 2018 р.

Прорецензовано: 29 травня 2018 р.

Прийнято до друку: 1 червня 2018 р.

e-mail: levchenkoanna79@gmail.com,
kdszha923@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-2(70)-183-186

Олійник Е. В. Специфіка авторської концептосфери роману Дж. Орвелла «1984». Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острогор: Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 2(70), червень. С. 183–186.

УДК: 811.111'25'42

Підгорна Анна Борисівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Запорізький національний технічний університет
Кононенко Дар'я Ігорівна,
студент-магістр, V курс,
Запорізький національний технічний університет

СПЕЦИФІКА АВТОРСЬКОЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ РОМАНУ ДЖ. ОРВЕЛЛА «1984»

Стаття присвячена дослідженню специфіки авторської концептосфери роману Дж. Орвелла «1984». Особлива увага приділяється опису поняття «концепти» як складового елементу концептосфери та розгляду особливостей авторських концептосфер в цілому. У статті представлено результати аналізу основних концептів роману-антиутопії «1984». Запропоновано дослідити концептосферу роману на рівні ядра, прилеглої зони та периферії. Встановлено, що об'єктивація ключового концепту роману відбувається через актуалізацію низки другорядних концептів.

Ключові слова: концепти, гіперконцепти, макроконцепти, концептосфера, концептуальний аналіз, мовна об'єктивація, лексико-семантичне поле.

Подгорная Анна Борисовна,
кандидат филологических наук, доцент,
Запорожский национальный технический университет
Конonenko Дарья Игоревна,
студент-магистр, V курс,
Запорожский национальный технический университет

СПЕЦИФИКА АВТОРСКОЙ КОНЦЕПТОСФЕРЫ РОМАНА ДЖ. ОРВЕЛЛА «1984»

Статья посвящена исследованию специфики авторской концептосферы романа Дж. Орвелла «1984». Особое внимание уделяется описанию понятия «концепты» как составляющего элемента концептосферы и рассмотрению особенностей авторских концептосфер в целом. В статье представлено результаты анализа основных концептов романа-антиутопии «1984». Предложено исследовать концептосферу романа на уровне ядра, прилегающей зоны и периферии. Установлено, что объективация ключевого концепта происходит через актуализацию ряда второстепенных концептов.

Ключевые слова: концепты, гиперконцепты, макроконцепты, концептосфера, концептуальный анализ, языковая объективация, лексико-семантическое поле.

Anna Pidhorna,
PhD, associate professor,
Zaporizhzhia National Technical University
Daria Kononenko,
Master's student, 5th year,
Zaporizhzhia National Technical University

SPECIFICITY OF THE AUTHOR'S CONCEPTUAL SPHERE IN G. ORWELL'S «1984»

This article is devoted to the analysis of the author's conceptual sphere of the novel «1984» written by G. Orwell. It includes the study of the theoretical material on the subject, viz. the definition of the key terms, such as «concepts» and «conceptual sphere», as well as consideration of different approaches and various methods used to distinguish key concepts of literary works. Much attention is given to the description of concepts as basic components of a conceptual sphere. The emphasis is also made on main characteristic features of the author's conceptual sphere. As far as G. Orwell's novel «1984» is concerned, the article gives a list of the novel's main concepts and explores the most frequent means of their lexical objectification. It is interesting to note that the key concept of the novel is actualized through objectification of several secondary concepts. It is proposed to investigate the conceptual sphere of the novel at the level of the nucleus, the core zone and the periphery. As a result, the complex structure of the novel «1984» is defined and its main concepts are classified according to their significance. It is inferred that by objectifying certain concepts, the author shows his worldview, the nature of reality, the adequacy and typography of the images depicted. The analysis of G. Orwell's conceptual sphere allows seeing the world from his point of view and, as a result, helps to understand what kind of warning the anti-utopia carries for future generations.

Key words: concept, hyperconcept, macroconcept, conceptual sphere, conceptual analysis, language objectification, lexico-semantic field.

Художній текст протягом тривалого часу є об'єктом дослідження різних областей лінгвістики. Останнім часом увага вчених концентрується на лінгвокогнітивних стратегіях отримання й обробки інформації, представленій в художньому творі (Фрімен 2002), описі психологічного «портрета» автора і його/її «портрета» як мовної особистості через авторські концептуальні метафори (Колеснік 1996), порівнянні образних картин світу різних поетів (Белехова 2002), виявленні особливостей когнітивного стилю поетів і прозаїків (Воробйова 2004) та ін [2, с. 106]. Подібні дослідження зумовлені необ-

хідністю осмислення авторських концептосфер як структур представлення знань, оскільки на їх основі можна формувати ідеї про ментальні моделі дійсності самого автора твору, а також мовної спільноти, представником якої є цей автор.

Ця стаття присвячена обґрунтуванню співвіднесеності понять «концепт» та «концептосфера»; охарактеризуванню специфіки авторських концептосфер; визначенню основних концептів авторської концептосфери роману-антиутопії «1984» Дж. Орвелла, визначенню методик виокремлення ключових концептів художнього твору, та дослідженню засобів об'єктивації ключового концепту твору через ряд дуторадних концептів.

Метою роботи є дослідити концептосферу роману Дж. Орвелла «1984», проаналізувати її складові та обґрунтувати мовні засоби їх об'єктивації.

Об'єктом дослідження є концептуалізація дійсності в художніх творах, зокрема романі «1984» Дж. Орвелла.

Предметом аналізу є структура авторської концептосфери та мовні засоби об'єктивації авторських концептів.

Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній уперше представлено результати комплексного аналізу роману-антиутопії Дж. Орвелла «1984». Новим є дослідження ключового концепту TOTALITARIANISM через вербальне вираження концептів меншої значущості та наповненості – макроконцептів та власне концептів.

Методологічне значення дослідження полягає, перш за все, в можливості застосування результатів дослідження на практиці при дослідженні авторських концептів певного твору та при аналізі концептосфери як відображення авторської мовної картини світу.

Основною структурною одиницею концептосфери є концепт. Концепт – це ментальний субстрат, «сформований як такий, що збирає, вибирає у себе зміст багатьох форм і виступає їхнім початком («зародком»)» [4, с. 63]. При когнітивному підході центром дослідження лінгвістів стають індивідуально-авторські концепти, під якими розуміють конкретно-чуттєве уявлення суб'єкта про світ [11, с. 8]. Сукупність індивідуально-авторських концептів утворює індивідуально-авторську концептосферу, яка схожа на мозаїчне полотно, що репрезентує світорозуміння носія мови [5, с. 17]. Детальний розгляд цієї сукупності концептів та їх об'єктивації у текстах творів дозволяє всебічно проаналізувати авторське світобачення та зробити висновки щодо мовної картини світу письменника.

Основним засобом виокремлення авторських концептів є методика концептуального аналізу, що спрямована на моделювання художніх концептів та концептосфер, які відображають специфіку авторського бачення світу, виявлення їх особливостей та засобів вербального вираження, дослідження мовних та когнітивних стратегій розуміння художнього тексту читачем [6, с. 100].

Методикою концептуального аналізу художнього тексту займалися як українські (О. П. Воробйова, Л. І. Белехова, О. М. Кагановська, В. Г. Ніконова, С. В. Волкова та ін.), так і зарубіжні дослідники (О. С. Кубрякова, Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин, Ж. М. Маслова та ін.). Зазначимо, однак, що науковці по-різному визначають репрезентовану ними методику [8, с. 2]. Так, наприклад, О. М. Кагановська розглядає алгоритм семантико-когнітивного аналізу художніх текстів як поетапний розгляд текстових концептів (*вершинний мезаконцепти* та підпорядковані йому *мезаконцепти*, *макроконцепти*, *катаконцепти*) [3], що дозволяє проаналізувати концепти на різних рівнях, в залежності від об'єктності поняття, яке вони називають. Методика В. Г. Ніконової – поетико-когнітивний аналіз художнього тексту – передбачає поетапне реконструювання художніх концептів для повного та всебічного дослідження концепту художнього твору на мовному, граматичному та смислового рівнях [7]. Л. І. Белехова пропонує методику концептуального аналізу словесних поетичних образів художнього тексту, яка спрямована на розкриття текстової, підтекстової та позатекстової інформації, що стоїть за ними. Подібний підхід яскраво відображає гетерогенність концепту та досліджує не лише первинну інформацію, а й вторинну, приховану від читача [1].

Незважаючи на численні дослідження, присвячені концептуальному аналізу художнього тексту, єдиної універсальної методики його здійснення не існує. Зазвичай вчені зосереджують увагу на якійсь певній характеристиці – структурній, семантичній або граматичній. Однак, для повного та всебічного аналізу концептів художнього твору доцільним є інтеграція різних методів концептуального аналізу, відбір яких залежить від мети дослідження. Прийоми, застосовані у межах різних методик, дають можливість найбільш точно проаналізувати індивідуально-авторську картину світу письменника, з'ясувати смисловий об'єкт ключових концептів художнього твору, змодельовати їх структуру, встановити їх місце в мовно-концептуальній картині світу автора.

На думку В. А. Маслової, у структурі концептосфери є ядро (когнітивно-пропозиційна структура важливого концепту), прилегла зона (інші лексичні репрезентації важливого концепту, його синоніми і т.д.) і периферія (асоціативно-образні репрезентації). Ядро і прилегла зона переважно репрезентують універсальні і загальнонаціональні знання, а периферія – індивідуальні [5, с. 17-18]. Розглянемо, індивідуально-авторську концептосферу за такою ж схемою, де ядро – це ключовий, або гіперконцепт; прилегла зона – похідні від нього макроконцепти; та периферія – власне концепти, найменші нероздільні одиниці. Схематично цю структуру можна позначити таким чином (див. Рис. 1):

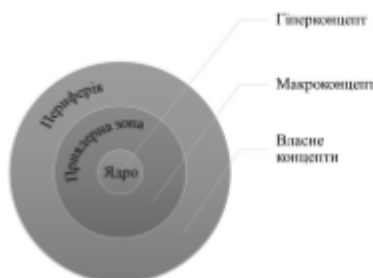

Рис. 1. Структура авторської концептосфери

Образ роману Дж. Орвелла «1984» вже давно став наративним. Знайомство письменника з романом-антиутопією С. Замітін «Мир», ідеї, намічені у власній повісті «Скотний двір», а також історичні події Європи та СРСР у першій половині XX століття стали основою нового роману-антиутопії «1984». Цікавим залишається той факт, що роман був написаний у 1948 році, проте з точністю описує події майбутнього. Більшість дослідників роману проводять паралель між політикою Старшого Брата та тогочасним сталінським режимом СРСР. Проте, з огляду на сучасне політичне положення в світі, можна зробити висновок, що антиутопія, написана в далекому 1948 році, залишається та залишатиметься актуальною ще впродовж тривалого періоду. Саме тому, аналіз авторської концептосфери роману Дж. Орвелла «1984» є актуальним питанням сьогодення.

Аналізуючи концептосферу роману, ми виокремимо гіперконцепти як базові концептотипи, їх видові кореляти – макроконцепти, які представлені, у свою чергу, концептами різного значення та наповненості – власне концептами. Схематично це можна зобразити таким чином (див. Рис. 2):

Рис. 2. Структура концептосфери роману Дж. Орвелла «1984»

Зазначимо, що ядро та прилегла зона концептосфери роману (гіперконцепт TOTALITARIANISM та макроконцепти POWER, FEAR, SURVEILLANCE, PROPAGANDA) репрезентують універсальні поняття, які асоціюються у свідомості людей з політикою тоталітаризму, натомість периферія представлена власне концептами, які показують індивідуальне ставлення автора до зображуваного в романі явища.

Розгляд мовної актуалізації концептів різних рівнів дає змогу цілісно дослідити ключовий концепт, зрозуміти авторську ідею, закладену в романі та віднайти елементи ключового концепту навіть у тих структурних елементах, які несуть опозиційну ідею. Слід наголосити, що переважна більшість концептів номінуються лексичним шляхом, менша – синтаксичним і фразеологічним. Лексична об'єктивація концептів є узуальним синтетичним прийомом «ословлення» концептів, тим значеннєвим субстратом, який слугує посередником між планом змісту і планом вираження концепту. Основна одиниця цього рівня – лексичний знак [9, с. 82].

Цікавою специфічною рисою роману, що розглядається, є те, що ключовий концепт TOTALITARIANISM не знаходить прямого лексичного відображення, натомість він представлений рядом корелятів, наведених у схемі вище. Розглянемо деякі з них. Так, наприклад, лексико-семантичне поле концепту FEAR представлено такими елементами: *alarm, uneasiness, trepidation, dismay, fright, horror, terror, panic* [12]. Цікавим є вживання абстрактних іменників *darkness* та *transparency* [12, с. 5, 140], натякаючи, що Великий Брат бачить все (*Big Brother Is Watching You* [12, с. 4]), для нього все є прозорим. Номінаційний простір концепту LANGUAGE лексично об'єктивованою словником Новомови (*Newspeak* [12, с. 6]), який постійно поповнюється: *doublethink, wiperson, antefiling, plusgood* (замість *excellent*) [12, с. 56, 66].

На особливу увагу також заслуговує концепт ABSURDITY, лексично представлений слоганом Партії *War is Peace, Freedom is Slavery, Ignorance is Strength* [12, с. 21]. Абсурдність цих поєднань відіграє ключову роль у романі-антиутопії. Так, концепти PEACE та FREEDOM можна вважати антиконцептами, які стають абсурдними, втрачаючи свої понятійні особливості. Наприклад, Міністерство Миру (*Ministry of Peace* [12, с. 7]) завідує війною, Міністерство Любові (*Ministry of Love* [12, с. 7]) – законом та порядком, а думкозлочин (*thoughtcrime* [12, с. 24]) стає головним предметом боротьби за чистоту радів. Ю. С. Степанов визначає антиконцепт як «концепт, протиставлений якомусь іншому концепту» [10, с. 21]. Опозиція концептів TOTALITARIANISM vs. PEACE та FREEDOM у досліджуваному романі слугує засобом емпізи та підкреслює всеохоплюючий вплив Партії та безвихідність жителів Океанії.

В цілому, аналіз показав, що переважна більшість концептів роману об'єктивується лексичним шляхом. Окрім того, слід зазначити, що серед маражованих елементів превалюють абстрактні іменники, що додає відчуття невизначеності та непевненості у майбутньому. Саме ці риси і характеризують будь-який тоталітарний устрій держави.

Отже, роман-антиутопія «1984», який приніс всесвітню славу його автору Дж. Орвеллу, має складну концептосферу. Вона представлена концептами різного значення та наповненості. Ядром виступає концепт TOTALITARIANISM, який лексично об'єктивованою концептами прилеглої зони – POWER, FEAR, WAR, SURVEILLANCE, PROPAGANDA та периферією – LANGUAGE, NO LOVE, HATRED, ABSURDITY, PEACE, FREEDOM, GREYNESS. Об'єктивуючи певні концепти, автор показує світосприйняття, характер дійсності, адекватності і типовості зображення. Аналіз концептосфери автора дає змогу подивитися на світ з його точки зору і, як результат, глибше усвідомити, що саме він хотів сказати, і яку пересторогу несе роман-антиутопія для майбутнього покоління.

Література:

- Белухова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... док. філол. наук: [спец.] 10.02.04. К., 2002. 476 с.
- Зозуля М. О. Специфіка ідіостилю романів У. Голдінга // Сучасні дослідження мови та літератури: укр.-рос. школа-конф. молодих учених, 26-29 березня 2014 р.: тези доп. Донецьк, 2014. С. 106-109.

3. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини ХХ ст.): дис. ... док. філол. наук: [спец.] 10.02.05. К., 2003. 502 с.
4. Лузін В. А. Концепт истины и слово истина в русском языке (Опыт концептуального анализа рационального и иррационального в языке) // Вопросы языкознания. 1993. № 4. С. 63-86.
5. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие. Мн.: ТетраСистемс, 2004. 256 с.
6. Маслова Ж. Н., Минахин Д. В. Определение статуса и перспектив когнитивных исследований поэтического текста // Когнитивные исследования языка. 2013. № 13. С. 94-104.
7. Ніконова В. Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз: дис. ... доктора філол. наук: [спец.] 10.02.04 «Германські мови». Дніпропетровськ, 2008. 556 с.
8. Приходько І. В. Художній текст в аспекті концептуального аналізу // Філологічні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції. Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2017. С. 83-87.
9. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.
10. Степанов Ю. С. «Понятие», «концепт», «антиконцепт». Векторные явления в семантике // Концептуальный анализ языка: современные направления исследования. М.: Калуга: Эйдос, 2007. С. 19-26.
11. Фадеева Ю. А. Мовні засоби втілення концептосфери роману В. В. Набокова «Дар». Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2017. 22 с.
12. Orwell G. 1984. New York: New American Library, 1950. 328 p.

Додаток Б
Тези автора № 1

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ

МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ
СУСПІЛЬСТВІ

МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ

17 листопада 2017 року

МАРІУПОЛЬ – 2017

УДК 81'1(066)
ББК 80

Мови та літератури у полікультурному суспільстві: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (17 листопада 2017 р.) / за заг. ред. к.філол.н., доцента Федорової Ю.Г. – Маріуполь : МДУ, 2017. – 218 с.

Рекомендовано Вченою Радою факультету іноземних мов МДУ до поширення мережею Інтернет, протокол № 3 від 15.11. 2017 р.

Збірка містить тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Мови та літератури у полікультурному суспільстві» (17 листопада 2017 р.), присвяченої сучасним проблемам і перспективам досліджень у галузях мовознавства, перекладознавства, літературознавства, лінгводидактики та методики викладання іноземних мов. Доповіді у збірнику згруповані по секціях, відповідно до основних напрямків конференції: актуальні проблеми загального, типологічного і порівняльно-історичного мовознавства; актуальні проблеми сучасного перекладознавства; актуальні проблеми навчання іноземної комунікації; теорія та історія української і світової літератури; лінгвокультурологічні та соціокультурні аспекти філології.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам, магістрантам, які досліджують проблеми філології.

УДК 81'1(066)
ББК 80

За зміст статей і правильність цитування відповідальність несе автор.

© Маріупольський державний університет 2017
© Факультет іноземних мов 2017
© Автори статей 2017

СЕКЦІЯ

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ФІЛОЛОГІЇ

Балога М.М. NEW ENGLISH LIFESTYLE VOCABULARY: A SOCIOLINGUISTIC STUDY	196
Гасимова І.Н. ЕКОЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПРИКАЗОК, ЯКІ МІСТЯТЬ КОМПОНЕНТИ ТВАРИННОГО СВІТУ	197
Голуб Ю.Д. ВПЛИВ РОЗВИТКУ ІНТЕРНЕТ ТЕХНОЛОГІЙ НА МОЛОДІЖНИЙ СЛЕНГ	199
Зензерова В.І. ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ ЯК АКУМУЛЯТОР ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ	200
Золотарьова К.В. ПОНЯТТЯ «СВІЙ» І «ЧУЖИЙ» У ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА «РОЗРИТА МОГИЛА»	202
Кононенко Д.І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПЕЦИФІКИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ДІЙСНОСТІ	203
Криванич Я.Я. NEW ENGLISH POLITICAL VOCABULARY: A SOCIOLINGUISTIC STUDY	205
Криволап С.А. ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ ВЕРБАЛИЗАЦИИ КОНЦЕПТА «ЛЮБОВЬ» В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ: ЛИНГВОКОГНИТИВНЫЙ АСПЕКТ	207
Кудря Н.О. СЛЕНГ ЯК ПРОВІДНИЙ ЗАСІБ СПІЛКУВАННЯ СУЧАСНОГО ПОКОЛІННЯ	209
Матвієнко Г.В. МОВНА КАРТИНА СВІТУ ТА ОСНОВНІ РИСИ МОВНОЇ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ДІЙСНОСТІ	211
Попкова К.А. МИФОЛОГЕМА «ДОМОВОЙ» КАК ПРЕДМЕТ ИССЛЕДОВАНИЯ В ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИИ	213
Січ П.Р. NEW ENGLISH BUSINESS VOCABULARY: A SOCIOLINGUISTIC STUDY	215
Уліганець Є.В. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ПОГЛЯДУ ЯК КОМПОНЕНТУ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	217

сплюндровано, / За що, мамо, гинеш? / Чи ти рано до схід сонця / Богу не молилась, / Чи ти діточок непевних / Звичаю не вчила? [6, с. 183]. Зауважимо, що найменування осіб за спорідненістю вживаються не тільки в переносному, а й у прямому номінативному значенні: Та з матері полатану / Сорочку знімати. / Помагайте, недолюдки, / Матір катувати [6, с. 184]; Чого вони там шукали? / Що там схоронили / Старі батьки? [6, с. 184].

Ядро поняття «чужий» у поезії маніфестовано лексемами чужий, чужина: Сини мої на чужині, / На чужій роботі [6, с. 184]. Прикметник чужий функціонує як художнє означення до абстрактного поняття та виступає в контексті синонімом до слова чужина.

Поняття «чужий» на рівні образів актуалізується за допомогою назв етносів, що були надані їм представниками інших національностей (неофіційних етнонімів): Сини мої на чужині, / На чужій роботі. / Дніпро, брат мій, висихає, / Мене покидає, / І могили мої милі / Москаль розриває... [6, с. 183]; Степи мої запродані / Жидові, німоті, / Сини мої на чужині, / На чужій роботі [6, с. 183]. У поезії акцентовано увагу на соціальному статусі, нерівності, що підтверджують етнічні стереотипи українців. Загальновідомо, що формувалися ці стереотипи впродовж тривалого часу (наприклад, жиди – власники корчм, жадібні й продажні; москалі – солдати, підступні та жорстокі). Саме такі образи представників цих етносів найчастіше змальовано у фольклорі, авторських творах.

Зауважимо, що в поезії змальовано образ ватажка національно-визвольної війни Богдана Хмельницького. Спостерігаємо дещо зневажливе ставлення митця до цієї історичної постаті: Ой Богдане, Богданочку, / Якби була знала, / У колись б задушила, / Під серцем приспала [6, с. 184]. Образ козацького ватажка ототожнюється із зрадником, належить до кола «чужих».

Отже, в основі структури художнього континууму вірша Т. Шевченка «Розрита могила» – розрізнення понять «свій» і «чужий», яким властивий народнопоетичний колорит. Перспективним вважаємо вивчення згаданих понять як засобів пізнання етнічних стереотипів українців на матеріалі інших поезій митця.

Література

1. Дубчак О. П. Концептуальна опозиція «свій» – «чужий» в українській мовній картині світу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. П. Дубчак. – 2009. – 22 с.
2. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : нариси [навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів] / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2007. – 267 с.
3. Олійник О. Г. Антиномія категорій «свій / чужий» у просторі української народної чарівної казки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.07 «Фольклористика» / О. Г. Олійник. – Львів, 2007. – 27 с.
4. Селіванова О. О. Опозиція СВІЙ – ЧУЖИЙ в етносвідомості (на матеріалі українських паремій) / О. О. Селіванова // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 26–34.
5. Степанов Ю. С. Константы: словарь русской культуры. – Изд. 2-е, испр. и доп. / Ю. С. Степанов. – М.: Академический проект, 2001. – 824 с.
6. Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Г. Шевченко. – К.: Дніпро, 1984. – 606 с.

Д.І. Кононенко
м. Запоріжжя

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПЕЦИФІКИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ДІЙСНОСТІ

Наприкінці 90-х рр. XX ст. у складі когнітивної лінгвістики виокремилася нова галузь – **лінгвоконцептологія**, метою якої став опис концептів і мовних засобів їхньої репрезентації. Завданнями лінгвоконцептології є: 1) дослідження процесів концептуалізації світу та внутрішнього рефлексивного досвіду; 2) аналіз залежності концептуалізації від

різноманітних чинників: етносвідомості, соціуму, культури та субкультури певної групи, індивідуальної свідомості; 3) опис концептуалізації у філогенезі й онтогенезі; 4) визначення параметрів концептосистеми і її зв'язку з концептуальною й мовною картинами світу; 5) диференціація концептуальних сфер (доменів) у концептосистемі й етносвідомості; 6) опис констант культури як системи культурних концептів народу; 7) обґрунтування поняття концепту, його співвідношення з поняттям і значенням; 8) з'ясування структури концепту; 9) визначення ролі мовної репрезентації при встановленні його складу; 10) вироблення методики концептуального аналізу; 11) створення типології концептів; 12) характеристика текстових і художніх концептів у творах і творчості майстрів слова тощо [4, с. 403].

Основним поняттям лінгвоконцептології є **концептуалізація** – один із процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні й упорядкуванні результатів внутрішнього рефлексивного досвіду людини й уявлень про об'єкти, явища дійсності та їхні ознаки. Іншими словами, це понятійна класифікація, «один із найважливіших процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні отримуваної нею інформації, яка надходить із різних каналів і приводить до творення концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи в мозку (психіці) людини» [2, с. 93].

Основною одиницею лінгвоконцептології є концепт (від лат. *conceptus* – поняття, від *conspicere* – «збирати, вбирати у себе; представляти себе; утворювати тощо»). На думку В. Лукіна, концептом є ментальний субстрат, «сформований як такий, що збирає, вбирає у себе зміст багатьох форм і виступає їхнім початком («зародком»)» [3, с. 63].

Найбільш активно науковці підкреслюють в концепті такі його ознаки, як *знання, культура і психологія, оцінка*, що складають основу тієї чи іншої дефініційної моделі. Не меншою мірою концепт відбиває знання та уявлення стосовно матеріальних об'єктів реального світу, адже охоплює не лише абстрактні, але й конкретно-асоціативні та емоційно-оцінні ознаки [5, с. 48]. Серед інших властивостей концепту виокремлюють: *комплексність побутування, обмеженість свідомістю носія, цінність, умовність і нечіткість, мінливість, складноструктурованість, тривірневе лінгвальне втілення* [1; 6; 7].

Сукупність концептів утворюють **концептосферу**. Багатство мови визначається не тільки багатством словникового запасу і граматичними можливостями, а й багатством концептуального світу, концептосферою, в якій, як у мозаїчному полотні, відбивається світорозуміння носія мови та формується національна мовна особистість [4, с. 17].

У структурі концептосфери є *ядро* (когнітивно-пропозиційна структура важливого концепту), *приядерна зона* (інші лексичні репрезентації важливого концепту, його синоніми і т.д.) і *периферія* (асоціативно-образні репрезентації). Ядро і приядерна зона переважно репрезентують універсальні і загальнонаціональні знання, а периферія – індивідуальні [4, с. 17-18].

Концепт має складну структуру. З одного боку, до неї відноситься все, що належить його будові; з іншого боку, в структуру концепту входить те, що робить його фактом культури – *вихідна форма (етимологія); стисла до основних ознак змісту історія; сучасні асоціації; оцінки, конотації*. Концепт складається з компонентів (*концептуальних ознак*), тобто окремих ознак об'єктивного або суб'єктивного світу, диференційно відображених в його свідомості, які розрізняються за ступенем абстрактності. В результаті когнітивно-лінгвістичних досліджень у якості прикладного результату дослідження може бути запропонований опис відповідного концепту як елемента національної концептосфери. Концепти можуть бути *особистісними, віковими* (щастя, радість) і *загальнонаціональними* (душа, туга, журба, батьківщина). Концепт має «шарувату» будову, і різні шари є результатом культурного життя різних епох. Він складається з історично різних шарів, що відрізняються і за часом освіти, і за походженням, і за семантикою, і має особливу структуру, що включає в себе: основну (актуальну) ознаку; додаткову (пасивну, історичну) ознаку; внутрішню (завичай не усвідомлювану) форму [8, с. 21].

Отже, кінець ХХ століття ознаменувався появою нової гуманітарної науки – лінгвоконцептології, метою якої став опис концептів і мовних засобів їхньої репрезентації.

Головним поняттям лінгвоконцептології стала концептуалізація, яка полягає в осмисленні й упорядкуванні результатів внутрішнього рефлексивного досвіду людини й уявлень про об'єкти, явища дійсності та їхні ознаки. Об'єктом дослідження лінгвоконцептологів є концепт – ментальний субстрат, сформований як такий, що збирає, вбирає у себе зміст багатьох форм і виступає їхнім початком. Сукупність концептів утворює концептосферу, яка складає світорозуміння носія мови. Дослідження національних та індивідуально-авторських концептосфер у руслі лінгвоконцептології уможливають краще розуміння змісту художніх текстів та авторських інтенцій, сприяють повноцінному пізнанню специфіки концептуалізації світу певним етносом, підтверджують залежність особливостей концептуалізації від етносвідомості, соціуму, культури та індивідуальної свідомості.

Література

1. Алимуратов О. А. Значение, смысл, концепт и интенциональность: система корреляций: дис. ... д-ра филол. н.: 10.02.19 / О. А. Алимуратов. – Ростов-на-Дону, 2004. – 557 с.
2. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
3. Лукин В. А. Концепт истины и слово истина в русском языке (Опыт концептуального анализа рационального и иррационального в языке) / В. А. Лукин // Вопросы языкознания. – 1993. – № 4. – С. 63-86.
4. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие / В. А. Маслова. – Мн. : ТетраСистемс, 2004. – 256 с.
5. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
7. Слышкин Г. Г. Концепт фильма «Семнадцать мгновений весны» в русской лингвокультуре / Г. Г. Слышкин // Вестник Самарского гос. ун-та. Гуманитарный выпуск. – 2004. – № 1 (31). – С. 179-188.
8. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М. : Школа «ЯРК», 1997. – 824 с.

Я. Я. Криванич
м. Ужгород

NEW ENGLISH POLITICAL VOCABULARY: A SOCIOLINGUISTIC STUDY

Our research focuses on new political vocabulary of the English language. Its topicality is stipulated by the fact that it addresses 21st-century English political vocabulary which describes the most recent changes in the political sphere of English society.

This paper aims at outlining the main tendencies of enriching the 21st-century political vocabulary of the English language on the basis of the sociolinguistic analysis of the political neologisms under study.

The language material of our research is 87 new words, word-combinations, new meanings, having enriched political vocabulary of the English language in the 21st century (since 2001). The language corpus was selected with the continuous sampling method from the online databases of new words in English: *Word Spy* [3], *Urban Dictionary* [2], and *Cambridge Dictionary* [1].

Political vocabulary (lexicon reflecting all spheres of political life of society) as an object of linguistic description has attracted the attention of many researchers in different periods of the development of the English language, since this lexical layer is claimed to be one of the most unstable in the lexical-semantic system. Radical political changes in Great Britain and the USA over the last 20 years have resulted in equally radical changes in the vocabulary of the language

Додаток В
Тези автора № 2

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

*Різдвяні студентські наукові
читання: Vita in lingua*

Матеріали X Міжвишівської студентської науково-практичної конференції
(22 грудня 2017 р., м. Запоріжжя)

Запоріжжя – 2018

УДК 811.111'25'272'42(063)
ББК Ш 143.21-7лО

Різдвяні студентські наукові читання: *Vita in lingua*: Матеріали Х Міжвишівської студентської науково-практичної конференції (Запоріжжя, 22 грудня 2017 р.) – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2018. – 239 с.

У збірнику представлені результати досліджень з актуальних проблем перекладознавства, когнітивної лінгвістики, зіставного мовознавства, дискурсивної лінгвістики, літературознавства, методики викладання та навчання іноземних мов тощо.

Для мовознавців, викладачів та студентів філологічних факультетів.

Члени редакційної колегії: Морошкіна Г.Ф., к.філол.н., доц.

Воробйова М.В., к.філол.н., доц.

Вапіров С.Ю., к.філол.н., доц.

Василина К.М., к.філол.н., доц.

Єнікеєва С.М., д.філол.н., доц.

Зацний Ю.А., д.філол.н., проф.

Ружин К.М., к.філол.н., доц.

Шаргай І.Є., к.філол.н., доц.

Адреса редакційної колегії: 69600, Запоріжжя, вул. Жуковського, 66,
ЗНУ, корп. 2, ауд. 306.
Тел. (061) 289 12 85

Вид-во Запорізького національного університету, 2018

Івахненко В. (ЗНУ) «Іспанські запозичення в американському варіанті англійської мови» (наук. кер.: канд. філол. н., проф. Кшменко О. Л.).....	61
Кононенко Д. (ЗНТУ) «Особливості дослідження авторських концептосфер» (наук. кер.: к. філол. н., доц. Підгорна А. Б.).....	63
Корнюшина Н. (ЗНУ) «Лексичні особливості американського варіанту англійської мови» (наук. кер. к. філол. н., доц. Залужна М. В.).....	64
Костюкова А. (ЗНУ) «Порівняння як стилістичний прийом (на матеріалі роману Роузі Гудвін "A Mother's Shame")» (наук. кер.: д. філол. н., проф. Єнікеева С. М.).....	66
Кравченко В. (ЗНУ) «Актуалізація концепту FREEDOM в американській лінгвокультурі» (наук. кер.: к. філол. н., викл. Веремчук Е. О.).....	67
Кременчуцький В. (ЗНУ) «Локалізація комп'ютерних ігор на матеріалі футбольного симулятора "FIFA 11"» (наук. кер.: к. філол. н., доц. Андреева І. О.).....	68
Кузьменко Г. (Запорізька гімназія №31) «Гендерно-нейтральні займенники англійської мови та гендерна політкоректність» (наук. кер.: Колеснік О. В.).....	70
Лисікова М. (Запорізька гімназія №31) «Специфіка заголовків англomовних інтернет-газет» (наук. кер.: Колеснік О. В.).....	72
Лиска Д. (Запорізька гімназія №31) «Лінгвокультурологічні особливості офіційних та неофіційних номінацій штатів США» (наук. кер.: Лавріщев Ю. В.).....	75
Літовченко А. (ЗНУ) «Особливості наукового стилю англійської мови» (наук. кер.: д. ф. н., проф. Приходько Г. І.).....	77
Лоза А. (ЗНУ) «Специфіка вербалізації концептосфери «NATURAL PHENOMENA» засобами англійських паремій та фразеологізмів» (наук. кер.: к. філол. н., доц. Гатуцьких І. А.).....	78
Лосєва Г. (ЗНУ) «Генеративні концепти сучасного пісенного дискурсу жанру «пост-хардкор»» (наук. кер.: к. філол. н., доц. Андреева І. О.).....	79
Магелатова К. (ЗНУ) «The role of landscape descriptions in Ernest Hemingway's short stories» (наук. кер.: ст. викл. Чаплінська Т. А.).....	81
Марнопольська Ю. (ЗНУ) «Репрезентація злочину в англійськомовних статтях кримінальної хроніки та її рецепція» (наук. кер.: д. філол. н., проф. Козлова Т. О.).....	82
Немиченкова М. (ЗНУ) «Роль метафори і метонімії в сучасному англomовному рекламному тексті» (наук. кер.: д. ф. н., проф. Приходько Г. І.).....	84
Панченко Ю. (ЗНУ) «Засоби виразності у створенні портретних описів в романі Е. Бронте «Грозовий перевал»» (наук. кер.: к. філол. н., доц. Андреева І. О.).....	85
Процько О. (ЗНУ) «Власні назви в художньому творі: до проблеми термінопозначання» (наук. кер.: канд. філол. н., доц. Шама І. М.).....	87
Резник Є. (Запорізька гімназія 31) «Формування онімів комп'ютерної гри "World of Warcraft"» (наук. кер.: Лына-Мансурова Ю. Ю.).....	88
Руденко А. (ЗНУ) «Французькі запозичення в англійській мові» (наук. кер.: канд. філол. н., проф. Кшменко О. Л.).....	89

КОНОНЕНКО Д. І.

(Запорізький національний технічний університет)

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ АВТОРСЬКИХ
КОНЦЕПТОСФЕР

Наприкінці 90-х рр. XX ст. у складі когнітивної лінгвістики виокремилася нова галузь – **лінгвоконцептологія**, яка мала на меті описати концепти та окреслити мовні засоби їхньої репрезентації [Селіванова 2008, с. 366]. На думку В. О. Лукіна, **концептом** є ментальний субстрат, «сформований як такий, що вбирає у себе зміст багатьох форм і виступає їхнім початком («зародком»)» [Лукин 1993, с. 63]. Сукупність концептів утворюють **концептосферу**, яка може носити як *індивідуальний*, так і *колективний* характер.

В. Кононенко стверджує, що **індивідуально-авторська концептосфера** носить суб'єктивний характер. Вчений наголошує, що саме художній текст створює умови для висвітлення авторської думки, широкого спектру її відтінків, ускладнених різними асоціаціями та оцінками [Кононенко 2004, с. 15]. Цю думку розділяє і В. Г. Ніконова, яка впевнена, що картина світу автора напряду залежить від його власного суб'єктивного світобачення та осмислення дійсності [Никонова 2007, с. 14]. Отже, ретельне вивчення індивідуально-авторської концептосфери художнього твору уможливорює цілісне розуміння авторської точки зору, його власного сприйняття навколишнього світу, а також допомагає всебічно проаналізувати твір та охарактеризувати художні засоби, якими послуговується автор при написанні.

Індивідуальна концептосфера представлена **індивідуально-авторськими концептами**, під яким розуміють конкретно-чуттєве уявлення суб'єкта про світ. Ці концепти, з одного боку, частково збігаються зі складовими концептів колективної свідомості (виражають суть – ядро поняття), а з іншого – містять унікальні авторські характеристики й оцінки. Однією із важливих ознак індивідуально-авторського концепта можна вважати **амбівалентність** – потенційну здатність у межах одного концептуального утворення поєднувати характеристики, які контрастують за змістом. Доведено, що індивідуально-авторський концепт вербалізується синонімами й антонімами, паронімічною атракцією, омонімією й полісемією; засобами вторинної номінації; стилістично забарвленою лексикою; okazional'nimi одиницями; графічними, фонологічними, граматичними й синтаксичними засобами – все це в сукупності й формує *поле концепта* [Фадеева 2017, с. 8]. Саме сукупність таких індивідуально-авторських концептів і утворює **індивідуально-авторську концептосферу**. У структурі концептосфери є **ядро** (когнітивно-пропозиційна структура важливого концепту), **приядерная зона** (інші лексичні репрезентації важливого концепту, його синоніми і т.д.) і **периферія** (асоціативно-образні репрезентації) [Маслова 2004, с. 17-18].

Основним засобом виокремлення авторських концептів є **методика концептуального аналізу**, яка спрямована на моделювання художніх концептів та концептосфер, які відображають специфіку авторського бачення світу, виявлення їх особливостей та вербального вираження, дослідження мовних та когнітивних стратегій розуміння художнього тексту читачем [Маслова 2013, с. 100]. Об'єктивуючи певні концепти у художньому творі, автор показує світосприйняття, характер дійсності, що їм відображається, адекватність і

типовість зображення. Лексична об'єктивація концептів є найчастотнішим прийомом об'єктивації концептів. Ядром авторської концептосфери є пряма номінація або синонімічна парадигма. Приядерна зона представляється синонімічними дериватами, а дієслівна парадигма слугує засобом об'єктивації концепту у периферійній зоні.

Отже, концепт має неоднозначний характер, оскільки не існує єдиної повної класифікації за структурою, властивостями та засобами його мовної об'єктивації. Саме тому, концепт та його індивідуально-суб'єктивне втілення у художньому творі – авторська концептосфера – все ще залишається актуальною проблемою сучасної лінгвоконцептології, яка потребує більш детального розгляду.

Література

Кононенко В. Концепти українського дискурсу / В. Кононенко. – Київ; Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 248 с. Лукин В. А. Концепт истины и слово истина в русском языке (Опыт концептуального анализа рационального и иррационального в языке) / В. А. Лукин // Вопросы языкознания. – 1993. – № 4. – С. 63-86. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие / В. А. Маслова. – Мн.: ТетраСистемс, 2004. – 256 с. Маслова Ж. Н. Определение статуса и перспектив когнитивных исследований поэтического текста / Ж. Н. Маслова, Д. В. Минахин // Когнитивные исследования языка. – 2013. – № 13. – С. 94-104. Никонова В. Г. Трагедійна картина світу в поезії Шекспіра / В. Г. Никонова. – Донецьк: Вид-во ДУЕП, 2007. – 364 с. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с. Фадеева Ю. А. Мовні засоби втілення концептосфери роману В. В. Набокова «Дар» / Ю. А. Фадеева. – Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2017. – 22 с.

КОРНЮШИНА Н.С.

(Запорізький національний університет)

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АМЕРИКАНСЬКОГО ВАРІАНТУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Англійською мовою користуються у різних країнах світу. Таке масштабне розповсюдження пояснюється історичними та економічними причинами. Оскільки процес колонізації поширив англійську мову за межі Великої Британії, до кінця колонізаційного періоду вона була розповсюджена на інші континенти. Коли у XVII столітті англійські поселенці почали прибувати до берегів Америки, вони потрапили в культуру, де вже панували різні мови: французька, іспанська, португальська, діалекти корінних народів [Finegan, с. 3].

Колонізаторам з різних країн необхідна була спільна мова, і сполучною ланкою між переселенцями стала англійська. Але на великій відстані від Британських островів мова розвивалась своєрідно, і в ній виникли відмінності від мови-джерела, таким чином американська англійська здобула набула рис окремого варіанту англійської мови.

Додаток Г
Тези автора № 3

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ТИЖДЕНЬ НАУКИ

Збірник тез доповідей щорічної
науково-практичної конференції серед студентів,
викладачів, науковців, молодих учених і аспірантів

16–20 квітня 2018 року

Електронне видання комбінованого
використовування на DVD-ROM

м. Запоріжжя

УДК 001
Т39

*Рекомендовано до видання Вченою радою
Запорізького національного технічного університету
(Протокол №10 від 29.05.2018 р.)*

Упорядник Висоцька Н. І.

Редакційна колегія:

Наумик В. В., д-р техн. наук, професор (відпов. ред.)

Зайцева В. М., канд. пед. наук, професор

Івченко Л. Й., д-р техн. наук, професор

Луньов В. В., д-р техн. наук, професор

Піза Д. М., д-р техн. наук, професор

Прушківський В. Г., д-р екон. наук, професор

Сажнев В. М., канд. техн. наук, доцент

Висоцька Н. І., начальник патентно-інформаційного відділу

Тези доповідей друкуються методом прямого відтворення тексту, представленого авторами, які несуть відповідальність за його форму і зміст.

Т39 Тижень науки. Тези доповідей науково-практичної конференції, Запоріжжя, 16–20 квітня 2018 р. [Електронний ресурс] / Редкол.: В. В. Наумик (відпов. ред.) Електрон. дані. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2018. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM); 12 см. – Назва з тит. екрана.

ISBN 978-617-529-196-2.

Зібрані тези доповідей, заслуханих на щорічній науково-практичній конференції серед студентів, викладачів, науковців, молодих учених і аспірантів. Збірка відображає широкий спектр тематики наукових досліджень, які проводяться у Запорізькому національному технічному університеті. Збірка розрахована на широкий загал дослідників та науковців.

ISBN 978-617-529-196-2.

© Запорізький національний
технічний університет (ЗНТУ), 2018

<i>Приходько А. М., Алімпієва О. І.</i> Етноспецифічні та лінгвокультурні виміри англомовної Паремії	1580
<i>Приходько А. М., Лисак Ю. В.</i> Композиційно-мовленнєві форми в лінгвістиці тексту	1582
<i>Волошук В. І., Головань О. О.</i> Семантичні особливості віршів Р. М. Рільке та відтворення їх в українських перекладах.....	1584
<i>Костенко Г.М., Іваніків Л.І.</i> Алофронія як лінгвістична категорія протиріччя	1586
<i>Костенко Г. М., Дієв Ю. В.</i> Концепт кінотексту: лінгвокультурний та перекладацький аспекти	1588
<i>Підгорна А. Б., Кононенко Д. І.</i> Специфіка авторської концептосфери роману Дж. орвелла «1984».....	1589
<i>Лещенко Г. А., Елькінсон С. Є.</i> Передача вертикального контексту при перекладі англомовної казки.....	1592
<i>Четвертак Є. О., Сухов І. О.</i> Інституційні характеристики англомовного політичного дискурсу США	1593
<i>Тарасенко К. В., Афанасенко К. С.</i> Лексичні особливості наукового тексту літературознавчої тематики.....	1594
<i>Хавкіна О. М., Бондаренко Я. І.</i> Стратегія доместикації при перекладі англомовного кінотексту українською мовою	1596
<i>Кузнецова І. В., Приходько Є. С.</i> Метафори-неологізми як відображення мовної картини світу у тестах англомовної преси	1598
<i>Кузнецова І. В., Голованевська К. П.</i> Особливості перекладу англомовних фразеологізмів на позначення кольору (колоронімів).....	1601
<i>Кузнецова М. О., Ходус А. М.</i> Love як лінгвокультурний емоційний концепт	1603
<i>Кузнецова М. О., Багнюк С. Ю.</i> Комікс як полімодальний текст.....	1605
<i>Кузнецова М. О., Шибєко А. П.</i> Навмисне нехтування правилами орфографії в соціальних мережах: спунеризми та еративи	1607
<i>Кузнецова М. О., Торубалко Є. В.</i> Лінгвопрагматичні особливості аранжування англомовного рекламного дискурсу у галузі звукової інженерії	1609
<i>Куш Е. О., Волков В. Ю.</i> Поняття фразеологізму в сучасній лінгвістиці.....	1610

формується концепт. Він репрезентує уявлення людини, сформоване на основі культурних та соціальних чинників, які індивідуальні для кожного носія мови.

Для нашого дослідження ми визначили два підходи до вивчення кінотексту: когнітивний та мультимодальний. Когнітивна лінгвістика – це мовознавчий напрям, який функціонування мови розглядає як різновид когнітивної, тобто пізнавальної діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджує через мовні явища. Тобто, користуючись цим підходом, необхідно визначити, як когнітивні процеси людини впливають на сприйняття кінокартини та на процес її відтворення режисером. Також доцільно розглядати кінотекст під призмою мультимодального підходу, оскільки у порівнянні з книгою, яка має тільки вербальну складову, кінотексту притаманні інші знакові системи, такі як відео та звуковий ряд. Таким чином, необхідно визначити, як вище зазначені системи впливають на сприйняття картини реципієнтом.

Не для кого не секрет, що кінематограф набув великого розповсюдження, знайшовши свої прихильників по всьому світові. У зв'язку з цим постало питання щодо адекватного перекладу таких кіноодиниць з однієї мови на іншу. Тож неможливо досліджувати кінотекст, не апелюючи до перекладацького аспекту. Кінотекст відрізняється багатьма підходами до його перекладу. Перш за все, ми маємо переклад, накладений на оригінал для створення враження, що фільм був зроблений мовою перекладу, який має назву дубляж. Також може бути послідовний переклад, де можна почути голоси мови оригіналу та субтитри. Найскладнішим завданням для перекладача кінотекстів постає його полікодова природа, яку необхідно розшифрувати і адекватно передати мовою перекладу, та відтворення культурних аспектів, які приховано закладені у кінотексті.

УДК 811.111'25'42

Підгорна А. Б.¹, Кононенко Д. І.²

¹ канд. філол. наук, доц. ЗНТУ

² студ. гр. ГФ-313м ЗНТУ

СПЕЦИФІКА АВТОРСЬКОЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ РОМАНУ ДЖ. ОРВЕЛЛА «1984»

Останнім часом увага вчених концентрується на лінгвокогнітивних стратегіях отримання й обробки інформації, представленої в художньому творі. Подібні дослідження зумовлені необхідністю осмислення авторських концептосфер як структур представлення знань, оскільки на їх основі можна формувати ідеї про ментальні моделі дійсності, а також робити певні висновки щодо специфіки картини світу певного автора.

Основною структурною одиницею концептосфери є концепт. Концепт – це є ментальний субстрат, «сформований як такий, що збирає, вбирає у себе зміст

багатьох форм і виступає їхнім початком («зародком»)) [2, с. 63]. При когнітивному підході центром дослідження лінгвістів стають індивідуально-авторські концепти, під яким розуміють конкретно-чуттєве уявлення суб'єкта про світ [5, с. 8]. Сукупність індивідуально-авторських концептів утворює індивідуально-авторську концептосферу.

Основним засобом виокремлення авторських концептів є методика концептуального аналізу, що спрямована на моделювання художніх концептів та концептосфер, які відображають специфіку авторського бачення світу, виявлення їх особливостей та вербального вираження, дослідження мовних та когнітивних стратегій розуміння художнього тексту читачем [3, с. 100].

О. М. Кагановська розглядає алгоритм семантико-когнітивного аналізу художніх текстів як поетапний розгляд текстових концептів (вершинний мегаконцепт та підпорядковані йому мезоконцепти, макроконцепти, катаконцепти) [1]. Відповідно до цього, концептополе можна схематично зобразити таким чином:

– за шкалою наростання (зліва направо):

(ката)концепт → мезоконцепт → гіперконцепт → макроконцепт → мегаконцепт

– за шкалою збування (зправа наліво):

мегаконцепт → макроконцепт → гіперконцепт → мезоконцепт → (ката)концепт [Цит. за: 4, с. 224].

Аналізуючи концептосферу роману Дж. Орвелла «1984» [6], ми виокремлюємо мегаконцепти як базові концептотипи, їх видові кореляти – макроконцепти, які представлені, у свою чергу, концептами різного значення та наповненості – гіперконцептами, мезоконцептами та катаконцептами. Схематично це можна зобразити таким чином:

TOTALITARISM (мегаконцепт) → LANGUAGE, SURVEILLANCE, PROPAGANDA, POWER (макроконцепти) → ABSURDITY, FEAR, HATE, (гіперконцепти) → PEOPLE AS OBJECTS, GREYNESS OF THE WORLD (мезоконцепти та концепти).

Слід наголосити, що переважна більшість концептів номінуються лексичним шляхом, менша – синтаксичним і фразеологічним. Лексична об'єктивація концептів є узуальним синтетичним прийомом «ословлення» концептів, тим значеннєвим субстратом, який слугує посередником між планом змісту і планом вираження концепту. Основна одиниця цього рівня – лексичний знак [4, с. 82].

Цікавою специфічною рисою роману є те, що ключовий концепт TOTALITARISM не знаходить прямого лексичного відображення, натомість він представлений рядом корелятивів, згаданих вище. Розглянемо деякі з них. Так, наприклад, номінативний простір концепту LANGUAGE лексично об'єктивованій словником Новомови (*Newspeak*), який постійно

поповнюється: *doublethink, unperson, antefiling, plusgood* (замість *excellent*). На особливу увагу заслуговує концепт *ABSURDITY*, лексично представлений слоганом Партії *War is Peace, Freedom is Slavery, Ignorance is Strength*. Лексико-семантичне поле концепту *FEAR* представлено такими концептуально маркованими елементами: *alarm, uneasiness, trepidation, dismay, fright, horror, terror, panic*. Цікавим є вживання абстрактного іменника *darkness*, який надає відчуття закритого темного простору, у поєднанні з *transparency*, натякаючи, що Великий Брат бачить все (*Big Brother Is Watching You*), для нього все прозоре.

Окрім цього, ключову роль у романі-антиутопії відіграють антиконцепти *PEACE* та *FREEDOM*, які стають абсурдними, втрачаючи свої понятійні особливості. Наприклад, Міністерство Миру (*Ministry of Peace*) завідує війною, Міністерство Любові (*Ministry of Love*) – законом та порядком, думкозлочин (*thoughtcrime*) стає головним предметом боротьби за чистоту рядів.

Отже, об'єктивуючи певні концепти, автор показує світосприйняття, характер дійсності, адекватність і типовість зображення. Аналіз концептосфери певного автора дає змогу подивитися на світ з його точки зору і, як результат, глибше усвідомити, що саме хотів сказати автор.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя): дис. ... доктора філол. наук: 10.02.05 / О. М. Кагановська. – К., 2003. – 502 с.
2. Лукин В. А. Концепт истины и слово истина в русском языке (Опыт концептуального анализа рационального и иррационального в языке) / В. А. Лукин // Вопросы языкознания. – 1993. – № 4. – С. 63-86.
3. Маслова Ж. Н. Определение статуса и перспектив когнитивных исследований поэтического текста / Ж. Н. Маслова, Д. В. Минахин // Когнитивные исследования языка. – 2013. – № 13. – С. 94-104.
4. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
5. Фадеева Ю. А. Мовні засоби втілення концептосфери роману В. В. Набокова «Дар» / Ю. А. Фадеева. – Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2017. – 22 с.
6. Orwell G. 1984 / G. Orwell. – New York : New American Library, 1950. – 328 p.